

UZRASST
10-11

AflaTown

Priručnik

**Program životnih vještina i
finansijskog obrazovanja**

3

AflaTown

**Program životnih vještina i
finansijskog obrazovanja**

3

FAZA

O Aflatounu

Aflatoun International pruža socijalno i finansijsko obrazovanje djeci i mladima širom svijeta, uzrasta od 3 do 25 godina, osnažujući ih da doprinesu pozitivnim promjenama i pravednijem svijetu. Aflatoun sarađuje sa drugim organizacijama kako bi dosegao djecu i mlade širom svijeta.

Aflatoun djeci pruža osnovne životne vještine, podstičući ih da štede svoje resurse i pokreću društvena i finansijska mikropreduzeća. Kroz socijalno i finansijsko obrazovanje djeca i mladi se osnažuju da ostvare pozitivne promjene u sopstvenom životu i zajednicama i da, konačno, prekinu krug siromaštva u kojem se mnogi od njih nalaze.

Za više informacija o globalnom pokretu Aflatoun posjetite www.aflatoun.org.

Konsultantkinje: Ana Rodrigues i Alodia Santos

Uređivanje i lektura: Chloe Anderson

Prevodi: Juan Gonzalez (Limaras traducciones), Enora Regnier (nezavisna konsultantkinja), Ruhaifa Mahmoud (nezavisna konsultantkinja), Julia Sokolovska (nezavisna konsultantkinja)

Grafičko oblikovanje: Izabela Maciejak

Ilustracije: Michał Mianowski

Posebna zahvalnost članovima savjetodavne grupe: Induni Dandeniya (NECY), Mwamba Mwamba (Children International), Baraa Hatoum (Mobaderoon), Ljiljana Vasic (Pomoc deci), Fady Khoury (YMCA Lebanon), Mariana Zarate (VIVA Peru), Dincer Demir (ORAV)

Članovi Aflatouna: Gabriela Gutiérrez, Sreelakshmi Radhakrishnan, Magdalena Gawlak, Marta Orozco Mossi

Zahvalnice

Istorijat kurikuluma: Aflatoun kurikulum socijalnog i finansijskog obrazovanja djece nastao je kroz prvo globalno izdanje, zasnovano na iskustvu iz Indije. Posvećenost i podrška Jeroo Billimoria i organizacije Meljol bile su od presudnog značaja u tom procesu. Nakon probne primjene u dodatnim državama, kurikulum je prilagođen, čime je nastalo drugo globalno izdanje. Zatim je prilagođen potrebama različitih regiona, što je dovelo do prvog i drugog regionalnog izdanja 2009. i 2013. godine. Ova publikacija predstavlja treće globalno izdanje Aflatoun kurikuluma, izrađeno na osnovu osavremenjenog globalnog i regionalnog kurikularnog okvira. Sva izdanja razvijana su kroz radionice sa partnerima i zainteresovanim stranama koje imaju stručna znanja iz pedagogije i razvoja kurikuluma.

Stichting Aflatoun International™ 2024

Ovo djelo obrazovne ustanove mogu umnožavati i dalje distribuirati, u cjelini ili djelimično, bez izmjena i bez prethodne pisane dozvole, isključivo u neprofitne administrativne ili obrazovne svrhe, pod uslovom da svaki primjerak sadrži sljedeću izjavu:

Autorsko pravo © 2024, Stichting Aflatoun International. Ovo djelo je umnoženo i distribuirano uz dozvolu Aflatoun Internationala. Nijedna druga upotreba nije dozvoljena bez izričite prethodne pisane dozvole Aflatoun Internationala. Za dozvolu se obratite na info@aflatoun.org.

Publikaciju je sa engleskog jezika, uz upotrebu AI, prevela i prilagodila Nevena Čabrilović. Publikacija nije lektorisana i služi kao radni material za nastavnike.

SADRŽAJ

Uvod	7
Sve o Aflatoun kurikulumu.....	8
1. JA MOJI SNOVI NAŠ SVIJET	13
Scenarij 1.1 Mogu postići mnogo stvari	14
Scenarij 1.2 Ponos na moju zajednicu	17
Scenarij 1.3 Različitost je lijepa!.....	22
Scenarij 1.4 Naši rodovi	27
Scenarij 1.5 Moj zdrav život	32
2. UČIMO DA ŽIVIMO ZAJEDNO	40
Scenarij 2.1 Potrebe u našoj zajednici	41
Scenarij 2.2 Brinemo o životnoj sredini	45
Scenarij 2.3 Naši zajednički resursi	49
Scenarij 2.4 Proces reciklaže	52
3. UČENJE O RESURSIMA I NOVCU	57
Scenarij 3.1 Stvari imaju cijenu	58
Scenarij 3.2 Zašto tri pravila „R“ nijesu dovoljna.....	63
Scenarij 3.3 Mijenjamo svoje izbore.....	69
Scenarij 3.4 Promišljen i štedljiv kupac	73
Scenarij 3.5 Održivi kupac.....	76
Scenarij 3.6 Moć oglašavanja	80
4. ŽIVI PAMETNO ŽIVI ODRŽIVO	83
Scenarij 4.1 Šta je budžet?	84
Scenarij 4.2 Šta se dešava kada se dogodi nešto neočekivano?.....	89
Scenarij 4.3 Šta je kredit?	94
Scenarij 4.4 Šta znači imati dobru kreditnu istoriju?	100
Scenarij 4.5 Šta je rizično finansijsko ponašanje?	104
5. ČINI DOBRO, BUDI PREDUZIMLJIV	107
Scenarij 5.1 Gdje se dešava promjena?	108
Scenarij 5.2 Kako možemo uticati na promjenu?.....	112
Scenarij 5.3 Razmjena ideja za promjenu.....	118
Scenarij 5.4 Šta se nalazi na tržištu?	123
Scenarij 5.5 Šta kupci vole?	128
Scenarij 5.6 Da li bi mi se dopao taj posao?	131

Uvod

Kada su djeca i mladi socijalno i ekonomski osnaženi, imaju vještine da određuju sopstvenu budućnost i da se suočavaju sa brojnim zdravstvenim, obrazovnim, radnim i društvenim izazovima. Upravo to omogućava Aflatoun kurikulum: razvoj socijalnih i finansijskih vještina djece i mladih.

Dobro došli u Aflatoun program životnih vještina i finansijskog obrazovanja za uzrast od 6 do 13 godina, revidirani kurikulum koji je razvio Sekretarijat Aflatouna. Kurikulum je izrađen kao odgovor na globalnu potrebu za relevantnim, interaktivnim i djelotvornim materijalima za učenje namijenjenim djeci. Njegov osnovni cilj je da djeci pomogne da razviju ključne životne i finansijske vještine. Naglašava lični razvoj, finansijsku pismenost, preduzetništvo i duboko razumijevanje prava djeteta. U potpunosti je usklađen sa Aflatounovim načelom da socijalno i finansijsko obrazovanje treba povezivati, jer se ove dvije oblasti međusobno osnažuju.

Revidirani kurikulum zasniva se na našem iskustvu u više od 100 država i saradnji sa više od 350 partnera širom svijeta, a obogaćen je savjetima i usmjerenjima globalne savjetodavne grupe, kojoj izražavamo trajnu zahvalnost. Kurikulum je primjeren svoj djeci, može se primjenjivati u formalnim i neformalnim obrazovnim okruženjima i prilagodljiv je svakom razredu, pri čemu se više usklađuje sa uzrastom učenika nego sa razredom koji pohađaju. Koristi metode aktivnog učenja kako bi učenike uključio u proces učenja. Učesnicima nudi igre i vježbe koje omogućavaju kreativan i aktivan pristup učenju.

Kurikulum je osmišljen tako da se može prilagoditi lokalnim okolnostima, a prate ga sveobuhvatan priručnik za obuku i alati za praćenje i vrednovanje. Pored toga, sada su dostupni i digitalni resursi za obuku koji dopunjuju proces učenja. Revidirani kurikulum dodatno naglašava životnu sredinu i klimatske promjene. Očekuje se da će učesnici ostvariti najveću moguću korist od revidiranog kurikuluma, razviti predviđene kompetencije i uživati u procesu učenja. Vjerujemo da će tako biti i iskreno se nadamo da dijelite naše uvjerenje.

Kroz Aflatoun knjige pozivamo učenike da započnu put samootkrivanja i osnaživanja. Radimo zajedno kako bismo djeci pomogli da razviju vještine potrebne da postanu samopouzdana, obrazovani i društveno odgovorni mladi ljudi koji će doprinostiti boljoj budućnosti.

Hvala vam što ste krenuli na ovo putovanje sa nama.

Aflatoun tim

Sve o Aflatoun kurikulumu

Kome je namijenjen ovaj Aflatoun kurikulum?

Ovaj kurikulum namijenjen je djeci uzrasta od 6 do 13 godina. Iskustva naše globalne mreže partnera pokazala su da će se primjenjivati u veoma različitim okruženjima. Zbog toga smo nastojali da napravimo resurs koji je podjednako relevantan i primjenjiv za učenike u formalnom i neformalnom obrazovanju. Možda ćete raditi sa grupama u kojima učenici imaju različite nivoe matematičke i čitalačke pismenosti. U takvim slučajevima nastojte da učenike sa slabijim čitalačkim ili matematičkim vještinama uparite sa učenicima koji su u tim oblastima uspješniji.

Postoje priručnici za četiri različite uzrasne grupe:

- Nivo 1: uzrast 6-7 godina
- Nivo 2: uzrast 8-9 godina
- Nivo 3: uzrast 10-11 godina
- Nivo 4: uzrast 12-13 godina

Koja je vaša uloga kao voditelja/ke?

Ovaj kurikulum namijenjen je voditeljima/kama različitih profesionalnih i životnih iskustava i uvažava različite kulturne norme. Budite spremni da koristite pristupe koji odstupaju od tradicionalnih nastavnih metoda u formalnom obrazovanju. Lekcije u ovom kurikulumu zasnovane su na participativnoj pedagogiji usmjerenoj na učenika i odlikuju se raznovrsnim metodama aktivnog učenja. Time se obezbjeđuje sistematično napredovanje ka definisanim ciljevima. Slobodno prilagodite metode svojim konkretnim potrebama i kontekstu. Vjerujemo da ovi pristupi mogu značajno unaprijediti iskustvo učenja vaših učenika.

Aflatoun obuka

Uspjeh Aflatoun programa u velikoj mjeri zavisi od vas i nadamo se da ćete kroz učešće u programu unaprijediti svoje vještine vođenja aktivnosti. Zbog toga smo razvili priručnik za obuku i samu obuku koja prati ovaj kurikulum. Nadamo se da ćete, prije nego što počnete da koristite kurikulum, završiti intenzivnu radionicu obuke. Tokom obuke trebalo bi da se upoznate sa mnogim metodama koje se koriste u ovom priručniku, kao i sa ukupnom strukturom programa. Vjerujemo da vam je obuka pomogla da ovaj kurikulum koristite na najbolji način i da razvijete nove vještine kako bi učesnici učili djelotvornije. Ukoliko još niste imali priliku da učestvujete u takvoj obuci, obratite se Sekretarijatu Aflatouna ili nekom od njegovih lokalnih partnera za savjet o mogućnostima njenog organizovanja.

Aflatoun u neformalnom obrazovanju

Revidirani Aflatoun kurikulum osmišljen je za formalna i neformalna obrazovna okruženja. U neformalnom obrazovanju ovaj priručnik može se koristiti u radu sa djecom kojoj je potrebna posebna zaštita ili sa polaznicima neformalnog obrazovanja, uključujući djecu i mlade koji nijesu uključeni u školovanje, djecu koja žive na ulici, djecu pogođenu sukobima, djecu pogođenu raseljavanjem, djecu u institucionalnoj zaštiti, djecu uključenu u klubove mikrofinansijских institucija ili vannastavne klubove i slično. Pri vođenju susreta u neformalnom okruženju treba uzeti u obzir sljedeće smjernice:

- **Podrška ranjivim učenicima:** Djeca kojoj je potrebna posebna zaštita često se suočavaju sa teškoćama u čitanju, pisanju i matematici, kao i sa ličnim traumama koje utiču na njihovo samopouzdanje i sposobnost učenja. Uvažavajući te okolnosti, kurikulum daje prednost pristupu učenju koji je prilagođen djeci i zasnovan na iskustvu, sa ciljem da obrazovni proces bude zanimljiv i prijatan.
- **Fleksibilnost i prilagodljivost:** Zbog različitih iskustava i životnih okolnosti učenika u neformalnom obrazovanju, fleksibilnost je neophodna. Kurikulum uvažava moguće teškoće u pridržavanju strogih rasporeda i nastoji da se prilagodi različitim stvarnim okolnostima.
- **Podsticanje inkluzivnih okruženja za učenje:** Aktivnosti se mogu realizovati sa mlađom i starijom djecom, osim kada je drugačije naznačeno. Budite osjetljivi na nivo kompetencija učesnika i procijenite primjerenost aktivnosti njihovim sposobnostima, imajući u vidu različita iskustva ove djece.

Stvaranje bezbjednog i inkluzivnog okruženja za učenike

Da bi prostor za učenje bio bezbjedan i inkluzivan, treba imati u vidu nekoliko načela:

- **Davanje prednosti primjenjivosti:** Ponudite materijale i uputstva u više oblika - pisanom, zvučnom i vizuelnom - kako biste odgovorili na različite stilove učenja. Dajte jasna i sažeta uputstva i ponovite ih kada je potrebno. Aktivnosti u kurikulumu sadrže prilagođavanja za slučajeve kada nijesu neposredno primjenjive u određenom okruženju i kontekstu, kako bi se obezbijedila uključenost svih.
- **Stvaranje bezbjednog prostora:** Obezbeđivanje bezbjednog okruženja od presudnog je značaja u radu sa djecom i adolescentima, naročito sa onima koji duže vrijeme možda nijesu imali pristup sigurnom prostoru za učenje ili su bili pogođeni traumatičnim okolnostima. Važno je da se zapitamo: „Da li je prostor dostupan svim učesnicima?“ Postoje li prepreke ili rizici koji bi mogli spriječiti učesnike da prisustvuju, govore, učestvuju i dijele svoja iskustva?
- **Aktivno uključivanje učenika:** Tokom pripreme ili realizacije susreta usporite kada je potrebno kako biste obezbijedili aktivno učešće svih. Učesnici sa različitim sposobnostima učenja najbolje poznaju sopstvene snage i izazove. Podsticanje da iznose svoje ideje razvija inkluzivnu kulturu i omogućava im da kontinuirano daju povratne informacije, što je naročito važno za starije učesnike. Ovaj pristup će vam pomoći da aktivnosti realizujete što djelotvornije.
- **Oslanjanje na lokalni kontekst:** Koristite što jednostavniji jezik, uključujući lokalne jezike kada je potrebno. Podstičite učesnike da odgovaraju na pitanja i sažimaju svoje zaključke tokom lekcija, koristeći sopstveni dijalekt i izraze. Koristite primjere iz stvarnog života i lokalne studije slučaja kako biste jasnije objasnili sadržaj. Slobodno prilagodite sve primjere, priče i scenarije lokalnom kontekstu.

Obrada osjetljivih tema

Osjetljive teme mogu biti sva pitanja ili sadržaji koji pri razgovoru izazivaju snažne emocionalne reakcije ili neprijatnost. Razgovor o njima može biti zahtjevan i složen, pa treba slijediti ove smjernice:

- **Stvorite bezbjedno okruženje:** Tokom razgovora o osjetljivim temama ili teškim pitanjima, neki učesnici mogu osjetiti ljutnju ili uznemirenost. U takvim situacijama važno je ostati smiren i posmatrati situaciju kao priliku za učenje. Umjesto izbjegavanja pitanja, bolje je odložiti njegovo razmatranje dok ne pripremite odgovarajući plan.
- **Podstičite otvoreno istraživanje:** Važno je obezbijediti prostor u kojem učesnici mogu otvoreno istraživati teme koje ih zanimaju ili zabrinjavaju, uz očuvanje njihove bezbjednosti. Treba da se osjećaju sigurno kada iznose mišljenje i učestvuju u razgovoru, bez straha da će zbog svojih komentara trpjeti posljedice.
- **Odgovarajte otvorenog uma:** Kada učesnici pokrenu određena pitanja, važno je odgovoriti otvoreno, bez prosuđivanja na osnovu ličnih vjerskih, kulturnih ili političkih uvjerenja. Takav pristup podstiče iskrenost i otvorenost u govoru o sopstvenim iskustvima.

- **Podstičite uvažavajuće učešće:** Ohrabrite učesnike da tokom razgovora poštuju doprinose drugih i prema njima se odnose sa osjetljivošću. Svako stanovište treba uvažiti i razmotriti sa pažnjom.
- **Prepoznajte rizike:** Obratite pažnju na učesnike koji neku temu pokreću na način koji ih može izložiti riziku. Kada je potrebno, reagujte nenametljivo i razmotrite mogućnost da razgovor sa tom osobom nastavite nasamo kako biste se pozabavili njenim brigama.
- **Upravljajte uznemirujućim temama:** Ako učesnici pokrenu temu koja bi mogla uznemiriti druge članove grupe, kao što su traumatični događaji, reagujte primjereno. Provjerite da li se grupa osjeća prijatno da nastavi razgovor ili ponudite da se kasnije nasamo vratite na temu sa učesnikom koji ju je pokrenuo.
- **Podstičite samoizražavanje:** Omogućite učesnicima da se slobodno izražavaju, ali ih nemojte pritiskati da ponovo proživljavaju uznemirujuća iskustva ili razgovaraju o negativnim događajima. Neophodno je stvoriti podsticajno okruženje u kojem mogu dijeliti misli bez prinude.
- **Potražite stručnu podršku:** Kada je potrebno, zatražite pomoć lokalnih stručnjaka za vođenje razgovora o osjetljivim temama kako bi učesnici dobili potrebnu podršku i usmjerenje.

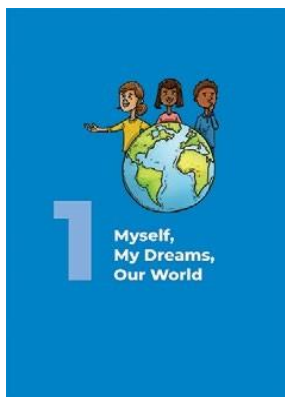
Kako najbolje koristiti ovaj kurikulum

- Nadamo se da ćete ovaj kurikulum prvenstveno posmatrati kao resurs koji učenicima pruža relevantne lekcije.
- Svjesni smo da predloženo trajanje susreta nije uvijek moguće ili praktično i da će vam možda biti potreban dodatni susret kako biste obradili sve sadržaje jedne lekcije.
- Lekcije možete pojednostaviti, prilagoditi grupama sa slabijom pismenošću ili koristiti pojedine djelove kao dopunu materijalima koje već imate. Vi ste stručnjak/kinja i najbolje ćete procijeniti kako da ovaj resurs iskoristite na najdjelotvorniji način.

Pripremni rad sa zainteresovanim stranama

Učenje i promjene ponašanja, naravno, nijesu određeni samo odnosom između voditelja/ke i učenika. Šire okruženje za učenje, koje obuhvata dom i lokalnu zajednicu, oblikuju roditelji, vjerski lideri i druge zainteresovane strane i uticajne osobe u zajednici. Imajte u vidu sljedeće:

- Uključivanje zainteresovanih strana presudno je za uspjeh programa, pa ih treba upoznati sa koristima koje program donosi učesnicima i zajednici.
- Partnerske organizacije koje već sprovode druge Aflatoun programe dosljedno preporučuju održavanje sastanaka sa zainteresovanim stranama prije početka rada.
- Roditelje treba obavijestiti i pripremiti za ono što će njihova djeca učiti, naročito kada je riječ o osjetljivim temama.
- Uključite lidere zajednice i druge zainteresovane strane kako bi pružili podršku programu.

Struktura kurikuluma

Svaki nivo sadrži pet modula sa više lekcija, koje prate isti format i strukturu.

- **Modul 1:** Ja, moji snovi, naš svijet
- **Modul 2:** Učenje zajedničkog života
- **Modul 3:** Učenje o resursima i novcu
- **Modul 4:** Živjeti pametno, živjeti održivo
- **Modul 5:** Čini dobro — budi preduzimljiv/a

Sve lekcije sadrže:

Uvod: pregled očekivanih ishoda lekcije, ciljeva učenja, strategija, materijala, trajanja, ključnih riječi i informacija za fasilitatora ili fasilitatorku.

Smjernice za realizaciju korak po korak: svaka lekcija sadrži djelove **Početak**, **Učenje** i **Osvrt**, uz naznačeno trajanje svakog dijela. Svaki dio sadrži korake koje treba pratiti, potrebne resurse i materijale za realizaciju aktivnosti, kao i dodatne savjete za fasilitatora ili fasilitatorku i napomene za prilagođavanje.

Ikone u lekcijama: Sve lekcije sadrže ikone koje fasilitatorima i fasilitatorkama olakšavaju snalaženje u sadržaju i prepoznavanje ključnih dijelova lekcije.

Ciljeve učenja

Trajanje

Strategije

Ključne riječi

Materijale

Informacije za fasilitatora ili
fasilitatorku

Specifični ishod

Modul podrške

Modul podrške je posebna knjiga sa lekcijama relevantnim za nivoe od 1 do 4. Mogu ga koristiti novi i postojeći partneri. Lekcije su izdvojene i nijesu uključene u knjige za nivoe 1-4 kako bi se izbjeglo ponavljanje. Voditelj/ka odlučuje o njihovom korišćenju u skladu sa potrebama grupe.

Modul podrške obuhvata:

- Uvod u Aflatoun
- Kako organizovati štednju
- Prava djeteta
- Kako organizovati Aflatoun dan
- Rječnik pojmova

1

**JA MOJI SNOVI
NAŠ SVIJET**

Scenarij 1.1 Mogu postići mnogo stvari

Specifični ishod

Učesnici mogu prepoznati individualne snage i jedinstvene kvalitete koje svaka osoba posjeduje i cijeniti različitost koju donose različite kulture, vjere, porijekla, tradicije i nasljeđa.

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- opišu svoju ličnost i snage i prepoznaju kako ti kvalitete doprinose različitim aspektima života;
- razumiju prednosti prihvatanja i uvažavanja različitih ličnosti;
- cijene jedinstvene kvalitete i osobine ličnosti drugih ljudi.

Strategije

- **Početak:** igra „Kategorije“
- **Učenje:** Razmisli - radi u paru - podijeli
- **Refleksija:** Dodavanje lopte

Materijali

- tabla ili papir za flipčart i markeri;
- po jedan list papira i hemijska olovka ili olovka za svakog učesnika.

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- snage;
- omiljeno;
- ličnost;
- osobine;
- identitet;
- prihvatiti.

Informacije za voditelja/ku

Cilj ove aktivnosti je da učesnici uvide da je svako od nas jedinstven i da svi imamo svoje osobine i snage. Treba da razumiju i kako njihove snage mogu doprinosti njihovom životu i životu ljudi oko njih.

Ako neki razgovor postane neprijatan, naglasite činjenicu da smo svi različiti. Možete odvojiti i deset minuta na početku aktivnosti da podsjetite učesnike na dogovore grupe. Važno je uspostaviti bezbjedno okruženje koje podstiče otvorenu i uvažavajuću komunikaciju. Ako smatrate da bi određeni djelovi aktivnosti mogli pokrenuti razgovore za čije se vođenje ne osjećate dovoljno sigurno, možete izostaviti određene karakteristike i usmjeriti razgovor na druge. Važno je da razgovor bude usredsređen na osobine ličnosti ili talente, poput pjevanja, plesa ili crtanja. Izbjegavajte razgovor o fizičkim osobinama

Početak | 15 minuta |

Igra „Kategorije“

1. Obavijestite učesnike da će danas razmišljati o sebi - o tome ko su i šta vole. Objasnite da, iako sa drugima možemo dijeliti određene sličnosti, svi smo različiti. Naglasite da nas naše individualne osobine čine jedinstvenima.
2. Objasnite da ćete sada igrati igru. Čitaćete jednu po jednu kategoriju sa donjeg spiska. Za svaku kategoriju učesnici treba da se podijele u grupe. Na primjer, ako kažete „Godina rođenja“, mogu formirati jednu grupu za 2012, a drugu za 2013. godinu. Dajte im vremena da kratko razgovaraju o svakoj kategoriji i pokušajte da na tabli zabilježite sve podgrupe, na primjer 2012. ili 2013.

Kategorije:

- rod;
- godina rođenja;
- grad ili selo iz kojeg potiču;
- omiljena boja;
- hrana koju najmanje vole;
- hobiji.

PRILAGOĐAVANJE

Ako u grupi imate učesnike sa ograničenom pokretljivošću ili oštećenjem vida, omogućite im da rade sa drugom osobom koja će im pomoći da utvrde kojoj podgrupi pripadaju i saopšte odgovore ostalima.

Učenje | 35 minuta |

Razmisli - radi u paru - podijeli

1. Zamolite učesnike da se prisjete nečeg lijepog što je neko ranije rekao o njima. Navedite primjer: „Moja tetka je jednom rekla da imam najljepši osmijeh kada pozdravljam ljude.“ Pozovite dobrovoljce da navedu neku svoju pozitivnu osobinu.
2. Nakon što nekoliko učesnika podijeli odgovor sa grupom, izdvojte osobine koje se odnose na ličnost, na primjer ljubaznost, spremnost da se pomogne ili aktivnost. Objasnite da se one mogu opisati kao osobine ličnosti.
3. Recite učesnicima da sada pojedinačno razmisle o svojim osobinama. Podijelite papir i olovke ili markere. Zamolite svakog učesnika da nacrti sebe u sredini lista. Oko crteža treba da napiše najmanje jednu rečenicu uz svaki od sljedećih naslova:

- **Snage** - objasnite da su to stvari u kojima smo veoma dobri, odnosno naše jake strane; na primjer: „Mogu da obavim mnogo aktivnosti u jednom danu“ ili „Veoma dobro pamtim brojeve telefona“.
- **Ono što najviše volim kod sebe ili svoje ličnosti** - na primjer: „Ljubazan/na sam, spreman/na da pomognem, odlučan/na sam“ i slično.
- **Jedna stvar koju bih želio/željela da unaprijedim kod sebe** - na primjer: „Želio/željela bih da budem tačniji/a, pažljiviji/a“ i slično.

Dajte učesnicima oko deset minuta da završe crteže.

4. Podijelite učesnike u parove i zamolite ih da razmijene crteže sa partnerom.
5. Dajte im nekoliko minuta da pogledaju partnerov crtež i izaberu dvije stvari koje smatraju pozitivnim ili jedinstvenim.
6. Pozovite članove svakog para da nekoliko minuta međusobno podijele svoja zapažanja.
7. Zatim spojite po dva para. Dajte im deset minuta da pogledaju sva četiri crteža i razgovaraju o sličnostima i razlikama.
8. Ponovo okupite cijelu grupu i pitajte da li neko želi da podijeli svoja zapažanja. Razgovor možete usmjeravati sljedećim pitanjima:
 - Da li je važno razmišljati o svojim snagama i osobinama ličnosti? Zašto jeste ili zašto nije?
 - Da li je važno razmišljati o snagama i osobinama ličnosti drugih ljudi? Zašto jeste ili zašto nije?
 - Da li je važno prihvatiti osobine drugih ljudi čak i kada se razlikuju od naših? Zašto je to važno?
 - Da li se naše individualne snage i osobine ličnosti međusobno dopunjuju? Šta to znači za našu grupu, odjeljenje, zajednicu ili društvo?

PRILAGOĐAVANJE

Ako nije moguće obezbijediti materijal za crtanje ili ako u grupi ima učesnika sa oštećenjem vida, aktivnost se može realizovati drugačije. U trećem koraku, umjesto dijeljenja papira, odmah podijelite učesnike u parove i zamolite ih da razgovaraju o svojim osobinama. Svako zatim treba da izabere dvije osobine partnera koje mu se dopadaju ili koje smatra jedinstvenim. Nakon toga nastavite sa preostalim koracima na opisani način.

Refleksija | 10 minuta |

Dodavanje lopte

1. Obavijestite učesnike da je ovo završna aktivnost za danas. Grupa će razmotriti ulogu koju njihove individualne snage imaju u životu. Pročitajte početak rečenice i pozvati dobrovoljce da je dovrše.
2. Najprije zamolite sve da jedan minut razmišljaju o svojim snagama i osobinama ličnosti. Zatim započnite igru rečenicom: „Moja ličnost i moje osobine važne su u mom životu zato šta...“
3. Dozvolite jednom dobrovoljcu da doda svoj odgovor. Nakon što prva osoba govori, ponovite rečenicu i pozovite sljedećeg učesnika da doprinese. Ponavljajte dok svi koji žele da govore ne dobiju priliku.
4. Druga mogućnost je da zamolite učesnike da se prisjete događaja u životu u kojem su im njihove osobine i snage pomogle da se snađu.

Scenarij 1.2 Ponos na moju zajednicu

Specifični ishod

Učesnici su svjesni sopstvenog kulturnog identiteta i razumiju kako taj identitet utiče na njihov svakodnevni život.

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- razgovaraju o različitim aspektima svoje zajednice;
- dublje razumiju i cijene svoje kulturno nasljeđe.

Strategije

- **Početak:** Glasanje kretanjem
- **Učenje:** Likovni projekat - Venov dijagram
- **Refleksija:** Otvoreni razgovor

Materijali

- tri lista papira formata A4 sa natpisima „Slažem se“, „Ne slažem se“ i „Nijesam odlučio/la“;
- radni list sa slikom majice, po jedan za svakog učesnika - vidjeti Materijale za voditelja/ku;
- Venov dijagram i spisak mogućih tema - vidjeti Materijale za voditelja/ku.

Trajanje

- 50 minuta

Ključne riječi

- identitet;
- različitost;
- kultura.

Informacije za voditelja/ku

Ovaj susret usmjeren je na sljedeće pojmove:

1. Izražavanje sopstvenog identiteta: podrazumijeva dobro poznavanje sebe i prepoznavanje najvažnijih djelova onoga što nas čini osobom kakva jesmo.

2. Uvažavanje različitosti: podrazumijeva prepoznavanje, poštovanje i slavljenje činjenice da svako ima drugačiji identitet, porijeklo i kulturu.
3. Kultura: Prema Oxford Learner's Dictionary, kultura se odnosi na „običaje i vjerovanja, umjetnost, način života i društveno uređenje određene države ili grupe“. To znači da kultura obuhvata ono što volimo da radimo i naše predstave o tome šta je ispravno ili pogrešno.

U ovoj aktivnosti učesnici će praviti Venove dijagrame. Ova strategija pomaže da uočimo odnos između dva ili više elemenata. U ovom slučaju istraživaćemo sličnosti između dva učesnika. Primjer u originalnoj publikaciji prikazuje njihovo omiljeno voće. Voće navedeno u sredini, gdje se dva kruga preklapaju, vole oba učesnika, dok je u odvojenim djelovima krugova navedeno voće koje voli samo jedan od njih.

Izvor: Oxford Learner's Dictionary.

Početak | 10 minuta |

Glasanje kretanjem

1. Podsjetite učesnike da su u prethodnoj lekciji razmatrali svoje osobine i osobine ličnosti. Objasnite da će danas posmatrati sebe u odnosu na zajednicu i povezati to sa pojmom kulture.
2. Postavite tri plakata sa natpisima „Slažem se“, „Ne slažem se“ i „Nijesam odlučio/la“ u različite uglove prostorije.
3. Zamolite učesnike da podijele svoje ideje o tome šta kultura znači.
4. Nakon njihovih odgovora objasnite da se kultura odnosi na „običaje, umjetnost, društvene ustanove i dostignuća određene nacije, naroda ili druge društvene grupe“.* Istaknite da kultura predstavlja naš način života i obuhvata ono što volimo da radimo, šta volimo da jedemo i slično. Za dodatno objašnjenje možete koristiti sljedeći primjer:

Pitajte grupu da li proslavljaju rođendane i, ako ih proslavljaju, na koji način. Objasnite da ljudi u drugim državama mogu proslavljati rođendane drugačije. Mi ih često slavimo sa porodicom. Možda imamo veliku tortu

sa mnogo svjećica. Prijatelji nam možda pjevaju rođendansku pjesmu, donose poklone i igraju zabavne igre. U nekim državama ili kulturama rođendani se proslavljaju na ovaj način. Pozovite učesnike da razmisle o drugim državama u kojima se možda ne koriste rođendanske torte ili svjećice. U tim državama mogu postojati posebni plesovi ili drugi jedinstveni načini obilježavanja rođendana. Razlog je to što svaka grupa ljudi - porodica, zajednica ili čitava država - ima svoje posebne običaje i tradicije. Ti običaji i tradicije čine kulturu određene grupe ljudi. To su ustaljeni načini postupanja koji su važni pripadnicima određene grupe i često se prenose sa generacije na generaciju. (Napomena za voditelja/ku: slobodno prilagodite primjer ako nije primjeren vašem kontekstu.)

5. Prije lekcije postavite natpise „Slažem se“, „Ne slažem se“ i „Nijesam odlučio/la“ na tri različita zida prostorije. Glasno i jasno pročitajte svaku od sljedećih tvrdnji. Prije prelaska na narednu tvrdnju ostavite učesnicima dovoljno vremena da stanu ispod natpisa koji najbolje predstavlja njihovo mišljenje.
 - „Važno je poznavati i razumjeti sopstvenu kulturu.“
 - „Važno je učiti o drugim kulturama.“
 - „Volim da drugima govorim o svojoj kulturi.“
 - „Većina kultura ima mnogo zajedničkih elemenata.“
 - „Mislim da drugi ponekad mogu pogrešno razumjeti moju kulturu.“
 - „Iz svake kulture mogu nešto naučiti.“
 - „Važno je poštovati sve kulture.“
6. Zamolite nekoliko učesnika da objasne svoje izbore.

PRILAGOĐAVANJE

Ako neko od učesnika ima ograničenu pokretljivost, napravite tri manja znaka sa natpisima „Slažem se“, „Ne slažem se“ i „Nijesam odlučio/la“ koje može podizati.

Fotografije različitih pozdrava i ceremonija iz Materijala za voditelja/ku možete koristiti da ilustrujete objašnjenje u četvrtom koraku. Razgovarajte o fotografijama sa učesnicima.

Učenje | 30 minuta |

Likovni projekat - Venov dijagram

1. Podijelite radne listove „Majica mog identiteta“ - vidjeti Materijale za voditelja/ku. Svaki učesnik treba da dobije svoj primjerak.
2. Uputite učesnike da majicu ispune stvarima koje predstavljaju ono što jesu. Mogu crtati ili pisati o omiljenim stvarima ili dodati elemente povezane sa svojom kulturom, na primjer omiljenu hranu, hobi, knjigu, pjesmu ili jelo, državnu zastavu, jezik, praznik, tradicionalnu odjeću i slično.
3. Kada svi završe individualni rad, nasumično ih podijelite u parove.
4. Zamolite učesnike da sa partnerom podijele elemente sa svoje majice.
5. Svakom paru dajte radni list sa Venovim dijagramom - vidjeti Materijale za voditelja/ku.
6. Objasnite da je Venov dijagram podijeljen na više djelova. Svaki član para ima svoju stranu, dok se srednji dio dijeli sa partnerom.
7. Uputite učesnike da prođu kroz svaku temu sa radnog lista i navedu elemente svoje kulture povezane sa tim temama. Te elemente treba da upišu na svoju stranu dijagrama. Ako učesnici dijele neke iste kulturne elemente, treba da ih upišu u sredinu dijagrama, na mjestu gdje se krugovi preklapaju.

8. Zamolite učesnike da se smjenjuju pri upisivanju elemenata kako bi imali vremena da odluče da li su im određeni elementi zajednički.
9. Zamolite sve da završe rad u paru. Pozovite dobrovoljce da sa grupom podijele jednu ili dvije zajedničke tačke koje su pronašli u svom Venovom dijagramu.

PRILAGOĐAVANJA

Ako nije moguće odštampati radni list sa majicom, učesnici mogu sami nacrtati majicu na praznom listu papira.

Ako nemate materijala ili učesnici nemaju dovoljno razvijene vještine pisanja, aktivnost se može realizovati drugačije. Podijelite učesnike u dvije grupe i svakoj grupi dajte jednu temu za razgovor. Zatim nekoliko učesnika treba da zamijeni grupu i novoj grupi ispriča koje su zajedničke elemente pronašli u prvoj grupi.

Refleksija | 10 minuta |

Otvoreni razgovor

1. Zamolite učesnike da sjednu u krug i postavite pitanje: „Kuju ste novu stvar danas naučili o kulturi?“
2. Pozovite jednog učesnika da kratko odgovori. Osoba sa njegove desne strane nastavlja razgovor navodeći nešto drugo što je naučila tokom susreta. Nastavite dok svi ne dobiju priliku da govore.

Materijali za voditelja/ku

Pozdravi

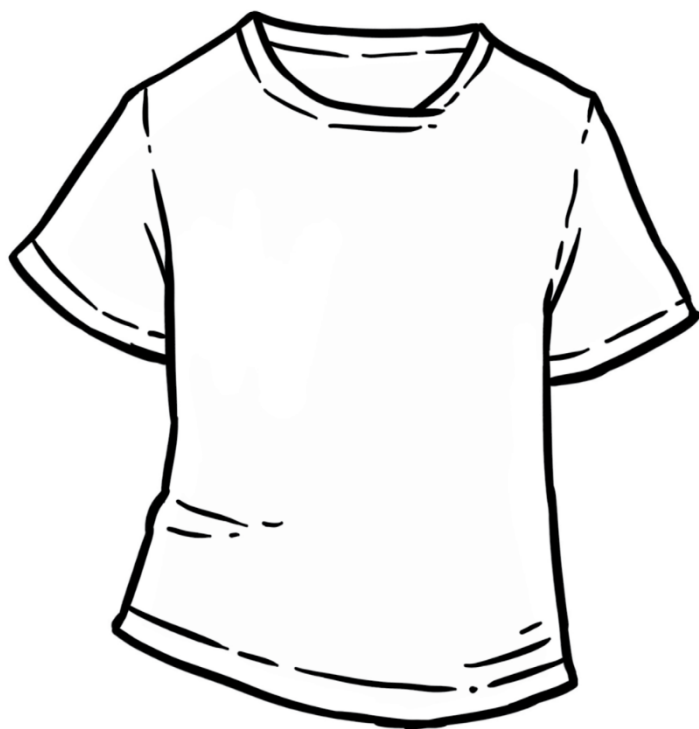
Etiopska ceremonija pripreme kafe

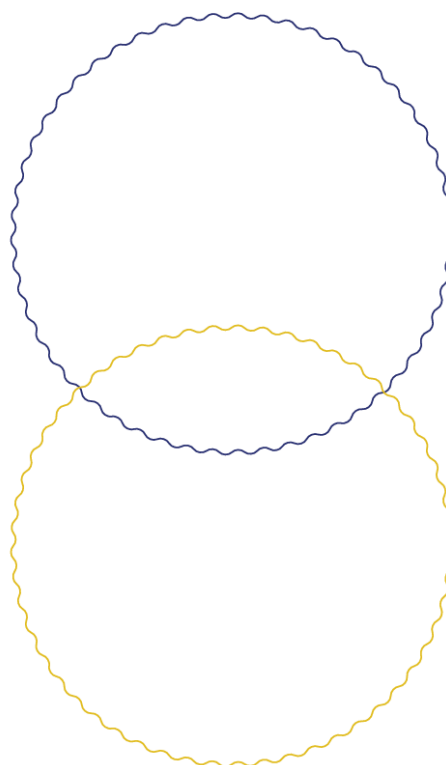
Pozdravi

Meksički Dan mrtvih

Majica mog identiteta - aktivnost „Učenje“

Venov dijagram

Spisak tema: hrana; piće; plesovi; proslave; muzika.

Scenarij 1.3 Različitost je lijepa!

Specifični ishod

Učesnici razumiju značaj poštovanja različitih kultura i ljudi oko sebe.

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- prepoznaju karakteristike svoje zajednice i kulturnog porijekla;
- prepoznaju različitost u svojoj zajednici i njen značaj;
- objasne ulogu i vrijednost različitosti u globalnom kontekstu.

Strategije

- **Početak:** tabela Znam - Želim da znam - Naučio/la sam
- **Učenje:** Povezivanje slika i opisa
- **Refleksija:** Razgovor i tabela Znam - Želim da znam - Naučio/la sam

Materijali

- papir za flipčart i markeri;
- tabela Znam - Želim da znam - Naučio/la sam za djelove „Početak“ i „Refleksija“;
- slike i opisi različitih tradicija iz svijeta i informacije o njima - vidjeti Materijale za voditelja/ku.

Trajanje

- 50 minuta

Ključne riječi

- različitost;
- kultura;
- različito;
- zajednica;
- svijet.

Informacije za voditelja/ku

Glavna tema razgovora na ovom susretu je različitost. „Različitost“ postoji kada ljudi u određenoj grupi pripadaju različitim kulturama ili potiču iz različitih sredina. Naglasite da je različitost prisutna svuda jer smo svi različiti i jedinstveni.

Glavni cilj lekcije je da se kod učesnika razvije uvažavanje različitosti. Treba da razumiju i da se pojedinci i kulture razlikuju na mnogo načina i da nas te razlike, kada se udružimo, čine snažnijima.

Početak | 10 minuta |

Tabela Znam - Želim da znam - Naučio/la sam

1. Podsjetite učesnike da su u prethodnim lekcijama razmišljali o svojim kulturama i o tome ko su. Obavijestite ih da ćete danas razgovarati o različitosti njihovih zajednica. Razgovaraćete o tome kako smo svi različiti i jedinstveni i kako te razlike mogu obogatiti zajednicu.
2. Pokažite učesnicima tabelu Znam - Želim da znam - Naučio/la sam - vidjeti Materijale za voditelja/ku - i ukažite na prvu kolonu. Pročitajte prvo pitanje i popunite prvu kolonu odgovorima učesnika.
3. Zatim pročitajte drugo pitanje i zabilježite odgovore u drugoj koloni.
4. Po potrebi dopunite ono što su učesnici rekli. Ključna poruka je da različitost obogaćuje zajednice. Zajednica različitih i jedinstvenih pojedinaca može biti snažnija jer joj svako doprinosi sopstvenim snagama. Naglasite sljedeće:
 - **RAZLIČITOST** postoji kada u istoj grupi ljudi ima mnogo razlika. One se mogu odnositi na izgled, interesovanja, mjesto porijekla i brojne druge osobine. Različitost čini naš svijet zanimljivijim i raznobojnijim.

Navedite sljedeće primjere različitosti:

- **Različit fizički izgled:** Svi ljudi se fizički razlikuju i niko ne izgleda potpuno isto. Neki su viši, drugi niži, a imamo i različite boje i tonove kože. Svi smo vrijedni upravo takvi kakvi jesmo. Različitost fizičkog izgleda stvara predivan mozaik pojedinaca.
- **Jezici:** Ljudi širom svijeta govore različitim jezicima. Neki govore engleski, neki španski, a neki kineski. Jezička različitost stvara globalnu slagalicu.
- **Hrana:** Ljudi uživaju u različitim vrstama hrane. Neki vole picu, drugi suši, a treći takose. Različitost hrane stvara uzbudljivu pustolovinu za čulo ukusa.
- **Hobiji:** Ljudi imaju različite hobije. Neki vole da crtaju, neki da igraju fudbal, a drugi da čitaju knjige. Različitost hobija stvara veliko igralište interesovanja.
- **Tradicije:** Porodice i druge grupe ljudi imaju različite tradicije. Neki praznike obilježavaju vatrometom, dok drugi imaju posebne plesove ili ceremonije. Različitost tradicija stvara svijet proslava.
- **Odjeća:** Ljudi nose različitu odjeću u zavisnosti od mjesta u kojem žive i kulture sa kojom se poistovjećuju. Neki nose šarene sarije, dok drugi nose tople džempere. Različitost u odijevanju stvara modnu reviju širom svijeta.

PRILAGOĐAVANJE

Ako nemate materijala, učesnici mogu podijeliti ideje kroz grupni razgovor:

1. Zamolite ih da formiraju veliki krug i u nekoliko riječi kažu na šta ih podsjeća riječ „različitost“.
2. Nakon što svi dobiju priliku, jedan dobrovoljac treba da sažme neke od glavnih ideja koje je grupa pomenula.

Povezivanje slika i opisa

1. Podijelite učesnike u manje grupe od približno pet članova. Svakoj grupi dajte po dvije slike različitih tradicija iz svijeta i opise tih tradicija. Slike se nalaze u Materijalima za voditelja/ku.
2. Zamolite učesnike da pročitaju opise i povežu svaku sliku sa odgovarajućim opisom. Dajte im pet do deset minuta.
3. Kada završe, pitajte grupe da li su ranije znale za te tradicije. Pitajte šta im se najviše dopalo u onome što su vidjeli ili pročitali.
4. Zatim uputite učesnike da ustanu i kreću se po prostoru dok im ne kažete da stanu. Kada se zaustave, treba da se upare sa osobom pored sebe. Sa partnerom treba da podijele jednu tradiciju iz sopstvene kulture. Igru možete ponoviti više puta.
5. Na kraju aktivnosti postavite sljedeća pitanja:
 - Da li su naučili nešto novo? Za koje su nove tradicije čuli?
 - Koja im je od pomenutih tradicija omiljena?
 - Mogu li se sjetiti neke tradicije iz drugog dijela svijeta koja je važna i za njih? Na primjer, u nekim državama obilježava se godišnja žetva pirinča. Tradicija konzumiranja pirinča proširila se širom svijeta i svi imaju korist od te zajedničke kulture. To je primjer kako kulture iz drugih dijelova svijeta mogu postati važne i drugim ljudima.

PRILAGOĐAVANJE

Broj slika i opisa možete promijeniti u skladu sa čitalačkim sposobnostima učesnika. Opis možete zamijeniti i kratkim naslovom kako bi zadatak bio jednostavniji.

Refleksija | 15 minuta |**Razgovor i tabela Znam - Želim da znam - Naučio/la sam**

1. Obavijestite učesnike da se susret približava kraju.
2. Zamolite ih da zatvore oči i nekoliko puta duboko udahnu.
3. Dok su im oči zatvorene, recite im da zamisle kako različitost izgleda, kako zvuči i kakav osjećaj izaziva.
4. Nakon nekoliko minuta pozovite jednog ili dva dobrovoljca da podijele ono što su zamislili.
5. Kada učesnici iznesu odgovore, pogledajte posljednju kolonu tabele. Popunite je i vratite se na srednju kolonu kako biste provjerili da li su učesnici naučili ono što su se nadali da će naučiti.

Tabela Znam - Želim da znam - Naučio/la sam za djelove „Početak“ i „Refleksija“

Šta znam o različitosti?	Šta želim da znam o različitosti?	Šta sam naučio/la o različitosti?

Slike i opisi različitih tradicija iz svijeta - aktivnost „Učenje“

Tradicija iz Indonezije - žetva pirinča na Baliu

Dewi Sri, boginja pirinča, redovno se poštuje na Baliu, gdje je pirinač osnovna poljoprivredna kultura. Tokom žetve sela se ukrašavaju zastavama, a jednostavni hramovi od bambusa posvećeni boginji podižu se u uzvodnim, najsvetijim uglovima pirinčanih polja. Male lutke napravljene od stabljika pirinča, koje predstavljaju Dewi Sri, ostavljaju se u žitnicama kao prinosi.

Japanska tradicija - ceremonija čaja**

Japanska ceremonija čaja *sado* ili *chado* - doslovno „put čaja“, poznata i kao *chanoyu* - japanska je tradicija duboko ukorijenjena u istoriji. Predstavlja ceremonijalan način pripreme i ispijanja zelenog čaja, najčešće u tradicionalnoj prostoriji za čaj sa podom prekrivenim tatamijem. Osim posluživanja i primanja čaja, jedan od glavnih ciljeva ceremonije jeste da gosti uživaju u gostoprimstvu domaćina u atmosferi koja se razlikuje od brzog ritma svakodnevnog života.

* Izvor: National Geographic - dostupno na: <https://www.nationalgeographic.com/travel/article/harvest-festivals>

**Izvor: Japan Guide - dostupno na: <https://www.japan-guide.com/e/e2096.html>

Scenarij 1.4 Naši rodovi

Specifični ishod

Učesnici razumiju da ljudi imaju različite rodne identitete.

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- razumiju i priznaju postojanje različitih rodni identiteta;
- pokazuju poštovanje prema svim osobama, bez obzira na njihov rod.

Strategije

- **Početak:** Glasanje kretanjem
- **Učenje:** Otvoreni razgovor
- **Refleksija:** Igra „Tačno ili netačno“

Materijali

- papir i hemijske ili grafitne olovke - po izboru;
- tri znaka sa natpisima „Djevojčice/žene“, „Dječaci/muškarci“ i „I jedni i drugi“ - za aktivnost „Početak“.

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- rod;
- pol;
- društvo;
- fizičko.

Informacije za voditelja/ku

Kroz ovu aktivnost upoznaćete se sa pojmovima pola i roda. Pol se određuje na osnovu fizičkih karakteristika sa kojima se osoba rađa, dok se rod odnosi na društveno oblikovane uloge, očekivanja i ponašanja koja se u određenom društvu povezuju sa osobama različitog pola. Tokom realizacije ove aktivnosti važno je imati u vidu sljedeće:

- Pol se odnosi na oznaku koja se dodjeljuje pri rođenju (muški ili ženski) na osnovu bioloških i fizioloških karakteristika.
- Rod se odnosi na društveno oblikovane uloge, ponašanja, aktivnosti i osobine koje određeno društvo smatra primjerenim za muškarce i žene.

- Muški i ženski predstavljaju kategorije pola, dok se pojmovi muževan (maskulin) i ženstven (feminin) odnose na rodne kategorije.
- Biološke karakteristike pola uglavnom se ne razlikuju značajno među različitim kulturama, dok se shvatanja o rodnim ulogama i očekivanjima mogu znatno razlikovati od društva do društva.

Ukoliko su pitanja roda osjetljiva tema u vašoj školi ili lokalnoj zajednici, preporučuje se uključivanje stručnog lica iz oblasti rodne ravnopravnosti i obrazovanja koje može pružiti podršku u odgovaranju na pitanja i pomoći da sadržaj aktivnosti bude prilagođen specifičnostima i osjetljivostima lokalnog konteksta.

Početak | 15 minuta |

Glasanje kretanjem

1. Podsjetite učesnike da su u prethodnoj lekciji govorili o različitim kulturama i pojmu različitosti. Danas ćete razgovarati o različitosti u odnosu na rod. Ukratko objasnite da se rod odnosi na način na koji društvo vidi uloge dječaka i djevojčica, odnosno muškaraca i žena.
2. U učionici postavite tri znaka: **DJEVOJČICE/ŽENE, DJEČACI/MUŠKARCI i I JEDNI I DRUGI.**
3. Pokažite učesnicima sva tri znaka.
4. Objasnite da ćete pročitati nekoliko tvrdnji. Za svaku tvrdnju treba da „glasaju kretanjem“ i izaberu odgovarajući znak. Na primjer, ako smatraju da se tvrdnja odnosi samo na djevojčice, treba da stanu ispred znaka DJEVOJČICE. Naglasite da nema pogrešnih ili tačnih odgovora.
5. Pročitajte sljedeće tvrdnje. Kada učesnici stanu ispred izabranog znaka, pozovite dobrovoljce da objasne razloge za svoj izbor.
 - Dobar/dobra sam u matematici.
 - Pomažem majci u kućnim poslovima.
 - Kada odrastem, moći ću da rodim dijete.
 - Kada odrastem, moći ću da vozim automobil.
 - Volim da se igram kockama za građenje.
 - Volim da se penjem na drveće.
 - Kod kuće brinem o domaćim životinjama.
 - Kada odrastem, moći ću da imam bradu.
 - Volim da čitam priče.

NAPOMENA: Tokom aktivnosti pravite bilješke i unesite ih u tabelu poput one na sljedećoj stranici. Tabelu zatim možete koristiti u aktivnosti „Učenje“, u trećem koraku, tako što ćete tvrdnje pretvoriti u pitanja.

Primjer tabele iz aktivnosti

DJEVOJČICE

Kada odrastem, mogu da rodim dijete.

I JEDNI I DRUGI

Dobar/dobra sam u matematici.

Pomažem majci u kućnim poslovima.

Kada odrastem, moći ću da vozim automobil.

Volim da se igram kockama za građenje.

Volim da se penjem na drveće.

Kod kuće brinem o domaćim životinjama.

Volim da čitam priče.

DJEČACI

Kada odrastem, mogu da imam bradu.

6. Naglasite da ponekad vjerujemo da djevojčice i dječaci, odnosno žene i muškarci, ne mogu da rade određene stvari. Takva uvjerenja se najčešće zasnivaju na onome što čujemo od drugih ili vidimo na fotografijama i u medijima. Međutim, dječaci i djevojčice mogu da se bave gotovo svim aktivnostima koje izaberu, bez obzira na pol koji im je pripisan pri rođenju. Izuzeci su samo aktivnosti povezane sa fizičkim ograničenjima. Na primjer, osobe kojima je pri rođenju pripisan muški pol ne mogu da rode, dok osobe kojima je pripisan ženski pol uglavnom ne mogu da razviju dugu bradu jer njihovo tijelo nije tako građeno.

Učenje | 35 minuta |

Otvoreni razgovor

1. Obavijestite učesnike da ćete sada detaljnije razgovarati o rodu. Objasnite da se rod odnosi na ono što društvo smatra da djevojčice i dječaci treba ili ne treba da rade.
2. Recite učesnicima da će u manjim grupama obaviti zadatak. Zamolite ih da se prisjete reklama u časopisima ili objava na društvenim mrežama i razmisle kako su na tim slikama predstavljeni muškarci i žene. Na primjer: Šta rade? Da li su predstavljeni sa određenim fizičkim osobinama, poput duge ili kratke kose? Da li su prikazani kao osobe sa određenim osobinama ličnosti, na primjer kao brižni, ili u određenim zanimanjima?
3. Podijelite učesnike u manje grupe i dajte im deset minuta da razgovaraju i bilježe zaključke. Upozorite ih da će glavne tačke razgovora predstaviti cijeloj grupi.
4. Kada završe razgovor, objasnite da će grupe predstaviti zaključke. Prije toga na tabli nacrtajte dvije kolone, jednu sa naslovom „Žene“, a drugu „Muškarci“.
5. Odgovore upisujte u kolonu koju učesnici odrede. Na primjer, ako kažu da se žene obično prikazuju kao brižne, zapišite to u kolonu „Žene“. Primjer se nalazi na sljedećoj stranici.

ŽENE	MUŠKARCI
Brižne	
Nastavnice	
Brinu o djeci	
Duga kosa	
Šminka	

6. Kada grupe iznesu sve ideje, zajedno pogledajte obje kolone. Postavljajte pitanja u skladu sa odgovorima učesnika, na primjer:

- Mogu li muškarci biti brižni?
- Mogu li muškarci biti nastavnici?
- Mogu li muškarci brinuti o djeci?
- Mogu li muškarci imati dugu kosu?
- Mogu li muškarci koristiti šminku?

Poželjno je da učesnici zaključe da muškarci mogu biti brižni, nastavnici i slično. Ako se pojavi neslaganje, zamolite ih da se prisjete ljudi koje poznaju. Naglasite da nijedan od navedenih primjera nije povezan sa fizičkim osobinama sa kojima smo rođeni i zato ne zavisi od pola pripisanog pri rođenju. To su, zapravo, obrasci koje učimo od ljudi u društvu.

Na primjer, ako su majke i bake provodile više vremena sa nama nego očevi i djedovi kada smo bili mali, možemo steći uvjerenje da o djeci uglavnom brinu žene. U stvarnosti i muškarci mogu da se brinu o djeci. Međutim, ako tokom odrastanja rijetko vidimo muškarce koji brinu o djeci, možemo povjerovati u suprotno. Slično tome, ako dječak odrasta gledajući samo rođake muškog pola ili oca kako igraju fudbal, može pomisliti da fudbal nije za djevojčice ili žene. Naravno, žene su potpuno sposobne da igraju fudbal, ali je u nekim društvima to manje uobičajeno.

Takva očekivanja nazivaju se **rodne uloge**. Rodne uloge nastaju iz onoga što obično vidimo oko sebe i iz ponašanja i stavova koji se često praktikuju u društvu. Podsjetite učesnike da se pol razlikuje od roda: pol se odnosi na fizičke osobine pri rođenju na osnovu kojih se osobi pripisuje oznaka „muško“ ili „žensko“.

7. Zatim postavite sljedeća pitanja:

- Da li vam se ikada dopadalo nešto ili ste željeli da radite nešto što većina smatra aktivnošću za suprotni pol?
- Poznajete li nekoga ko je imao takvo iskustvo?
- Kako su drugi reagovali?
- Smatrate li da je takva reakcija ispravna?
- Zašto ljudi očekuju različite stvari od dječaka i djevojčica?

8. Ponovite da pol pripisan pri rođenju nema veze sa aktivnostima u kojima uživamo: osobe kojima je pripisan ženski pol mogu voljeti fudbal, a osobe kojima je pripisan muški pol mogu uživati u brizi o bebama. Nema ničeg pogrešnog u aktivnostima za koje neki ljudi tvrde da pripadaju samo suprotnom polu. Ako primijetimo da neko sumnja u aktivnosti kojima želi da se bavi, važno je podstaći ga da izabere ono uz šta se osjeća prijatno i što mu donosi radost.

Refleksija | 10 minuta |

Igra „Tačno ili netačno“

1. Recite učesnicima da se susret približava kraju. Za završetak odigrajte igru „Tačno ili netačno“ kako biste provjerili da li su razumjeli glavne ideje lekcije.
2. Pripremite dolje navedene tvrdnje. Neke su tačne, a neke nijesu.

3. Čitajte tvrdnje naglas i zamolite učesnike da kažu smatraju li ih tačnim ili netačnim. Ako se grupa ne slaže oko odgovora, pojasnite ga prije nego što pređete na narednu tvrdnju. Odgovor je naveden na kraju svake tvrdnje.
- Pol je ono što učimo od drugih ljudi u društvu. **Netačno.**
 - Rod je ono što ljudi oko nas smatraju da djevojčice ili dječaci treba da rade. To nije povezano sa fizičkim osobinama koje imamo pri rođenju. **Tačno.**
 - Pol je fizička osobina sa kojom se rađamo. **Tačno.**
 - Širom svijeta postoje ljudi različitih rodova. **Tačno.**
 - Svi rodovi su važni u našim zajednicama. **Tačno.**
 - Žene ne mogu da igraju fudbal. **Netačno.**
 - Osobe kojima je pri rođenju pripisan muški pol mogu da rode dijete. **Netačno.**
 - Muškarci mogu imati dugu kosu. **Tačno.**

Po potrebi i u skladu sa raspoloživim vremenom zastanite između tvrdnji i dodatno ih pojasnite.

4. Na kraju aktivnosti naglasite da u svijetu postoje različiti rodovi. Rod nije isto što i pol sa kojim smo rođeni. Treba da se bavimo aktivnostima koje volimo, čak i kada se one razlikuju od onoga što se najčešće vidi ili prihvata u društvu. Najvažnije je da u omiljenim aktivnostima uživamo odgovorno, bez obzira na izbor. U svakom trenutku treba da se osjećamo bezbjedno. Ne treba iznositi mišljenja koja mogu povrijediti ljude oko nas, a treba da budemo okruženi prijateljima kojima vjerujemo i koje poštujemo.

PRILAGOĐAVANJE

Tvrdnje možete prilagoditi svom kontekstu. U zavisnosti od vremena, možete pročitati veći ili manji broj tvrdnji.

Scenarij 1.5 Moj zdrav život

Specifični ishod

Učesnici mogu razvijati zdrave odnose sa prijateljima, vršnjacima i širom zajednicom.

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- razumiju značaj brige o sopstvenom tijelu;
- razumiju da zdravo tijelo i zdrav um doprinose zdravom načinu života;
- prepoznaju načine vođenja zdravog života.

Strategije

- **Početak:** Razmjena ideja
- **Učenje:** Grupni rad ili igra pamćenja - prilagođavanje
- **Refleksija:** Vježba disanja

Materijali

- po dva manja lista papira za svakog učesnika i olovke;
- radni list „Kako čuvamo zdravlje tijela“ - za aktivnost „Učenje“.

Trajanje

- 55 minuta

Ključne riječi

- tijelo;
- zdravlje;
- rod.

Informacije za voditelja/ku

Ova aktivnost podstiče učesnike da razmišljaju o svom tijelu, naročito o fizičkim promjenama. U vrijeme održavanja susreta učesnici ove uzrasne grupe možda već prolaze kroz takve promjene, odnosno pubertet. Više informacija o temi dostupno je na:

https://www.fpns.w.org.au/sites/default/files/assets/factsheet_06_puberty.pdf

Razmjena ideja

1. Podsjetite učesnike da su u prethodnoj aktivnosti učili o rodu i polu. Podsjetite ih da se „pol“ odnosi na izgled i funkcionisanje tijela. Objasnite da naše tijelo ima ključnu ulogu u životu. Važno je da ga razumijemo kako bismo o njemu brinuli i očuvali zdravlje. Tijelo nam omogućava fizičke sposobnosti, a u njemu se odvijaju i naše misli, ličnost i uvjerenja.

Zamolite učesnike da dominantnu šaku - onu kojom pišu - stegnu u pesnicu tokom jednog minuta, zatim je opuste i rašire prste. Potom treba što brže da ponavljaju stezanje i otvaranje šake. Većina neće moći da nastavi čitav minut.

2. Zatim neka isto urade nedominantnom rukom - suprotnom od one kojom pišu. Ovoga puta neka sporije stežu i otvaraju šaku. Možete ih podstaći da uspore tako što će pri svakom pokretu izgovoriti trosložnu riječ, na primjer „banana“: stezanje na „ba“, otpuštanje na prvo „na“ i potpuno širenje prstiju na drugo „na“. Jedno stezanje i otvaranje treba da traje približno jednu sekundu.

3. Nakon jednog minuta pitajte: „Koja se ruka brže umorila?“ Povežite aktivnost sa načinom na koji srce pumpa krv kroz tijelo. Objasnite da slabo srce mora da se stegne ili otkuca više puta u minuti i svakim otkucajem pomjera manje krvi. Snažno srce može otkucavati manje puta, a pri svakom otkucaju ispumpati više krvi, pa radi djelotvornije. Slični procesi odvijaju se i u drugim djelovima tijela. Kada smo snažni i čuvamo zdravlje, tijelo funkcionise bolje.

4. Obavijestite učesnike da se u njihovom uzrastu u tijelu dešavaju brojne promjene. Svi ljudi prolaze kroz njih; one nam omogućavaju da rastemo i postanemo odrasli. Zbog toga je u ovoj životnoj fazi naročito važno da se osjećamo dobro i da brinemo o fizičkom i mentalnom zdravlju. Fizičko zdravlje odnosi se na to koliko dobro tijelo funkcionise. Emocionalno i psihološko zdravlje odnose se na funkcionisanje uma - naše misli, osjećanja, reakcije i način upravljanja emocijama.

Pitajte šta je biljci potrebno da raste. Nakon odgovora objasnite da su joj potrebni voda i sunce. I našem tijelu su potrebni odgovarajući uslovi i podrška kako bi bilo njegovano, zdravo i pravilno raslo.

5. Recite učesnicima da je za razumijevanje ove životne faze važno razmišljati o promjenama kroz koje tijelo prolazi. Podijelite svakom učesniku dva lista papira. Na jednom treba da napišu promjene kroz koje djevojčice prolaze tokom puberteta, a na drugom promjene kroz koje prolaze dječaci. Dajte im pet minuta. Naglasite da mogu pomenuti fizičke, emocionalne ili psihološke promjene. Odgovore treba da zadrže anonimnim i ne treba da pišu ime. Budite svjesni da učesnicima razgovor može biti neprijatan ili da mogu biti stidljivi. Možete prvi navesti primjer kako biste im pomogli da se osjećaju opuštenije.

Procijenite da li je sadržaj u nastavku primjeren vašoj školi i zajednici. Po potrebi pozovite stručnjaka/kinju za rodna pitanja ili zdravlje da pruži podršku u realizaciji aktivnosti.

6. Sakupite sve listove papira. Bez navođenja imena pročitajte nekoliko primjera promjena kroz koje tijelo može prolaziti u ovom uzrastu. Nastojte da pomenete različite fizičke, psihološke i emocionalne promjene.

PRILAGOĐAVANJE

Ako nema dovoljno papira i olovaka za sve učesnike, možete koristiti strategiju Razmisli - radi u paru - podijeli. Ona može biti korisna jer učesnici ne moraju odmah iznositi misli pred cijelom grupom. Najprije razmišljaju samostalno, zatim razmjenjuju mišljenje sa jednim učesnikom, a potom dva para objedinjuju ideje. Grupa od četiri člana zatim predstavlja zajedničke zaključke bez navođenja bilo čijeg imena, pa pojedinci nijesu obavezni da direktno iznose lične ideje.

Druga mogućnost je da sami pripremite spisak promjena i zamolite učesnike da stanu u krug. Dok čitate tvrdnje, oni pokretom pokazuju da li se slažu. Ako se slažu, naprave korak ka sredini kruga; ako se ne slažu, ostaju na mjestu. Aktivnost omogućava učešće u razgovoru o tjelesnim promjenama bez obaveze da se govori i može biti djelotvorna kada su učesnici naročito stidljivi.

Učenje | 30 minuta |

Grupni rad ili igra pamćenja

1. Podsjetite učesnike na značaj dobre brige o tijelu u pogledu fizičkog, psihološkog i emocionalnog zdravlja. Objasnite da ćete sada istražiti najbolje načine brige o svakom aspektu zdravlja.
2. Podijelite učesnike u grupe od po pet članova i objasnite da ćete im podijeliti listove sa slikom tijela. Pored slike treba da navedu načine brige o svakom aspektu zdravlja. Po potrebi ponovite značenje fizičkog, emocionalnog i psihološkog zdravlja.
3. Podijelite papir i olovke i dajte grupama 15 minuta da zapišu ideje. Recite da će rezultate grupnog rada potom predstaviti svima.
4. Ponovo okupite grupu i pozovite dobrovoljce da predstave zaključke.
5. Ako učesnici nijesu pomenuli sljedeće, obavezno ih naglasite:

Briga o FIZIČKOM zdravlju tijela

- pravilna ishrana i uživanje u zdravim namirnicama, na primjer biranje raznovrsnog voća, povrća i neprerađene cjelovite hrane umjesto namirnica sa mnogo masti ili konzervansa;
- pijeće vode;
- dovoljno odmora svakog dana;
- fizička aktivnost;
- obraćanje pažnje na disanje i vježbe kontrolisanog disanja.

Briga o PSIHOLOŠKOM I EMOCIONALNOM zdravlju - umu i unutrašnjem blagostanju

- boravak na dnevnoj svjetlosti radi podrške raspoloženju;
- izdvajanje vremena za opuštajuću aktivnost;
- dovoljno sna;
- druženje sa ljudima u čijem društvu uživamo;
- bavljenje hobiem ili novom aktivnošću;
- pozitivno upravljanje trenucima nervoze ili ljutnje, na primjer razgovorom sa nekim, oslanjanjem na samopouzdanje, meditacijom, šetnjom, slušanjem muzike i slično;
- svijest o sopstvenim snagama, slabostima i granicama, kako u neposrednim tako i u onlajn odnosima;
- zaštita od negativnih interakcija;
- uvažavajuće izražavanje i izbjegavanje potiskivanja emocija;
- zahvalnost za ono što imamo i nastojanje da zadržimo optimističan stav;
- traženje pomoći kada smo tužni, frustrirani, zbunjeni ili ljuti.

PRILAGOĐAVANJE

Možete istražiti i druge načine brige o fizičkom ili emocionalnom zdravlju i dodati ih spisku.

Spisak možete pretvoriti u igru pamćenja tako što će učesnici povezivati tvrdnje sa naslovima „emocionalno zdravlje“ i „fizičko zdravlje“. Tvrdnje označite slovom koje odgovara slovu na kartici sa naslovom.

Aktivnost se može pretvoriti i u zadatak „Radim / Ne radim“. Zamolite učesnike da razmisle o jednom svom danu. Treba da odrede koje postupke sa spiska svakodnevno primjenjuju - „Radim“ - a koje ne primjenjuju - „Ne radim“. Na kraju susreta neka razmisle kako bi neke postupke iz kategorije „Ne radim“ mogli pretvoriti u „Radim“ kako bi vodili zdraviji život.

Refleksija | 10 minuta |

Vježba disanja

1. Objasnite da je ovo završni dio lekcije i da ćete igrati igru. Kao voditelj/ka ponudit ćete dvije mogućnosti, a učesnici treba da izaberu onu koju smatraju zdravijom.
 - Igrati video-igre dva sata ili igrati 30 minuta, a preostalo vrijeme iskoristiti za šetnju napolju.
 - Jestu hranu sa mnogo ulja i masti ili pojesti voće i hljeb.
 - Cijeli vikend ostati kod kuće i gledati televiziju ili organizovati sportske aktivnosti sa prijateljima.
 - Dugo se raspravljati sa nekim na internetu ili reći da nam razgovor ne prija i završiti ga.
 - Zadržati problem za sebe ili podijeliti ga sa osobom od povjerenja.
 - Vikati kada smo ljuti ili zastati i duboko udahnuti prije reakcije.
2. Za kraj obavijestite učesnike da ćete uraditi vježbu disanja koja pomaže mozgu i tijelu da se smire. Slijedite ove korake:
 - Zamolite učesnike da zatvore oči.
 - Zamolite ih da polako i duboko udahnu i izdahnu. Dok dišu, neka pažnjom prođu kroz tijelo od glave do stopala i uoče napetost ili nelagodnost. Vjerovatno će je primijetiti u nekom dijelu tijela, na primjer u vratu, ramenima, grudima ili nogama.
 - Zamolite ih da zamisle kako polako i duboko usmjeravaju dah ka djelovima tijela u kojima su primijetili napetost ili nelagodnost. Mogu zamisliti da u ta mjesta šalju topao, umirujući dah.
3. Objasnite da ova vježba disanja može pomoći kada nam je potrebno opuštanje i da disanje može biti koristan način samopomoći.

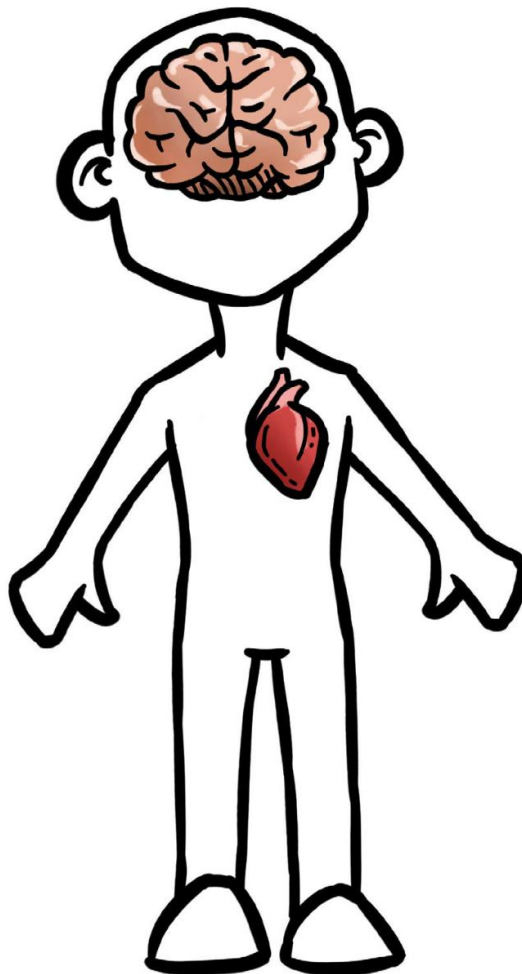
PRILAGOĐAVANJE

Tvrdnje možete promijeniti u skladu sa grupom i kontekstom. Ako imate dovoljno vremena, scenarije možete detaljnije razmotriti.

Radni list „Kako čuvamo zdravlje tijela“ - aktivnost „Učenje“

Kartice za igru pamćenja - aktivnost „Učenje“, prilagođavanje

Briga o fizičkom zdravlju

Hraniti se pravilno i zdravo

Briga o fizičkom zdravlju	 Piti vodu
Briga o fizičkom zdravlju	 Svakog dana se dovoljno odmarati
Briga o fizičkom zdravlju	 Vježbati
Briga o emocionalnom zdravlju	 Boraviti što više na dnevnoj svjetlosti radi podrške raspoloženju

Briga o emocionalnom zdravlju	 Odvojiti vrijeme za aktivnost koja nas opušta
Briga o emocionalnom zdravlju	 Provoditi vrijeme sa ljudima u čijem društvu uživamo
Briga o emocionalnom zdravlju	 Bavjeti se hobijem ili novom aktivnošću
Briga o emocionalnom zdravlju	 Upravlјati stresom tako što ćemo sa nekim razgovarati, meditirati, prošetati ili slušati muziku.

Briga o emocionalnom zdravlju	 Biti svjestan/na svojih snaga, slabosti i granica. To važi za odnose licem u lice i odnose na internetu. Zaštititi se od negativnih interakcija.
Briga o emocionalnom zdravlju	 Izražavati se sa poštovanjem. Potiskivanje emocija nije zdravo
Briga o emocionalnom zdravlju	 Biti zahvalan/na na onome što imamo. Zahvalnost pomaže da ostanemo optimistični

2

UČIMO DA
ŽIVIMO ZAJEDNO

Scenarij 2.1 Potrebe u našoj zajednici

Specifični ishod

Učesnici znaju da prepoznaju potrebe u zajednici.

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- prepoznaju različite potrebe u svojim zajednicama;
- predlože načine na koje pojedinci i zajednica mogu doprinosti zadovoljavanju tih potreba.

Strategije

- **Početak:** Razmišljanje i crtanje
- **Učenje:** Teatar slika
- **Refleksija:** Otvoreni razgovor

Materijali

- po jedan list papira i hemijska ili grafitna olovka za svakog učesnika;
- tabla ili papir za flipčart i markeri;
- tabela „Akcioni plan“ na tabli ili flipčartu - za dodatnu aktivnost.

Trajanje

- 60 minuta + 60 minuta. Dodatna aktivnost nije opcionala.

Ključne riječi

- zajednica;
- potrebe.

Informacije za voditelja/ku

U prethodnim aktivnostima govorili smo o zajednici i različitim kulturama unutar nje. Sada ćemo razmotriti potrebe koje postoje u našim zajednicama i načine na koje možemo doprinijeti njihovom zadovoljavanju. Po potrebi obnovite sadržaje prethodnih aktivnosti o zajednici.

Dio o prilagođavanju sadrži uputstva za razgovor o digitalnim zajednicama.

Ova aktivnost obuhvata dodatnu aktivnost. Rad započet u prvom dijelu može se dalje razvijati kako bi učesnici dobili više prilika za konkretno djelovanje.

Početak | 20 minuta |

Razmišljanje i crtanje

1. Podsjetite učesnike da su kroz dosadašnje aktivnosti bolje upoznali sebe. Razmišljali su o svojim kulturama, funkcionisanju tijela i ulogama koje mogu imati u zajednici. Recite im da ćete danas detaljnije razgovarati o zajednicama i načinima njihovog unapređivanja.
2. Zamolite učesnike da zatvore oči i razmisle o mjestima u zajednici koja su posjetili. Mogu zamisliti ono što vide dok idu u školu ili na neko drugo mjesto. Dajte im približno dva minuta.
3. Kada otvore oči, treba da nacrtaju ili zapišu nekoliko stvari koje često viđaju u zajednici. Posebno ih zamolite da navedu ono što bi, prema njihovom mišljenju, trebalo unaprijediti. Na primjer, postoje li naročito prljava mjesta koja treba očistiti? Da li često vide ljude koji lutaju jer nemaju gdje da odu?
4. Kada završe, pozovite dobrovoljce da podijele ono što su prepoznali kao područja za unapređenje. Objasnite da se takve stvari mogu opisati kao **potrebe zajednice**. Dok učesnici govore, bilježite odgovore na tabli.

PRILAGOĐAVANJA

Ako učesnicima nije prijatno da zatvore oči, tokom dijela za razmišljanje mogu samo spustiti pogled.

Ako je moguće, aktivnost učinite življom prikazivanjem video-snimka lokalnog područja ili fotografija koje će im pomoći da prepoznaju izazove i potrebe zajednice. Ako vrijeme dozvoljava, možete obići školu ili ulice oko škole i zamoliti učesnike da prepoznaju mjesta i pitanja kojima treba posvetiti pažnju.

Aktivnost se može realizovati i bez papira i olovaka. Jednostavno zamolite učesnike da usmeno podijele odgovore.

Ovu priliku možete koristiti i za uvođenje pojma **digitalne zajednice**. Učesnici su možda još premladi da budu članovi takve zajednice, ali mogu upoznati pojam. Objasnite da zajednice mogu postojati i na internetu. Na primjer, na Facebooku postoje privatne grupe kojima se ljudi pridružuju ako ih zanima određena tema. Na Instagramu osobe sa istim interesovanjima mogu pratiti iste stranice, a te stranice zajednici pratilaca pružaju informacije. Takođe se možemo pridružiti grupama na WhatsAppu radi razgovora o određenoj temi ili razmjene informacija.

Učenje | 30 minuta |

Teatar slika

1. Učesnici treba da razmisle o izazovima o kojima su govorili u prvom dijelu aktivnosti. Zatim treba da razmotre šta je moglo dovesti do tih izazova. Pitajte ih kako su, prema njihovom mišljenju, nastale potrebe zajednice.
2. Obavijestite ih da će sada osmišljavati načine za unapređenje različitih situacija.
3. Podijelite učesnike u grupe od pet do sedam članova. Dajte im deset minuta da urade sljedeće:
 - razmotre potrebe zajednice prepoznate u prvom dijelu aktivnosti;
 - izaberu jednu potrebu;
 - analiziraju kako bi se situacija mogla unaprijediti, ko bi mogao pomoći i šta bi bilo potrebno za ostvarivanje promjene.

4. Recite grupama da će pripremiti **teatar slika** kojim će predstaviti svoje rješenje. Svaka grupa prikazuje rješenje kao „zamrznutu“ scenu, dok ostali pogađaju šta ono predstavlja. Nakon nekoliko odgovora grupa otkriva svoje rješenje i objašnjava kako bi ono moglo pomoći u rješavanju izabranog problema.
5. Omogućite svim grupama da predstave rad i postavljaju pitanja jedni drugima. Više grupa može obrađivati istu potrebu jer za jednu potrebu može postojati više rješenja.

PRILAGOĐAVANJA

Ako nema dovoljno vremena da sve grupe predstave teatar slika, možete ih nasumično izabrati. Za svaku grupu pripremite po jedan papirić i stavite ih u vrećicu. Tri ili četiri papirića, odnosno onoliko koliko grupa može nastupiti, označite tačkom. Svaka grupa izvlači jedan papirić. Predstavljaju samo grupe koje izvuku oznaku, dok ostale ukratko imenuju potrebu koju su razmatrale i predložena rješenja.

Druga mogućnost je da sve grupe nastupe na sljedeći način:

1. Ako imate šest grupa, tri grupe istovremeno prikazuju svoje scene, a preostale tri obilaze predstavljanje kao galeriju. Posmatrači mogu praviti bilješke kako bi kasnije zapamtili rješenja.
2. Zatim grupe zamjenjuju uloge: one koje su nastupale bilježe, a ostale prikazuju svoj teatar slika.
3. Preostalo vrijeme posvetite grupnom razgovoru. Učesnici iznose šta su vidjeli i koja su rješenja predstavljena.

Ako ste u dijelu „Početak“ govorili o digitalnim zajednicama, grupe mogu razmatrati rješenja povezana sa onlajn zajednicama. Najprije treba da odrede potrebu kojom bi se digitalna zajednica bavila, a zatim rješenje. Na primjer, mogu podizati svijest na društvenim mrežama objavljivanjem informacija, video-snimaka, fotografija, intervjua i slično. Pozovite ih da predstave ideje. Ako poznaju stvarne situacije u kojima su digitalne zajednice rješavale probleme u zajednici, podstaknite ih da navedu primjere.

Refleksija | 10 minuta |

Otvoreni razgovor

1. Obavijestite učesnike da se lekcija približava kraju. Završite je sa dva pitanja, koja postavljate jedno po jedno i ostavljate vrijeme za odgovore:
 - Šta ste naučili o potrebama koje postoje u našoj zajednici?
 - Šta možete učiniti da doprinesete zadovoljavanju tih potreba?
2. Zaključite da svi možemo pomagati jedni drugima da unaprijedimo zajednice. Moguće je i svakodnevno samostalno preduzimati male korake. Na primjer, ako u zajednici ima mnogo usamljenih ljudi, možemo ih pozdraviti i pokazati im da ih primjećujemo.

PRILAGOĐAVANJE

Ako ste odlučili da govorite o digitalnim zajednicama, u dijelu „Refleksija“ pitajte učesnike kako bi upravljali svojom digitalnom zajednicom. Da li bi svakodnevno objavljivali sadržaj? Da li bi uveli pravila kako bi svi doprinosili na odgovarajući način? Na kraju mogu podijeliti ideje o tome kako bi te zajednice odgovorile na potrebu istraženu u dijelu „Učenje“.

Dodatna aktivnost

1. Pozdravite učesnike i obavijestite ih da će nastaviti da istražuju teme iz prethodne lekcije.

2. Zamolite ih da se prisjete teatra slika koji su pripremili. Podsjetite ih da su grupe tražile moguća rješenja za potrebe zajednice. Možda ste razgovarali i o tome kako digitalne zajednice mogu biti platforme za rješavanje potreba. Objasnite da će sada osmisлити korake koje bi mogli preduzeti radi rješavanja konkretnog pitanja u zajednici. Predstavite sljedeći primjer scenarija i plana djelovanja.

Scenario

IZAZOV / POTREBA: Grupa mladih obilazila je zajednicu i primijetila da mnogo ljudi baca opuške na ulicu. Takvo ponašanje nije samo nehigijensko već doprinosi i zagađenju.

AKCIJA: Grupa je odlučila da djeluje i organizuje kampanju. Najprije je kroz zdravstvenu kampanju predstavila koristi života bez pušenja. Zatim je organizovala kampanju protiv bacanja otpada i naglasila značaj odgovornog odlaganja smeća, uključujući opuške.

KO JE UČESTVOVAO: Mladi su uložili glavni napor. Grupa zdravstvenih radnika doprinijela je svjedočenjima o uticaju pušenja na zdravlje članova zajednice. Uključili su se i radnici zaduženi za odvoz otpada, objašnjavajući zašto smeće treba bacati u odgovarajuće posude. Grupa je koristila društvene mreže za širenje poruke.

AFLATOUN priručnik | Nivo 3

Svakodnevno su objavljivali činjenice o koristima života bez pušenja i o koristima očuvanja zajednice bez zagađenja. Objave su bile ilustrovane fotografijama.

AKCIONI PLAN: Grupa je imala vremenski raspored i opis zadataka, sa jasno određenom osobom zaduženom za svaki korak. Plan je doprinio uspjehu kampanje. Nakon samo nekoliko sedmica mladi su uočili poboljšanje jer su ulice izgledale mnogo čistije.

3. Prikažite tabelu akcionog plana projektorom ili je nacrtajte na tabli ili flipčartu. Zamolite iste grupe koje su radile teatar slika da popune tabelu na osnovu potrebe zajednice koju su prepoznale u prethodnoj lekciji. Dajte im oko 15 minuta. Dok rade, obilazite prostoriju, pratite planove i pružajte podršku.
4. Po isteku 15 minuta podstaknite učesnike da započnu pripreme. Ako im je potrebno više vremena, pokušajte da organizujete dan kada mogu malo duže ostati u školi. Druga mogućnost je da odvojite još jedan susret za završavanje planova.

Tabela „Akциони plan“

Naziv projekta:

.....

Članovi tima:

.....

Aktivnosti / zadaci	Odgovorna osoba	Datum početka	Datum završetka	Potrebni resursi	Napomene

Scenarij 2.2 Brinemo o životnoj sredini

Specifični ishod

Učesnici razumiju značaj održivosti i poštovanja prirode.

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- razumiju činioce koji pozitivno ili negativno utiču na životnu sredinu;
- prepoznaju elemente prirode u svojoj lokalnoj zajednici;
- osmisle strategije za očuvanje i zaštitu prirode.

Strategije

- **Početak:** Otvoreni razgovor uz slike i tabelu Znam - Želim da znam - Naučio/la sam
- **Učenje:** Šetnja kroz našu zajednicu
- **Refleksija:** Otvoreni razgovor o obavezama prema prirodi i tabela Znam - Želim da znam - Naučio/la sam
-

Materijali

- slike lijepih prirodnih predjela;
- tabela Znam - Želim da znam - Naučio/la sam;
- slike oštećene prirode;
- slika ekosistema;
- tabla ili papir za flipčart i markeri.

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- priroda;
- briga;
- zajednica.

Informacije za voditelja/ku

Cilj aktivnosti je da učesnicima pomogne da razumiju da je prirodi potrebna briga i da ljudsko djelovanje može imati pozitivan ili negativan uticaj.

Tokom razgovora možete se osloniti na sljedeće definicije pojmova „priroda“, „ekosistem“ i „suživot“:

- **Priroda*:** sve biljke, životinje i stvari koje postoje u svemiru, a koje nijesu napravili ljudi.

- **Ekosistem****: sve biljke i živa bića na određenom području, posmatrana u odnosu na njihovo fizičko okruženje.
- **Suživot*****: stanje zajedničkog postojanja na istom mjestu u isto vrijeme.

Provjerite da li su fotografije uključene u aktivnost primjerene. Po potrebi izaberite fotografije koje su relevantnije za vaš kontekst.

Izvor: Oxford Learner's Dictionary - dostupno na:

https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/nature_1?q=nature

*Izvor: Oxford Learner's Dictionary - dostupno na:

<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/ecosystem?q=ecosystem>

**Izvor: Oxford Learner's Dictionary - dostupno na:

<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/coexistence?q=coexistence>

Početak | 10 minuta |

Otvoreni razgovor uz slike i tabelu Znam - Želim da znam - Naučio/Ia sam

1. Podsjetite učesnike da su u prethodnom susretu razmišljali o svojoj zajednici i načinima da odgovore na određene potrebe i učine je boljom. Naglasite da je priroda važan dio zajednice i da zato moramo razmišljati o načinu na koji se odnosimo prema prirodi oko nas.
2. Zamolite učesnike da sjednu u veliki krug.
3. Pokažite grupi slike lijepih prirodnih predjela i područja koja su pretrpjela oštećenja.
4. Ukažite na prvu kolonu tabele - vidjeti Materijale za voditelja/ku - i pitajte učesnike da li znaju šta je priroda. Prikupite njihove odgovore i zapišite ih u tabelu.
5. Zatim pogledajte drugu kolonu i pitajte šta bi željeli da saznaju o prirodi.
6. Nakon razgovora objasnite da je priroda „sve biljke, životinje i stvari koje postoje u svemiru, a koje nijesu napravili ljudi“. Pojam „ekosistem“ odnosi se na „sve biljke i živa bića na određenom području, posmatrana u odnosu na njihovo fizičko okruženje“. Objasnite da različiti elementi prirode međusobno djeluju na mnogo načina; na primjer, biljkama je potrebna kiša da bi rasle.
7. Pokažite slike iz Materijala za voditelja/ku kako biste ilustrirali pojam ekosistema. Istovremeno objasnite da ljudi ponekad nanose štetu prirodi.
8. Postavite sljedeća pitanja:
 - Koje ljudske aktivnosti štete prirodi?
 - Koji problemi povezani sa prirodom postoje u našoj zajednici?
 - Kako je naš opstanak povezan sa opstankom prirode?
 - Da li vi ponekad radite nešto što šteti prirodi?
 - Kako možete pomoći u zaštiti prirode?

Šetnja kroz našu zajednicu

1. Recite učesnicima da ćete prošetati oko škole kako biste istražili zajednicu. Ako u blizini postoji prirodni predio, možete prošetati i kroz prirodu.
2. Tokom šetnje učesnici treba da posmatraju dvije stvari:
 - djelove prirode u zajednici o kojima se očigledno dobro brine;
 - djelove prirode u zajednici koji su zapušteni.

PRILAGOĐAVANJE

Ako nije moguće napustiti školsko dvorište, unaprijed pripremite fotografije koje ćete pokazati grupi. Ako nemate fotografije, zamolite učesnike da se prisjete puta do škole i odgovore na pitanja na osnovu onoga što pamte.

Otvoreni razgovor o „obavezama prema prirodi“ i tabela Znam - Želim da znam - Naučio/la sam

1. Po povratku iz šetnje zamolite učesnike da sjednu u veliki krug. Pripremite flipčart ili tablu za bilješke.
2. Postavite sljedeća pitanja i zabilježite odgovore, uz posebno obraćanje pažnje na posljednje pitanje:
 - Gdje ste u zajednici vidjeli da se o prirodi dobro brine?
 - Gdje ste vidjeli da je priroda zapuštena?
 - Kako ste se osjećali zbog onoga što ste vidjeli?
 - Šta vi ili svi mi možemo uraditi da unaprijedimo ta mjesta?
3. Zamolite učesnike da odgovore na posljednje pitanje zapišu na veliki list papira. Kada završe, okačite plakat u sredinu učionice kako bi ih podsjećao na preuzete obaveze prema prirodi. Ovaj dio realizujte samo ako ima dovoljno vremena; u suprotnom ga sprovedite kasnije kao dodatnu aktivnost. Zatim zajedno pogledajte posljednju kolonu tabele i postavite treće pitanje iz nje. Popunite kolonu odgovorima učesnika.
4. Ako učesnici ne pomenu sljedeće, obavezno ih naglasite:
 - Priroda je važna za naš opstanak. Na primjer, ne možemo živjeti bez vode. Moramo održavati zajednicu čistom kako bismo zaštitili prirodu koja je okružuje.
 - Kupovina i potrošnja prevelikog broja proizvoda znači stvaranje više otpada nego što je potrebno. Taj otpad negativno utiče na prirodu. Treba pažljivo birati šta kupujemo i razmišljati koliko će kupljene stvari trajati. Ako često kupujemo stvari kratkog vijeka, stalno ćemo stvarati novi otpad. Time ujedno podstičemo kompanije da proizvode više, što stvara dodatno zagađenje. Sve što radimo utiče na prirodu.

PRILAGOĐAVANJE

Slobodno dodajte druge završne poruke o prirodi, u skladu sa izazovima prisutnim u vašoj zajednici.

Materijali za voditelja/ku

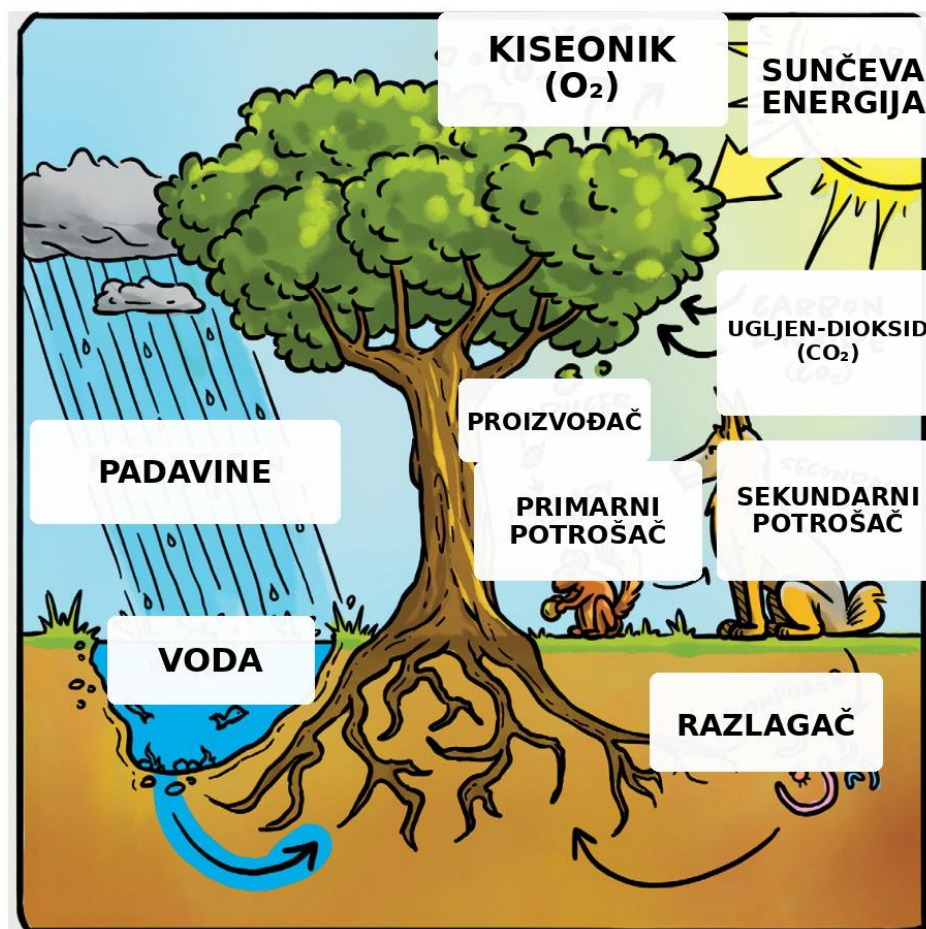
Ilustracije (Lijepi prirodni predjeli; Priroda koja je pretrpjela oštećenje)

Tabela Znam - Želim da znam - Naučio/la sam za djelove „Početak“ i „Refleksija“

Šta znam o prirodi?	Šta želim da znam o prirodi?	Šta sam naučio/la o prirodi?

Slika ekosistema - aktivnost „Početak“*

Scenarij 2.3 Naši zajednički resursi

Specifični ishod

Učesnici razumiju da su prirodni resursi zajednički resursi.

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- razumiju značaj prirodnih resursa i potrebu za njihovim očuvanjem.

Strategije

- **Početak:** : Grupna igra
- **Učenje:** Grupna aktivnost
- **Refleksija:** Otvoreni razgovor

Materijali

- tri manje kutije ili kocke;
- papir;
- olovke;
- tabla i kreda ili flipčart i marker, u zavisnosti od dostupnosti.

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- resursi;
- otpad;
- očuvanje.

Informacije za voditelja/ku

Prije lekcije pripremite svaku kutiju tako što ćete je obložiti papirom i na različitim stranama napisati pitanja iz aktivnosti „Učenje“. Sve tri kutije treba da sadrže ista pitanja. Aktivnost će pomoći učesnicima da resurse sagledaju iz različitih uglova. Ako nemate kutije, aktivnost ipak možete realizovati...

Učimo da živimo zajedno

...tako što ćete pitanja napisati na flipčartu ili tabli, odnosno pročitati ih naglas.

Za dodatne informacije možete pogledati ili prikazati video o prirodnim resursima: <https://youtu.be/uvunGXdKaFo>

Grupna igra

1. Recite učesnicima da ćete nastaviti razgovor o prirodi, kao u prethodnoj lekciji. Ovoga puta razmatraćete proizvode koje trošimo i činjenicu da mnogi zavise od korišćenja prirodnih resursa koji pripadaju svima. Pitajte da li neko može navesti resurse, možda pomenute u ranijim lekcijama, koje svi koriste, na primjer vodu, električnu energiju, gas, drvo ili gorivo. Posebno usmjerite pažnju na vodu, gorivo i električnu energiju.
2. Pitajte zašto su ti resursi važni. Razmatrajte ih jedan po jedan i dajte učesnicima vremena za odgovore. Postepeno uključujte glavne resurse, na primjer vodu, vazduh, zemljište i električnu energiju.
3. Obavijestite učesnike da ćete postaviti pitanja i za svako ponuditi tri moguća odgovora. Zatim ćete ponoviti odgovore, a oni treba da podignu ruku kada čuju odgovor koji biraju. Naglasite da nema tačnog ni pogrešnog odgovora; cilj je da izraze mišljenje.
4. Ljudi najviše rasipaju resurse kada:
 - ne zatvore dobro slavinu;
 - ostave uključeno svjetlo kada ga niko ne koristi;
 - često kupuju nove pametne telefone.
5. U mom domu najviše vode koristimo za:
 - piće;
 - kupanje;
 - pranje odjeće.
6. Kada biste imali slobodan dan, šta biste radije izabrali:
 - otišli na plivanje;
 - automobilom otputovali u obližnji grad;
 - gledali televiziju?
7. Zamolite učesnike da formiraju grupe prema odgovoru na posljednje pitanje. Oni koji izaberu plivanje biće grupa „Voda“; oni koji izaberu vožnju automobilom grupa „Gorivo“; a oni koji izaberu gledanje televizije grupa „Električna energija“.
8. Ako su grupe veoma neujednačene, zamolite nekoliko učesnika da pređu u druge grupe kako bi broj članova bio približno jednak.

PRILAGOĐAVANJE

Primjere iz šestog koraka možete promijeniti, pod uslovom da podrazumijevaju korišćenje tri resursa: vode, goriva i električne energije.

Grupna aktivnost

1. Svako od tri grupe dajte kutiju sa pitanjima, list papira i olovku.
2. Objasnite da treba da odgovore na sva pitanja sa kutije u odnosu na resurs dodijeljen njihovoj grupi - vodu, gorivo ili električnu energiju. Pri pripremi pitanja možete se osloniti na sljedeće:
 - Kako biste opisali svoj resurs? Kako izgleda?

- Sa čim biste ga mogli uporediti? Čemu je sličan, a od čega se razlikuje?
- Na šta vas podsjeća? Možete pomenuti stvari koje su mu slične ili potpuno različite, na primjer ljude i mjesta. Koristite maštu za stvaranje sopstvenih asocijacija.
- Kako nastaje ili se proizvodi? Ako ne znate, pokušajte da pretpostavite.
- Kako se koristi? Za šta se može koristiti?
- Da li je ovaj resurs važan? Zašto jeste ili zašto nije? Možete navesti bilo koji razlog - logičan, zabavan ili nešto između.

PRILAGOĐAVANJE

Kao što je navedeno u informacijama za voditelja/ku, ako nemate kutije, pitanja napišite na flipčartu ili tabli ili ih pročitajte naglas.

Refleksija | 15 minuta |

Otvoreni razgovor

1. Svaka grupa predstavlja odgovore ostatku odjeljenja. Ako bi to trajalo predugo, možete tražiti da predstave samo odgovor na posljednje pitanje: „Da li je ovaj resurs važan? Zašto jeste ili zašto nije?“
2. Zatim postavite sljedeća pitanja:
 - Imamo li u zajednici dovoljno ovih resursa?
 - Da li ste nekada doživjeli nestašicu vode, goriva ili električne energije? Zna li za takve situacije na drugim mjestima?
 - Zašto do takvih situacija dolazi?

Scenarij 2.4 Proces reciklaže

Specifični ishod

Učesnici mogu prepoznati postupke koji koriste životnoj sredini.

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- razumiju proces reciklaže, njegove koristi i ulogu u očuvanju resursa i uštedi novca;
- zagovaraju i primjenjuju postupke koji doprinose smanjenju otpada.

Strategije

- **Početak:** : Otvoreni razgovor
- **Učenje:** Likovna aktivnost i galerijska šetnja
- **Refleksija:** Otvoreni razgovor

Materijali

- simbol reciklaže - vidjeti Materijale za voditelja/ku;
- vizuelni prikaz procesa reciklaže - vidjeti Materijale za voditelja/ku;
- vizuelni prikaz materijala koji se mogu reciklirati - vidjeti Materijale za voditelja/ku;
- olovke;
- makaze;
- ljepilo ili ljepljiva traka;
- materijali koji se mogu reciklirati - staklo, papir, plastične boce, tekstil i slično;
- tabla i kreda ili flipčart i marker, u zavisnosti od dostupnih resursa.

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- reciklirati;
- otpad;
- ušteda;
- trošak.

Informacije za voditelja/ku

Za ovu lekciju treba se unaprijed pripremiti tako što ćete prikupiti više recikliranih predmeta ili predmeta koji se mogu reciklirati, kao što su staklo,

papir, plastične boce, tekstil i slično. Možete zamoliti i učesnike da ih prikupe i donesu na lekciju.

Tokom aktivnosti „Učenje“ obilazite grupe i po potrebi im pomozite u izradi radova.

Za dodatne informacije ili materijal koji možete pokazati učesnicima pogledajte video: <https://youtu.be/b7GMpjx2jDQ>

Početak | 15 minuta |

Razgovor

1. Obavijestite učesnike da ćete danas razgovarati o reciklaži. Objasnite da je reciklaža dobar način smanjenja otpada. Ona pomaže u zaštiti planete jer manje materijala završava u prirodi. Ponovna upotreba postojećih materijala ujedno znači da je potrebno izvaditi manje novih sirovina iz Zemlje.
2. Pokažite simbol reciklaže i postavite sljedeća pitanja:
 - Da li neko poznaje ovaj simbol? Šta označava?
 - Šta znače tri strelice?
 - Šta znači reciklaža?
 - Da li neko odvaja otpad u posebne posude za papir, karton, staklo, plastiku i metal?
3. Objasnite pojam reciklaže koristeći sljedeće informacije:
 - Reciklaža je ključni dio savremenog smanjenja otpada i treća komponenta hijerarhije „Smanji, ponovo upotrijebi, recikliraj“, odnosno tri pravila „R“.

Učenje | 30 minuta |

Likovna aktivnost i galerijska šetnja

1. Zamolite učesnike da sjednu u krug. Dok se smještaju, podijelite tablu ili flipčart na četiri kolone sa sljedećim naslovima:

MATERIJAL KOJI SE MOŽE RECIKLIRATI	RAZLOZI	KORISTI	PRIMJERI PROIZVODA

Učimo da živimo zajedno

2. Postavite učesnicima sljedeća pitanja i zapišite odgovore u odgovarajuće kolone:
 - Koje vrste materijala se mogu reciklirati? - Materijal koji se može reciklirati
 - Zašto recikliramo? - Razlozi
 - Koje su koristi reciklaže? - Koristi
 - Koji se proizvodi mogu napraviti od recikliranih materijala? - **Primjeri proizvoda**
3. Zatim podijelite učesnike u četiri grupe.

4. Pokažite im reciklirane materijale koje ste prikupili i objasnite da će od njih napraviti „umjetnička djela“ za malu grupnu izložbu. Po potrebi im dajte ljepilo, ljepljivu traku i makaze.
5. Dajte grupama 20 minuta za izradu radova.

PRILAGOĐAVANJE

Ako materijali nijesu dostupni, aktivnost možete realizovati na papiru. Svaka grupa treba da napiše spisak materijala i zamisli šta bi od njih mogla napraviti.

Refleksija | 15 minuta |

Razgovor

1. Zamolite svaku grupu da predstavi svoja umjetnička djela ostatku odjeljenja. Radove mogu rasporediti na više mjesta u učionici. Pozovite sve da nekoliko minuta obilaze radove i posmatraju ih kao u umjetničkoj galeriji.
2. Objasnite da reciklaža može pomoći u uštedi novca i resursa, jer kupovina novih stvari podrazumijeva trošenje novca i korišćenje novih resursa.
3. Pokažite simbol reciklaže i vizuelni prikaz materijala koji se mogu reciklirati. Ukratko objasnite proces reciklaže.
4. Zamolite učesnike da naprave spisak predmeta koji se mogu reciklirati ili ponovo upotrijebiti i da ga koriste kod kuće. Primjeri:
 - organski kuhinjski otpad za kompostiranje;
 - korišćeni papir za kućnu ponovnu upotrebu, na primjer za spisak za kupovinu;
 - stara odjeća za kreativnu ponovnu upotrebu i preradu;
 - staklene tegle za različite namjene;
 - ambalažni materijali, poput kartonskih kutija i folije sa mjehurićima, za slanje paketa;
 - plastične posude za kreativne projekte;
 - plastične boce za rukotvorine i čuvanje predmeta;
 - polomljena keramika za izradu mozaika;
 - limenke za različite rukotvorine;
 - ostaci tkanine za šivenje ili izradu prekrivača od komada;
 - novine za baštovanstvo ili rukotvorine.

PRILAGOĐAVANJE

Ako ne možete odštampati simbol reciklaže i prikaz materijala koji se mogu reciklirati, unaprijed ih nacrtajte ili usmeno opišite.

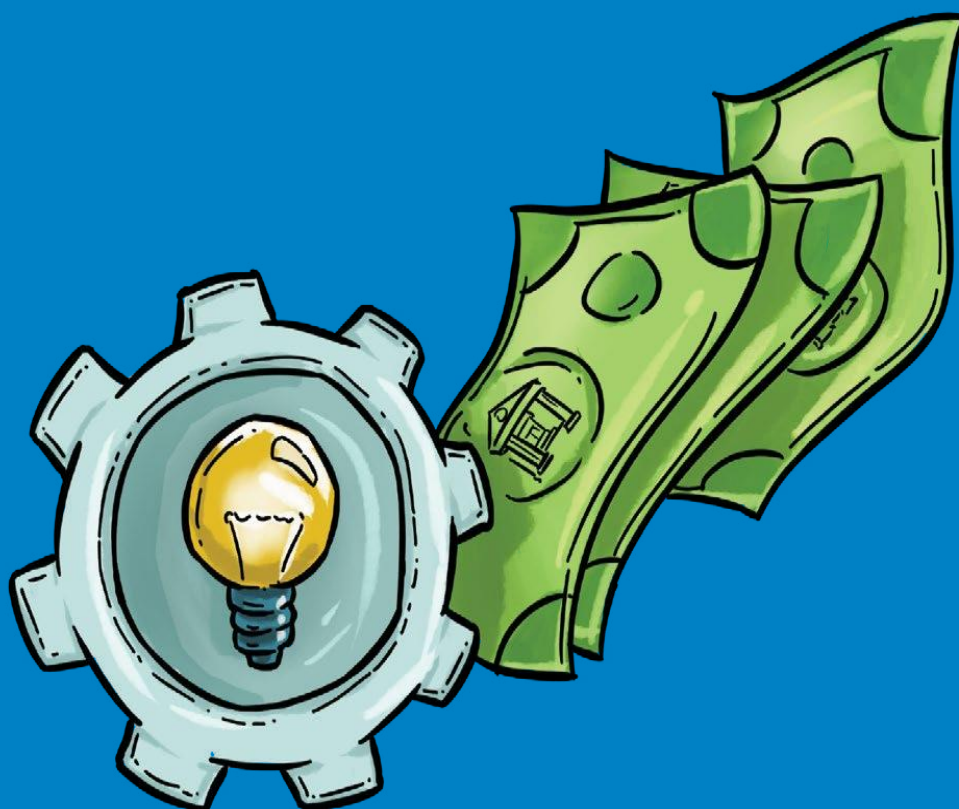

Simbol reciklaže - aktivnost „Početak“*

Vizuelni prikaz materijala koji se mogu reciklirati - aktivnost „Refleksija“

3

UČENJE O RESURSIMA I NOVCU

Scenarij 3.1 Stvari imaju cijenu

Specifični ishod

Učesnici razumiju kako cijene odražavaju vrijednost robe na tržištu.

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- razumiju da proizvodi imaju finansijski trošak;
- razumiju osnovne faze lanca vrijednosti kroz koje proizvod nastaje.

Strategije

- **Početak:** Otvoreni razgovor i „Vidim - mislim - pitam se“
- **Učenje:** „Priča o majici“ i „Poveži - proširi - preispitaj“
- **Refleksija:** Brzi sažeci

Materijali

- slike - dostupne u Materijalima za voditelja/ku;
- činjenice o majici - dostupne u Materijalima za voditelja/ku, za opciono prilagođavanje aktivnosti „Učenje“;
- male kartice ili komadi papira;
- markeri ili voštane bojice;
- naljepnice ili crteži koji predstavljaju različite usluge;
- oznake sa cijenama, unaprijed odštampane ili nacrtane;
- spisak činilaca koji utiču na cijenu usluge, na primjer vrijeme, vještina i materijali.

Trajanje

- 60 minuta.

Ključne riječi

- cijena;
- proces;
- lanac vrijednosti.

Informacije za voditelja/ku

U aktivnosti „Početak“ umjesto stvarnih proizvoda možete pokazati njihove slike. Unaprijed provjerite cijene kako biste mogli pomoći učesnicima da procijene realne iznose.

Početak | 20 minuta |

Otvoreni razgovor i „Vidim - mislim - pitam se“

1. Uvedite temu pitanjem da li učesnici znaju šta znači „cijena“. Njihove odgovore zapišite na tabli.
2. Objasnite da je cijena iznos novca koji ljudi plaćaju za proizvod ili uslugu.
3. Pokažite nekoliko proizvoda i zamolite učesnike da procijene koliko svaki košta. Možete koristiti igračku, hranu, obuću i knjigu.
4. Razgovarajte o činiocima koji mogu uticati na cijenu proizvoda:
 - trošak materijala;
 - rad, odnosno zarade radnika koji prave proizvod;
 - opšti troškovi poslovanja, kao što su zakup, električna energija i slično;
 - tražnja, odnosno koliko ljudi želi proizvod, i ponuda, odnosno koliko proizvoda ima u odnosu na broj ljudi kojima je potreban;
 - konkurencija, odnosno broj sličnih proizvoda koji su dostupni.
5. Podijelite grupu na dvije polovine. Jednoj polovini podijelite predmete; ti učesnici će biti prodavci. Druga polovina će biti kupci.
6. Dajte prodavcima pet minuta da sjednu i odrede cijenu svog proizvoda. Pri odlučivanju treba da uzmu u obzir navedene činioce.
7. Kada budu spremni, uputite kupce da pronađu prodavca i pogledaju proizvod koji nudi. Mogu pitati za cijenu i način na koji je određena, odnosno koje je činioce prodavac razmatrao. Dajte im oko pet minuta.
8. Po završetku pitajte prodavce i kupce šta misle o aktivnosti. Da li je bilo teško odrediti cijenu? Da li je kupcu cijena djelovala pravedno? Da li je razumio zašto je određena baš tako?
9. Zaključite: „Cijene koje ljudi plaćaju za proizvode zavise od mnogo različitih činilaca. Oni postoje u svakoj fazi proizvodnog procesa. Danas ćemo posmatrati jedan proizvod kako bismo razumjeli da trošak njegove izrade nije uvijek jednak cijeni koju plaćamo u prodavnici.“

Učenje | 20 minuta |

Poveži - proširi - preispitaj i/ili igra

1. Podignite majicu i pitajte grupu: „Da li ste se ikada pitali kako se odjeća proizvodi?“
2. Podijelite učesnike u grupe od tri do četiri člana. Objasnite da će zajedno proučavati list sa činjenicama pod naslovom „Priča o majici“.
3. Kada grupe dobiju list, zamolite ih da razgovaraju o sljedećem:
 - Kako su ideje i informacije sa lista povezane sa onim što već znate?
 - Koje nove ideje su vam pomogle da bolje razumijete kako nešto nastaje?
 - Koje ideje su vam bile teške za razumijevanje?
4. Nakon nekoliko minuta ponovo okupite grupu i razmotrite svako pitanje. Učesnici ponavljaju zaključke iz svojih grupa.

5. Završite sljedećim sažetkom: „Cijena proizvoda je količina novca potrebna za njegovu kupovinu. Zavisí od troška proizvodnje, broja ljudi koji žele da ga kupe i drugih činilaca, poput poreza. Od sirovina do gotovog proizvoda koji vidimo u prodavnici postoji više koraka u lancu vrijednosti, a svaki korak uključuje novac.“

PRILAGOĐAVANJE

Za prikaz procesa proizvodnje možete koristiti video-snimke otvorenog pristupa. Primjer je „Put mlijeka od farme do stola“: <https://youtu.be/Qt8SqUB386k?si=32L5RnqKjbAiTQJb>

Cijena usluge

1. Recite učesnicima da će raditi aktivnost „Činioci cijene usluge“. Možete pitati: „Da li ste se ikada zapitali kako se određuje cijena šišanja? A pranja automobila? Ili molerskog posla?“ Sačekajte odgovore i objasnite da će učiti o različitim činiocima koji utiču na cijene usluga.
2. Svakom učesniku dajte dvije male kartice ili komada papira. Na jednom treba da nacrtá jednostavan prikaz usluge koju poznaje ili koristi, na primjer šišanje, pranje automobila ili rad u bašti.
3. Predstavite činioce koji mogu uticati na cijenu usluge, na primjer vrijeme, vještina i materijali, i kratko ih razmotrite:
 - **Vrijeme:** Koliko traje pružanje usluge? Ako traje dugo, cijena može biti viša.
 - **Vještina:** Da li je usluga jednostavna ili složena? Da li zahtijeva mnogo obuke? Poslovi koji zahtijevaju dugotrajnu obuku i vježbu mogu koštati više.
 - **Materijali:** Koje su stvari potrebne osobi da pruži uslugu?
4. Uputite učesnike da razmotre ove činioce u odnosu na izabranu uslugu. Na drugom komadu papira treba da napišu jedan ili dva činioca koji bi uticali na njenu cijenu.
5. Sakupite papiriće sa činiocima i nasumično ih podijelite. Učenci zatim povezuju dobijenu karticu sa odgovarajućim crtežom usluge. Mogu se kretati po prostoriji kako bi pronašli odgovarajući crtež.
6. Kada su svi crteži povezani sa činiocima, učesnici ukratko predstavljaju svoj crtež partneru ili odjeljenju i objašnjavaju zašto su izabrali određeni činilac.
7. Završite veoma kratkim razgovorom sa odjeljenjem. Pitajte šta su naučili o činiocima koji utiču na cijenu usluga i zašto se kod različitih usluga razmatraju različite okolnosti.
8. Sažmite: „Cijena usluge određuje se prema vremenu i vještini potrebnim za njeno pružanje i prema materijalima koji se koriste. Vaše omiljene stvari mogu koštati više ako imaju mnogo posebnih karakteristika ili ih je teže napraviti. Na taj način preduzeća određuju koliko će naplatiti različite usluge.“

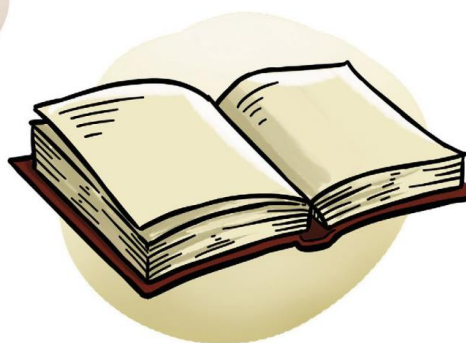
Refleksija | 20 minuta |

Brzi sažeci

1. Zamolite učesnike da brzo sažmu lekciju tako što će zapisati jednu stvar koju su naučili.
2. Neka se upare sa osobom pored sebe. Pozovite jedan par naprijed i zamolite svakog učesnika da pročita sažetak svog partnera.

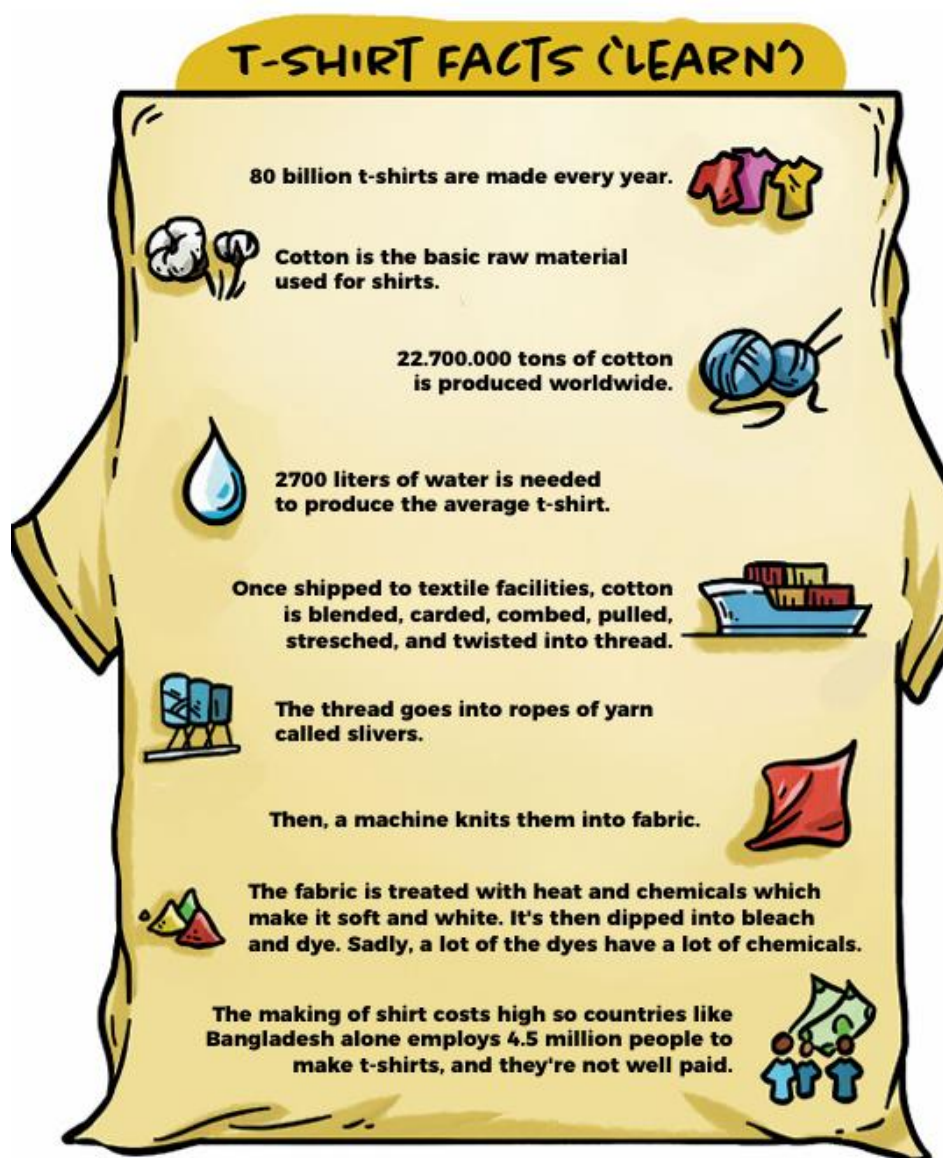

SLIKE PROIZVODA - AKTIVNOST „POČETAK“

PRIČA O MAJICI - ČINJENICE

- Svake godine proizvede se 80 milijardi majica.
- Pamuk je osnovna sirovina koja se koristi za izradu majica.
- U svijetu se proizvede 22.700.000 tona pamuka.
- Za proizvodnju prosječne majice potrebno je 2.700 litara vode.
- Kada stigne u tekstilna postrojenja, pamuk se miješa, raščešljava, češlja, izvlači, rasteže i upreda u konac.
- Konac se spaja u snopove pređe.
- Zatim mašina plete pređu u tkaninu.
- Tkanina se obrađuje toplotom i hemikalijama kako bi postala mekana i bijela. Potom se potapa u izbjeljivač i boju. Nažalost, mnoge boje sadrže veliki broj hemikalija.
- Izrada majice uključuje visoke troškove, pa samo Bangladeš zapošljava oko 4,5 miliona ljudi u proizvodnji majica, pri čemu su njihove zarade niske.

Scenarij 3.2 Zašto tri pravila „R“ nisu dovoljna

Specifični ishod

Učesnici razumiju pojam lanca vrijednosti u odnosu na robu i usluge koje kupuju ili koriste i način na koji taj lanac podstiče ili ometa održivost.

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- razumiju uticaj proizvodnih procesa na životnu sredinu;
- objasne kako bi se metode proizvodnje mogle unaprijediti.

Strategije

- **Početak:** Djelovi, perspektive i ja
- **Učenje:** Razgovor pisanjem
- **Refleksija:** Tačno ili netačno + dva pitanja

Materijali

- proizvodi ili njihove slike - vidjeti Materijale za voditelja/ku;
- plakat na flipčartu sa prikazom procesa lanca vrijednosti;
- po jedan list flipčarta za svaki korak lanca vrijednosti ili odštampani prikazi svakog koraka.

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- lanac vrijednost.

Informacije za voditelja/ku

Za dio „Početak“ možete donijeti stvarne predmete ili svakoj grupi dati sliku predmeta. Učesnike možete zamoliti i da izaberu neki predmet među stvarima koje imaju kod sebe.

Djelovi, perspektive i ja

1. Uvedite temu riječima: „U prethodnoj lekciji učili smo o osnovnom procesu lanca vrijednosti. Svaki korak tog procesa ima određeni trošak. Cijena proizvoda je iznos novca koji za njega plaćamo. Međutim, postoji još jedan trošak proizvodnje koji nije obuhvaćen cijenom koju plaćamo - trošak po životnu sredinu.“
2. Pokažite grupi vizuelni prikaz procesa lanca vrijednosti - vidjeti Materijale za voditelja/ku.

Objasnite korake koristeći sljedeće definicije:

VADENJE SIROVINA - Ovaj korak obuhvata pribavljanje svih materijala potrebnih za proizvodnju. Na primjer, ako želimo napraviti nešto od metala, najprije ga moramo izvaditi iz Zemlje. Prirodni resursi su stvari koje uzimamo iz prirode.

PROIZVODNJA - Ovaj korak podrazumijeva preradu materijala izvađenih iz Zemlje kako bismo dobili ono što nam je potrebno. Najčešće se odvija u fabrikama. Fabrike su velika mjesta sa mašinama i ljudima koji pomažu da se prirodni resursi pretvore u predmete koje koristimo. Važno je da se procesi sprovode odgovorno. Na primjer, ako se voda koristi za bojenje tkanine, mora se bezbjedno zbrinuti. Neodgovorno ispuštanje takve vode omogućava hemikalijama iz proizvodnje da oštete prirodu, pa čak i vodu koju pijemo.

DISTRIBUCIJA - Kada je proizvod završen, mora stići do prodavnica ili drugih mjesta prodaje. Zato se organizuje prevoz. Proizvodi ponekad prelaze velike udaljenosti različitim prevoznim sredstvima, na primjer avionima, brodovima i kamionima. Poželjno je da ne putuju daleko - možda samo onoliko koliko je potrebno za prevoz kamionom do obližnjeg mjesta. Time se smanjuje zagađenje nastalo distribucijom.

POTROŠNJA - Ovo je faza u kojoj se proizvodi nude ljudima na prodaju, odnosno kupcima i potrošačima. Prodavci određuju cijenu, obezbjeđuju mjesto prodaje i mogu odlučiti da proizvod oglašavaju.

ODLAGANJE - Kada kupci ili potrošači završe korišćenje proizvoda, moraju ga odložiti. Neki proizvodi traju dugo, dok drugi imaju veoma kratak vijek. Pri kupovini je važno razmisliti koliko dugo proizvod možemo koristiti i kako ga možemo bezbjedno odložiti kada nam više nije potreban, a da ne zagadimo Zemlju.

Za aktivnosti „Početak“ i „Učenje“ svaki korak lanca vrijednosti možete napisati na posebnom listu flipčarta i listove rasporediti po prostoriji. Druga mogućnost je da korake napišete na listove papira koji se prosljeđuju od grupe do grupe.

Grupi možete prikazati i dvadesetominutni video „Priča o stvarima“, ako smatrate da će joj biti koristan:

https://www.youtube.com/watch?v=9GorqroigqM&list=PLHrhas5pE0W4m1A3R9GJhOINQ3GK9_2Tn

3. Podijelite odjeljenje u manje grupe.
4. Svakoj grupi dajte primjer predmeta, na primjer plastičnu igračku ili majicu.
5. Zamolite grupe da razmisle na koje načine njihov predmet može štetiti životnoj sredini. Razgovor možete podstaći pitanjima:
 - Od čega je predmet napravljen? Koje vrste materijala su korišćene?
 - Od kojih se dijelova ili komponenti sastoji?
 - Šta bi njegovi tvorcili ili proizvođači mogli uraditi drugačije?
6. Svaka grupa predstavlja ideje odjeljenju.

Razgovor pisanjem

1. Zamolite učesnike da se podijele u parove. Objasnite da će posmatrati svaki korak lanca vrijednosti i razmišljati kako on može štetiti životnoj sredini. Zajedno proučite vizuelni prikaz „Priča o stvarima“. Ako je moguće, svakom paru dajte primjerak radnog lista.
2. U parovima čitaju svaki korak i razgovaraju o sljedećim pitanjima. Na papir ili flipčart mogu napisati odgovor u jednoj rečenici:
 - Kako ovaj korak može štetiti životnoj sredini?
 - Na koje načine bi se ti problemi mogli riješiti?
 - Možete li dalje razviti ove ideje?
 - Ako se slažete sa nekom idejom, ispred nje napišite „S“; ako se ne slažete, napišite „N“. Budite spremni da kasnije objasnite razloge.
3. Ponovo okupite učesnike i pozovite dobrovoljce da pročitaju odgovore. Podstaknite ostatak grupe da doprinese razgovoru.
4. Završite predstavljanjem primjera proizvoda koji se mogu praviti na ekološki prihvatljiviji način i načina na koji se to postiže. Možete izabrati nekoliko proizvoda sa spiska. Proizvodi koji su u originalu istaknuti podebljanim slovima vjerovatno su poznatiji učesnicima, ali slobodno izaberite one koji najbolje odgovaraju vašem kontekstu:
 - **Odjeća od organskog pamuka:** u proizvodnji se koristi manje pesticida i hemikalija.
 - **Proizvodi od bambusa:** bambus je obnovljiv resurs koji brzo raste i koristi se za odjeću, pribor i namještaj.
 - **Proizvodi od recikliranog papira:** smanjuju potrebu za novom celulozom i doprinose očuvanju drveća.
 - **Elektronski uređaji proizvedeni solarnom energijom:** korišćenje solarne energije smanjuje njihov uticaj na životnu sredinu.
 - **Namještaj od ponovo iskorišćenog drveta:** smanjuje potrebu za sječom novih stabala.
 - **Biorazgradiva ambalaža:** ambalaža od materijala poput kukuruznog skroba ili šećerne trske smanjuje plastični otpad.
 - **Proizvodi od ponovo upotrijebljenog stakla:** štede energiju i resurse u odnosu na proizvodnju novog stakla od sirovina.
 - **Ekološki prihvatljivi građevinski materijali:** bambus, reciklirani čelik i ponovo iskorišćeno drvo mogu se koristiti u građevinarstvu.
 - **Plastika biološkog porijekla:** neke vrste plastike proizvode se od obnovljivih resursa poput kukuruza ili šećerne trske i mogu biti biorazgradive ili pogodne za kompostiranje.
 - **Tepisi od prirodnih vlakana:** tepisi od jute, sisala ili vune biorazgradivi su i imaju manji uticaj na životnu sredinu.
 - **Ekološki prihvatljiva sredstva za čišćenje:** sredstva od prirodnih sastojaka, poput sirćeta, sode bikarbone i etarskih ulja, manje štete životnoj sredini.
 - **Sistemi obnovljive energije:** solarni paneli, vjetroturbine i drugi sistemi obnovljive energije proizvode se uz ekološki prihvatljive postupke i doprinose zelenijoj energetske mreži.
 - **Prirodni proizvodi za ličnu njegu:** šamponi, sapuni i proizvodi za njegu kože od prirodnih, organskih sastojaka manje štete životnoj sredini.
 - **Održivi nakit:** nakit od recikliranih metala i dragog kamenja pribavljenog na etičan način smanjuje ekološke i društvene posljedice rudarstva.

5. Razgovarajte o tome da i pretjerano korišćenje organskih ili biorazgradivih materijala može štetiti prirodi. Možete objasniti:

„Korišćenje organskih ili biorazgradivih stvari je korisno jer se one razlažu i ne ostaju dugo u životnoj sredini. Ipak, moramo biti oprezni, jer prevelika količina bilo čega u prirodi, ili uzimanje previše materijala iz nje, može izazvati probleme.

Zamislite da svi koriste samo organske materijale. Za njihov uzgoj bilo bi potrebno mnogo zemljišta. To bi moglo dovesti do prekomjerne sječe drveća i potrošnje velike količine vode, što bi ugrozilo biljke i životinje na tim područjima.

Osim toga, organskim predmetima su potrebni odgovarajući uslovi da se razgrade. Ako stvaramo previše otpada, on može završiti na deponiji bez dovoljno vazduha ili sunčeve svjetlosti. U takvom okruženju čak se ni organski materijali možda neće pravilno razgraditi, što može izazvati druge probleme.

Zato, iako je korišćenje organskih i biorazgradivih stvari dobra ideja, treba razmišljati o količini koju koristimo i njihovom porijeklu. Moramo ih i odlagati tako da pomažemo prirodi umjesto da stvaramo dodatne probleme.“

Refleksija | 20 minuta |

Tačno ili netačno + dva pitanja

- Pročitajte sljedeće tvrdnje i zamolite učesnike da podizanjem ruke odgovore „tačno“ ili „netačno“. Za TAČNO podižu desnu, a za NETAČNO lijevu ruku:
 - Sve počinje od sirovina. Tačno.
 - Cijena proizvoda uvijek odražava trošak njegove proizvodnje. Netačno.
 - Svaki korak lanca vrijednosti košta novac. Tačno.
 - Rad je jedan od troškova u lancu vrijednosti koji kompanije često smanjuju kako bi više zaradile. Tačno.
 - Proizvodnja predmeta poput igračaka ili odjeće može trošiti mnogo energije. Tačno.
 - Broj ljudi koji žele proizvod pomaže u određivanju njegove cijene. Tačno.
 - Proizvodnja stvari može stvoriti mnogo otpada. Tačno.
 - Reciklaža omogućava korišćenje manje novih materijala i pomaže da Zemlja ostane čistija. Tačno.
 - Prevoz proizvoda do prodavnica kamionima i brodovima može izazvati zagađenje. Izbor proizvoda napravljenih bliže našem domu može biti bolji za životnu sredinu. **Tačno.**
- Zamolite učesnike da odgovore na sljedeća pitanja. Odgovore mogu nacrtati ili napisati na listu papira:
 - Koju ste novu stvar danas naučili?
 - Šta ćete prestati da radite, šta ćete početi da radite ili sa čim ćete nastaviti u vezi sa lancem vrijednosti?
 - Kako ćete provjeriti da li se pridržavate svog cilja?
 - Kada ostvarite cilj, šta biste još mogli uraditi da lanac vrijednosti bude prihvatljiviji za životnu sredinu?
- Ako vrijeme dozvoljava, omogućite nekolicini dobrovoljaca da podijele razmišljanja sa odjeljenjem.

Materijali za voditelja/ku

SLIKE PREDMETA - AKTIVNOST „POČETAK“

„PRIČA O STVARIMA“ - AKTIVNOSTI „POČETAK“ I „UČENJE“

Vizuelni prikaz obuhvata sljedeće faze:

VAĐENJE SIROVINA

Kako šteti životnoj sredini: krčenje šuma, uginuće životinja, povećanje emisija gasova sa efektom staklene bašte i doprinos klimatskim promjenama.

PROIZVODNJA

Kako šteti životnoj sredini: zagađenje vazduha, odlaganje otrovnog otpada i zagađivanje okolnih rijeka.

DISTRIBUCIJA

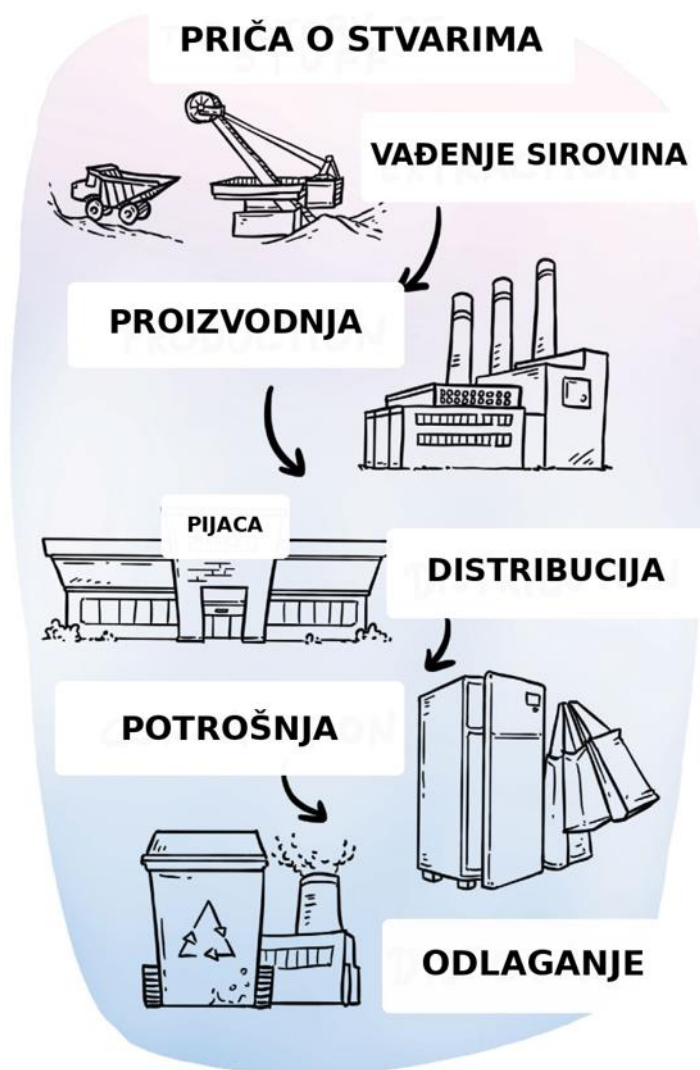
Opasnosti: cijene proizvoda ne zadovoljavaju potrebe radnika; reklame nas navode da kupujemo više.

POTROŠNJA

Opasnosti: kupovanje više stvari stvara nered u domu, dovodi do većeg odlaganja otpada i većeg trošenja novca.

ODLAGANJE

Opasnosti: ispuštanje zagađujućih materija poput dioksina; otpad može dospjeti u vode.

Scenarij 3.3 Mijenjamo svoje izbore

Specifični ishod

Učesnici su svjesni koliko su njihovi potrošački izbori održivi i mogu kritički preispitivati svoje navike.

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- razumiju kako potrošački izbori utiču na poslovanje;
- razumiju kako bojkot ili kampanja podrške mogu uticati na preduzeće.

Strategije

- **Početak:** Igra „Prenesi poruku“
- **Učenje:** Rad u paru na studiji slučaja
- **Refleksija:** Razmisli - radi u paru - podijeli

Materijali

- radni list „Bojkot ili podrška“ - dostupan u Materijalima za voditelja/ku.

Trajanje

- 60 minuta.

Ključne riječi

- lanac vrijednosti;
- podrška;
- bojkot.

Informacije za voditelja/ku

U ovoj lekciji razgovaraćete o posljedicama podržavanja ili bojkota proizvoda, usluge ili kompanije. Ako poznajete lokalne primjere koji su učesnicima bliski, uključite ih u razgovor.

Za aktivnost „Učenje“ budite spremni da predložite određene podatke ako učesnici teško osmišljavaju sopstvene cijene ili broj kupaca dnevno. Primjer se nalazi u Materijalima za voditelja/ku.

Igra „Prenesi poruku“

1. Započnite riječima: „Igraćemo igru Prenesi poruku. Cilj je da vaš tim tačno prenese poruku od početka do kraja.“
2. Učesnici se raspoređuju u dva reda jednake dužine. Redovi predstavljaju dvije grupe.
 - Pozovite po jednog predstavnika iz svake grupe i šapatom im prenesite poruku. Zatim se vraćaju na početak svog reda. Kada kažete „kreni“, treba što jasnije i tiše da je šapnu prvoj osobi, koja je prenosi dalje. Možete koristiti i prilagoditi sljedeće poruke:
 - Bojkot postoji kada ljudi odluče da ne kupuju ili ne podržavaju određeni proizvod, uslugu ili kompaniju.
 - Podrška postoji kada ljudi svjesno biraju da kupuju ili podržavaju proizvod, uslugu ili kompaniju zato što se slažu sa njenim vrijednostima, praksom ili misijom.
 - Svaki korak lanca vrijednosti ima trošak.
 - Mogu doprinijeti promjeni u lancu vrijednosti.
4. Razgovarajte o igri. Pitajte: „Da li je posljednja osoba dobila cijelu poruku? Zašto jeste ili zašto nije?“ Nakon odgovora objasnite: „Ova igra pokazuje da ono što radimo može uticati na cijelu grupu.“
5. Obavijestite odjeljenje da će sada učiti kako bojkot i kampanje podrške mogu uticati na lanac vrijednosti.

Učenje | 20 minuta |

Studija slučaja

1. Zamolite učesnike da se podijele u parove. Objasnite zadatak: „Zamislite da ste vlasnici malog preduzeća - izmišljenog štanda sa limunadom pod nazivom 'Limunada Sunčani dani'.“
2. Predstavite scenario koji pokazuje uticaj bojkota ili kampanje podrške:
 - Scenario bojkota: Neki kupci saznaju da „Limunada Sunčani dani“ koristi štetne pesticide na stablima limuna, što može oštetiti životnu sredinu. Zato odlučuju da prestanu da kupuju limunadu.
 - Scenario kampanje **podrške**: Druga grupa kupaca saznaje da preduzeće dio dobiti donira za čišćenje lokalnih parkova. Zato odlučuju da mu pruže još veću podršku.
3. Podijelite odjeljenje na dvije polovine. Jedna obrađuje scenario bojkota, a druga scenario podrške. Svakom paru dajte radni list „Bojkot ili podrška“.
4. Uputite učesnike da sami osmisle brojeve za popunjavanje lista. Strana „prije“ prikazuje ukupnu prodaju „Limunade Sunčani dani“ prije bojkota ili kampanje podrške. Mogu proizvoljno unijeti:
 - Cijenu jedne čaše: iznos koji košta jedna čaša limunade.
 - Broj kupaca: broj ljudi koji su kupili limunadu.
 - Ukupnu prodaju: broj kupaca pomnožiti cijenom jedne čaše kako bi se dobila ukupna prodaja prije bojkota ili podrške.
5. Zatim učesnici zamišljaju uticaj bojkota ili kampanje podrške koristeći sljedeće procenete:
 - **Uticaj bojkota**: Pretpostavite da 50% kupaca odluči da bojkotuje „Sunčane dane“. Izračunajte koliko kupaca ostaje i na osnovu toga novu ukupnu prodaju.
 - **Uticaj kampanje podrške**: Pretpostavite da nakon kampanje 20% više kupaca počne da kupuje limunadu. Izračunajte novi broj kupaca i novu ukupnu prodaju.

6. Ponovo okupite grupu i razgovarajte o promjenama prodaje nakon izmišljenog bojkota ili kampanje podrške. Pitajte kako bi te promjene uticale na „Limunadu Sunčani dani“.
7. Objasnite da je **prihod** novac koji se zarađuje prodajom proizvoda ili usluge. Prema objašnjenju u izvornom materijalu, prihod je iznos koji ostaje nakon odbijanja troškova prodavca, na primjer troška limuna i vode.
8. Podstaknite učesnike da razmisle kako bi promjena prihoda uticala na svaki dio lanca vrijednosti, na primjer: ako preduzeće zaradi manje, možda neće imati dovoljno novca da kupi limune za pravljenje limunade.

Refleksija | 20 minuta |

Razmisli - radi u paru - podijeli

1. Uputite učesnike da na papiru nacrtaju proizvod koji redovno koriste, na primjer svesku ili olovke.
2. Dajte im vremena da razmisle i odgovore:
 - Zbog čega biste nastavili da kupujete ovaj proizvod? Zašto?
 - Zbog čega biste prestali da ga kupujete? Zašto?
3. Podstaknite ih da odgovore prvo razmotre u paru, a zatim ostatku grupe predstave ideje svog partnera.

Radni list: Bojkot ili podrška - primjer

BOJKOT

Prije		Poslije	
Broj kupaca	100	Broj kupaca	50% od 100 manje = 50
Cijena jedne čaše	5	Cijena jedne čaše	5
Ukupna prodaja	500	Ukupna prodaja	250

PODRŠKA

Prije		Poslije	
Broj kupaca	100	Broj kupaca	20% od 100 više = 120
Cijena jedne čaše	5	Cijena jedne čaše	5
Ukupna prodaja	500	Ukupna prodaja	600

Radni list: Bojkot ili podrška

BOJKOT

Prije		Poslije	
Broj kupaca		Broj kupaca	
Cijena jedne čaše		Cijena jedne čaše	
Ukupna prodaja		Ukupna prodaja	

PODRŠKA

Prije		Poslije	
Broj kupaca		Broj kupaca	
Cijena jedne čaše		Cijena jedne čaše	
Ukupna prodaja		Ukupna prodaja	

Scenarij 3.4 Promišljen i štedljiv kupac

Specifični ishod

Učesnici razumiju pojam i prednosti štedljivosti.

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- definišu riječi „štedljiv“ i „štedljivost“;
- prepoznaju osobine promišljenog i štedljivog kupca.

Strategije

- **Početak** Igra „Pogodi ko sam“ i tabela Znam - Želim da znam - Naučio/la sam
- **Učenje:** Upitnik za samoprocjenu i otvoreni razgovor
- **Refleksija:** Prsti moje šake

Materijali

- tabela Znam - Želim da znam - Naučio/la sam;
- obrazac upitnika za samoprocjenu - vidjeti Materijale za voditelja/ku.

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- štedljiv;
- promišljen.

Informacije za voditelja/ku

U ovoj lekciji istražujemo i pojam „budžet“. Objasnite da budžet postoji kada imamo samo određeni iznos novca za jedan predmet ili više njih. „Ostati u okviru budžeta“ znači potrošiti samo dogovoreni iznos na određene stvari i ne preći ukupno ograničenje. Više informacija nalazi se u četvrtom modulu ovog nivoa.

Pogodi ko sam i tabela Znam - Želim da znam - Naučio/la sam

1. Započnite kratkim opisom i zamolite učesnike da pogode o kome govorite: „Donosim promišljene odluke o novcu. Volim da ostanem u okviru budžeta i uvijek nastojim da za novac koji potrošim dobijem odgovarajuću vrijednost. Kakva sam osoba?“ Sačekajte odgovore.
2. Otkrijte da ste opisivali štedljivu osobu. Pitajte šta još znaju o štedljivosti. Da li, na primjer, poznaju nekoga ko je štedljiv? Dajte im nekoliko minuta da popune prvu kolonu tabele.
3. Pročitajte drugo pitanje: „Šta želite da saznate o štedljivosti?“ Dajte im nekoliko minuta da popune drugu kolonu.

Učenje | 20 minuta |

Upitnik za samoprocjenu: Navike štedljive osobe

1. Pozovite učesnike da odgovore na upitnik i otkriju kakvi su kupci.

Štedljive prakse	To sam ja	To nijesam ja
Planiranje budžeta: Pravim plan potrošnje novca. Tačno određujem koliko ću izdvojiti za hranu, odjeću, zabavne aktivnosti i druge potrebe.		
Promišljena štednja: Dio novca čuvam za budućnost. Uvijek odvojim makar mali iznos za neočekivane prilike i teškoće.		
Traženje povoljnih ponuda: Volim da pronalazim popuste i posebne ponude. To je poput potrage za blagom i dobrim cijenama.		
Mudro korišćenje stvari: Dobro čuvam svoje stvari da bi duže trajale. Ponekad ih popravim umjesto da kupim nove.		
Razmišljanje prije kupovine: Ne žurim sa kupovinom. Razmislim da li mi nešto zaista treba i da li vrijedi ponuđenu cijenu.		
Dijeljenje i ponovna upotreba: Ponekad dijelim stvari sa prijateljima ili porodicom ili ih kreativno ponovo upotrijebim umjesto da ih bacim.		
Kreativnost: Često osmišljam pametne načine uštede, kao što su izrada sopstvenih igračaka ili pronalaženje zabavnih aktivnosti sa malim troškovima.		

2. Vodite otvoreni razgovor koristeći pitanja:
 - Šta je dobro u štedljivosti?
 - Koje su prednosti promišljenog i štedljivog kupca?
 - Zašto neke osobe možda ne praktikuju štedljivost?
 - Kako štedljivost može pomoći životnoj sredini?
 - Zašto je potrebno da budem štedljiv/a?
3. Završite kratkom definicijom: „Štedljiva osoba veoma dobro i mudro upravlja novcem. Ona je poput čarobnjaka za novac. Pažljivo bira kako troši i uvijek nastoji da ono što kupuje vrijedi novca koji je za to dala.“

Prsti moje šake

1. Zamolite učesnike da zatvore oči i razmisle o onome što su naučili o štedljivosti. Pitajte kako štedljivost pri kupovini za sebe ili porodicu može doprinijeti promjeni.
2. Recite im da će sada razmišljati o načinima na koje mogu postati štedljiviji kupci.
3. Svima podijelite papir i olovke. Učesnici stavljaju jednu šaku na papir i iscrtavaju njen obris.
4. Objasnite da svaki prst predstavlja jedan dio plana da postanu promišljeni i štedljivi kupci. Treba da odgovore na sljedeća pitanja:
 - ŠTA želim da promijenim?
 - KADA želim da uvedem promjenu?
 - KAKO ću je ostvariti?
 - ZAŠTO želim da se promijenim?
 - SA KIM želim da ostvarim promjenu?

Scenarij 3.5 Održivi kupac

Specifični ishod

Učesnici razumiju kako određeni načini života, roba i usluge podstiču ili ometaju održivost.

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- navedu osobine svjesnog potrošača;
- razmotre različite informacije prije donošenja odluke o kupovini.

Strategije

- **Početak** Mapa uma i otvoreni razgovor
- **Učenje:** Galerijska šetnja i „Priče o održivom životu“
- **Refleksija:** 3, 2, 1

Materijali

- prazan papir;
- pribor za crtanje i bojenje;
- radni listovi „Priče o održivom životu“.

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- održivo.

Početak | 20 minuta |

Mapa uma i otvoreni razgovor

1. Recite učesnicima da će razmišljati o razlozima zbog kojih kupuju određeni proizvod. U sredini lista treba da nacrtaju proizvod koji redovno kupuju. Od crteža zatim povlače linije ka krugovima u kojima navode sve razloge zbog kojih ga kupuju.
2. Uparite učesnike i dajte im nekoliko minuta da partneru predstave crtež i razgovaraju.
3. Otvorite grupni razgovor. Pokažite sopstvenu unaprijed pripremljenu mapu uma, sa najmanje jednim razlogom za kupovinu izabranog proizvoda, kako biste ih podstakli da predstave svoje crteže.
4. Zaključite: „Na naše razloge za kupovinu određenog proizvoda može uticati kombinacija praktičnih, ličnih i društvenih činilaca.“

Galerijska šetnja i „Priče o održivom životu“

1. Uvedite temu pitanjem: „Na šta pomislite kada čujete riječ ‘održivo’?“ Sačekajte odgovore.
2. Razgovarajte o pojmu, a zatim ponudite definiciju: „Održivost znači korišćenje resursa na način koji pomaže da životna sredina ostane zdrava sada i u budućnosti. Ona podrazumijeva promišljene i pažljive izbore kako bismo nastavili da koristimo vodu, vazduh i sirovine bez nanošenja štete prirodi. Manje plastike, štednja energije i izbjegavanje rasipanja primjeri su održivosti. Održivost znači biti dobar prijatelj planeti Zemlji.“
3. Podsjetite učesnike da ste u prethodnoj lekciji govorili o tome kako kupovina novih stvari može štetiti životnoj sredini. Predstavite pet važnih činilaca koje treba razmotriti pri kupovini:
 - Pomozite životnoj sredini: Kupovina proizvoda od recikliranih materijala ili onih za čiju se proizvodnju koristi manje resursa pomaže u zaštiti životne sredine.
 - Podržite lokalna preduzeća: Kupovina lokalno proizvedenih proizvoda u obližnjim prodavnicama pomaže zajednici i smanjuje zagađenje nastalo prevozom.
 - Smanjite otpad: Izbor proizvoda sa malo ambalaže ili ekološki prihvatljivom ambalažom smanjuje količinu otpada na deponijama.
 - Štedite energiju i vodu: Izbor proizvoda koji troše manje energije ili vode doprinosi očuvanju ovih vrijednih resursa.
 - Zaštitite divlje životinje i prirodu: Kupovina proizvoda od materijala koji ne ugrožavaju životinje ili njihova staništa pomaže očuvanju prirode.
4. Podijelite učesnike u grupe od tri do četiri člana.
5. Objasnite da će čitati različite priče o ljudima koji podržavaju proizvod, uslugu ili način života koji podstiče održivost. Svakoj grupi dajte drugačiji scenario.
6. Svaka grupa bira člana koji će scenario pročitati naglas. Zatim svi zajedno sažimaju ključne tačke.
7. Grupe razgovaraju o sljedećim pitanjima, dok jedna osoba zapisuje odgovore:
 - Kako ljudi u vašem scenariju pomažu drugima da pri kupovini donose održive izbore?
 - Da li se slažete sa njihovim idejama? Koji cilj su ostvarili: smanjenje, ponovnu upotrebu ili reciklažu?
 - Da ste bili u njihovoj situaciji, biste li osmislili drugo rješenje?
 - Koje biste činioce morali razmotriti pri donošenju odluke?
 - Sa kojim biste se izazovima mogli suočiti kao održivi kupac?
 - Kako biste te izazove mogli prevazići?
8. Uputite grupe da svoju priču i list sa odgovorima prosljede drugoj grupi.
9. Grupe pregledaju odgovore i razgovaraju:
 - Da li su odgovori slični ili različiti od vaših? Na koji način?
 - Koju ste novu stvar naučili od druge grupe?
 - Koju biste novu ideju dodali njihovim prijedlozima?
10. Završite sažetkom: „Ovi scenariji održivih zamjena mogu nas podstaći da pri kupovini gledamo dalje od ličnih razloga. Svaki put kada nešto kupujemo korisno je pitati: ‘Da li je ova kupovina održiva?’ ili ‘Ako kupim ovaj predmet, da li ću povećati problem otpada u svijetu?’ To ponekad zahtijeva malu žrtvu, ali nagrada je bolji svijet za život danas i za buduće generacije.“

Projekat „Ne kupuj ništa“

Da li biste željeli da živite u zajednici u kojoj možete dobiti ono što vam je potrebno bez korišćenja novca? Upravo se to dešava u nekim zajednicama u kojima ljudi kroz različite projekte i organizacije praktikuju takozvanu „ekonomiju poklona“. To znači da ljudi dijele, pozajmljuju i razmjenjuju stvari koje više ne koriste, bez plaćanja.

Jedan primjer je projekat *Buy Nothing*, koji su osnovale Liesl Clark i Rebecca Rockefeller. Jednog dana šetale su plažom sa djecom i shvatile koliko je materijala na obali zapravo plastični otpad. Godinama su ga sakupljale i uočile korijen problema: svi jednostavno kupujemo previše stvari.

Osmislile su plan da podstaknu zajednice da kupuju manje i dijele više, pozajmljivanjem, razmjenom ili poklanjanjem neželjenih stvari. Promijenio se ne samo njihov način života već su podstakle i čitave zajednice da se promijene. Sve više ljudi uči da dijeljenje zaista znači brigu. Dijeljenjem onoga što nam nije potrebno pomažemo ljudima oko sebe i smanjujemo količinu otpada u svijetu.

„Zelena tegla“

Jedna žena odlučila je da doprinese smanjenju otpada tako što će podsticati ljude da pređu na ekološki prihvatljivije mogućnosti. Otvorila je prodavnicu „The Green Jar“ - „Zelena tegla“ - koja nudi održivije zamjene za proizvode koji zagađuju. Među njima su četkice za zube od bambusa, čvrsti sapun za pranje posuđa, prirodni sunđer od lufe, čvrsti šamponi, tablete paste za zube i poklopci kojima se korišćene tegle pretvaraju u posude za piće ili čuvanje hrane.

Obroci na točkovima

Meals on Wheels je grupa koja dostavlja obroke starijim osobama na određenom području. Nedavno su uveli veliku promjenu i prešli na izdržljive plastične posude za višekratnu upotrebu, koje se mogu koristiti iz sedmice u sedmicu. Kada dobiju svježi obrok, starije osobe jednostavno vrate posudu koju su dobile prethodne sedmice.

Dopunjavanje ambalaže

Algramo je malo preduzeće u Čileu čiji je cilj smanjenje upotrebe plastike. Postavilo je stanice za dopunjavanje u sve većem broju velikih supermarketa i malih prodavnica. Ljudi mogu dopuniti praznu ambalažu umjesto da kupuju novi, zapakovani proizvod. Pri tome plaćaju samo 40% cijene novog proizvoda u novoj ambalaži. Preduzeće sada nudi i dostavu, što je mnogim ljudima omogućilo da dobiju više za manje novca.

„Repair Lair“ - mjesto za popravke

Nancy Ford voli boravak u prirodi i želi da i drugi u njemu uživaju. Ipak, kaže da ljudi ponekad odustaju jer nemaju dovoljno novca za odgovarajuću opremu i odjeću. Njeno načelo glasi: „Najbolja oprema je ona koju već imate.“ Zato popravlja oštećene predmete i podstiče više ljudi da borave napolju. U prodavnici *Repair Lair* nudi i različite polovne predmete, kao i opremu za iznajmljivanje. Zna da njeni naponi, ma koliko mali, doprinose rješavanju problema otpada.

3, 2, 1

1. Uputite učesnike da zapišu:
 - tri stvari koje su naučili o tome kako postati održiv kupac;
 - dvije stvari o kojima žele još da nauče;
 - jedno pitanje koje imaju o održivoj kupovini.
2. Ponovo ih uparite kako bi podijelili odgovore i razgovarali o svemu drugom što su naučili tokom lekcije.

Scenarij 3.6 Moć oglašavanja

Specifični ishod

Učesnici mogu koristiti analitičke vještine za procjenu medijskih i reklamnih sadržaja.

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- definišu pojam oglašavanja i opišu njegove osnovne ciljeve - informisanje, komunikaciju i obrazovanje javnosti o proizvodima i uslugama;
- prepoznaju da preduzeća i organizacije koriste oglašavanje kao strategiju kojom podstiču potrošače da kupuju njihove proizvode ili usluge.

Strategije

- **Početak:** Vidim - mislim - pitam se
- **Učenje:** Igra „Oglasi ovo!“
- **Refleksija:** Razmisli - radi u paru - podijeli

Materijali

- slike reklama;
- različiti svakodnevni predmeti, na primjer olovka, boca vode ili igračka;
- papir;
- markeri.

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- uticaj;
- izbori.

Informacije za voditelja/ku

U prethodnim lekcijama učesnici su učili kako da budu štedljivi potrošači i kako da donose promišljene i održive odluke. U ovoj lekciji razgovaraćete o ulozi oglašavanja u uticanju na njihove odluke o potrošnji.

Za aktivnost „Početak“ možete koristiti ponuđenu sliku ili učesnicima dati slike oglasa iz njihove zajednice

Vidim - mislim - pitam se

1. Započnite lekciju tako što ćete zamoliti učesnike da formiraju grupe od po troje ili četvoro. Svakoj grupi dajte sliku jednog oglasa.
2. Recite im da će imati nekoliko minuta da u tišini posmatraju sliku i razmišljaju o sljedećim pitanjima:
 - Šta vidim?
 - Šta mislim o tome?
 - Šta me ova slika navodi da se zapitam?
3. Nakon što su u tišini posmatrali sliku, zamolite učesnike da svoja zapažanja podijele sa grupom.
4. Uvedite temu aktivnosti sljedećim objašnjenjem: „Oglašavanje je način promovisanja ili dijeljenja informacija o proizvodu, usluzi, događaju ili ideji, sa ciljem da se privuče interesovanje ljudi ili da se oni podstaknu da nešto kupe.“
5. Objasnite da oglasi koriste različite tehnike za privlačenje pažnje ljudi, kao što su jarke boje, lako pamtljive poruke ili prikazivanje ljudi koji uživaju u proizvodu ili usluzi. Cilj oglašavanja je da ubijedi ljude da pozitivno razmišljaju o onome što se oglašava i da razmotre mogućnost da to kupe ili koriste.

Učenje | 30 minuta |**Igra „Oglasi ovo!“**

1. Cilj ove aktivnosti je da učesnici razumiju različite svrhe oglašavanja i nauče kako se osmišljavaju uvjerljivi oglasi.
2. Pozovite učesnike da se vrate u svoje grupe. Pokažite im izbor svakodnevnih predmeta. Dozvolite svakoj grupi da izabere po jedan predmet.
3. Zamolite učesnike da razmijene ideje i zapišu razloge zbog kojih je njihov izabrani predmet izvanredan, jedinstven ili potreban. Podstaknite ih da budu kreativni i maštoviti.
4. Nakon što su imali dovoljno vremena za razgovor, uputite ih da pomoću papira i markera osmisle oglas za izabrani predmet.
5. Podstaknite ih da primijene tehnike oglašavanja o kojima su ranije razgovarali. Na primjer, mogu koristiti jarke boje, uvjerljiv jezik ili osmisliti kratku reklamnu pjesmicu ili slogan. Oglas mogu i odglumiti kao da se prikazuje na televiziji ili emituje na radiju.

Učenje o resursima i novcu

6. Kada osmisle oglase, neka svaka grupa predstavi svoj rad ostalim učesnicima.
7. Nakon svakog predstavljanja podstaknite grupu da razgovara o korišćenim tehnikama i o tome koliko je oglas bio uspješan u ubjeđivanju da kupe proizvod.
8. Završite igru razgovorom cijele grupe o različitim tehnikama koje su učesnici koristili u svojim oglasima. Postavite pitanja poput:
 - Koje su tehnike bile najuspješnije?
 - Da li su neki oglasi koristili humor ili se obraćali našim emocijama?
9. Objasnite da je oglašavanje moćno sredstvo koje može uticati na ljude da nešto preduzmu. Oglašavanje samo po sebi nije loše, jer nam pomaže da saznamo šta se nudi. Poznavanje tehnika koje se koriste u oglašavanju pomaže nam da budemo oprezniji kada nailazimo na oglase. Naše odluke na kraju oblikuju naše vrijednosti, pa treba jasno i odlučno da ih se pridržavamo. Želimo li da donosimo održive odluke?

Želimo li da budemo promišljeni i štedljivi kupci? Odgovori na ova pitanja mogu nam pomoći da ne podliježemo lako uticaju oglasa.

Refleksija | 10 minuta |

Razmisli - radi u paru - podijeli

1. Zamolite učesnike da odgovore na sljedeća pitanja. Odgovore mogu zapisati na papiru:
 - Razmisli o posljednjem predmetu koji si kupio/la. Da li je oglašavanje uticalo na tvoju odluku da ga kupiš? Ako jeste, kako? Koju je tehniku oglas koristio?
 - Koje tehnike ti mogu pomoći da se odupreš uticaju oglašavanja?
 - Šta još utiče na tvoje odluke o kupovini?
2. Pozovite učesnike da rade u paru i podijele svoja razmišljanja.
3. Kao dodatnu aktivnost možete ih podstaći da pregledaju različite oglase i izaberu one koji im najviše privlače pažnju. Pitanja za razgovor mogu biti: „Zašto ste izabrali baš te oglase?“ ili „Šta je posebno u proizvodu ili usluzi koja se nudi?“

4

**ŽIVI PAMETNO
ŽIVI ODRŽIVO**

Scenarij 4.1 Šta je budžet?

Specifični ishod

Učesnici razumiju svrhu i ključne djelove ličnog ili grupnog budžeta.

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- razumiju šta je budžet;
- vježbaju vještine planiranja budžeta.

Strategije

- **Početak:** Igra „Gađanje koša“
- **Učenje:** Aktivnost „Sajam u zajednici“
- **Refleksija:** Dopravi rečenicu

Materijali

- zgužvani komadi papira ili drugi komadi suvog otpada;
- tri do četiri korpe ili kutije, u zavisnosti od broja grupa u početnoj igri;
- radni listovi „Cijene na sajmu“ i „Budžet“ - obrasci napisani na flipčart-papiru ili pojedinačni primjerci za svakog učesnika.

Trajanje

- 60 minuta.

Ključne riječi

- budžet;
- prihod;
- rashod;
- stanje.

Informacije za voditelja/ku

Prije lekcije pripremite materijale za igru u dijelu „Početak“ i aktivnost u dijelu „Učenje“.

Za aktivnost „Sajam u zajednici“ obavezno pripremite karticu sa cijenama vožnji, igara i hrane. Primjer se nalazi u Materijalima za voditelja/ku. Cijene možete prilagoditi svom kontekstu.

Koristite lokalnu valutu i izaberite realan iznos novca u skladu sa lokalnim okolnostima.

Tokom aktivnosti obilazite prostoriju kako biste pomogli parovima kojima je potrebna podrška u izradi plana.

Razgovaraćete o sljedećim pojmovima:

BUDŽET: plan koji vam pomaže da utvrdite koliko novca imate i kako želite da ga potrošite;

PRIHOD: novac koji dobijate za obavljeni posao ili iz drugih izvora, na primjer kao džeparac; to je novac koji vam pristize i koji možete koristiti za kupovinu onoga što vam je potrebno ili što želite;

RASHOD: novac koji trošite na ono što vam je potrebno ili što želite; to je cijena kupovine stvari ili korišćenja usluga;

STANJE: ukupan iznos novca koji vam je u određenom trenutku na raspolaganju; povećava se kada primete prihod, a smanjuje kada imate rashode. Ako je prihod veći od rashoda, imate višak. Ako su rashodi veći od prihoda, imate manjak, odnosno potrošili ste više novca nego što vam je bilo na raspolaganju..

Početak | 10 minuta |

Igra „Gađanje koša“

1. Podsjetite učesnike da su u prethodnim susretima učili o planiranju budžeta. Objasnite da će u ovoj lekciji praktično primijeniti ono što su naučili.
2. Formirajte grupe od pet do sedam učesnika. Zamolite ih da u svojim grupama stanu u redove.
3. Kredom nacrtajte liniju na podu i objasnite da prvi učesnik svake grupe treba da stane neposredno iza nje, dok ostali članovi grupe stoje u redu iza njega.
4. Pored linije postavite posudu punu zgužvanih komada papira ili drugog suvog otpada, a nekoliko metara od linije po jednu praznu korpu za svaku grupu.
5. Cilj igre je da učesnici ubace što više komada papira u korpu dodijeljenu njihovoj grupi. Svaki uspješan pogodak donosi jedan poen. Svaki poen će u narednoj aktivnosti predstavljati prihod grupe.
6. Svaki učesnik ima dva pokušaja u jednom krugu, nakon čega odlazi na kraj reda kako bi sljedeći učesnik došao na red.
7. Igra traje pet minuta ili dok se ne potroše svi zgužvani komadi papira.
8. Kada vrijeme istekne, saberite poene svake grupe. Objasnite da će ih koristiti u sljedećoj aktivnosti i da će predstavljati prihod njihove grupe.
9. Postavite sljedeća pitanja:
 - Kako ste se osjećali kada ste ubacili papir u korpu?
 - Kako ste se osjećali kada niste uspjeli?
10. Sažmite aktivnost objašnjavajući da neki zadaci u početku mogu izazivati nezadovoljstvo, ali nam to pruža priliku da učimo i sljedeći put budemo uspješniji. Nijesmo svi dobri u bacanju, ali postoje mnoge druge aktivnosti u kojima smo uspješni. U sljedećoj aktivnosti svi će vježbati planiranje budžeta. I planiranje budžeta ponekad može biti zahtjevno, ali je veoma korisna životna vještina.

PRILAGOĐAVANJE

Ako je prostor ograničen, ovu aktivnost možete sprovesti na drugačiji način. Umjesto igre bacanja, zamolite grupe da za jedan minut navedu sve različite stvari koje djeca mogu štedjeti. Mogu uključiti različite resurse, kao što su džeparac, voda, električna energija i drugo. Broj navedenih stavki predstavljaće njihov prihod u sljedećoj aktivnosti. Ako grupe ne sakupe dovoljno poena, možete svim rezultatima dodati određeni broj poena, na primjer deset.

Učenje | 40 minuta |

Aktivnost „Sajam u zajednici“

1. Napišite riječ „budžet“ na tabli. Pitajte učesnike šta misle da ona znači i koje im riječi padaju na pamet kada je čuju.
2. Postavite sljedeća pitanja:
 - Šta znači ova riječ? Objasnite da je budžet plan korišćenja novca ili drugih resursa.
 - Za šta još, osim novca, možemo planirati budžet? Zapišite odgovore na tabli ili flipčartu. Mogući odgovori su vrijeme, materijal, hrana i resursi poput vode i električne energije.
 - Kada je važno nešto planirati i zašto? Planiranje budžeta prije određene aktivnosti pomaže nam da provjerimo imamo li dovoljno novca i drugih resursa da je završimo.
 - Koja sredstva nam mogu pomoći u planiranju? Plan budžeta može prikazati novac koji pristiže i novac koji namjeravamo da potrošimo.
3. Zamolite učesnike da formiraju parove.
4. Svakom paru dajte primjerak radnog lista „Cjenovnik sajma u zajednici“, koji ste pripremili, i radni list „Budžet“. Ako ne možete obezbijediti radne listove, nacrtajte obrasce na tabli ili flipčartu da ih učesnici prepisu u sveske.
5. Objasnite da će svi zamisliti da idu na sajam u zajednici. „Cjenovnik sajma u zajednici“ prikazuje različite igre, vožnje i hranu koja se nudi, kao i njihovu cijenu.
6. Zamolite učesnike da se prisjete koliko je poena njihova grupa osvojila u prethodnoj aktivnosti. To će biti njihov prihod. Na primjer, ako je grupa osvojila 15 poena, svaki član te grupe ima 15 jedinica lokalne valute.
7. Kao voditelj/ka možete prilagoditi broj poena kako bi iznos bio realan za aktivnost. Ako, na primjer, 15 poena nije dovoljno, svakome možete dati dodatnih deset poena kao „poklon“.
8. Učesnici će u parovima upravljati novcem tako što će izraditi plan njegove upotrebe na sajmu. Recite im da tokom aktivnosti mogu mijenjati plan kada razmotre posljedice svojih odluka. Međutim, ako nešto promijene, moraju prilagoditi i druge djelove budžeta kako bi održali ravnotežu i spriječili prekomjernu potrošnju.
9. Dajte parovima deset do petnaest minuta za razgovor. Kada budu spremni, zamolite neke parove da predstave svoje planove budžeta ostatku grupe.
10. Pitajte učesnike:
 - Da li ste ostali u okviru budžeta?
 - Sa kojim ste se teškoćama suočili prilikom izrade budžeta?
 - Koliko ste puta morali da prilagodite budžet prije nego što ste ga uravnotežili?
11. Sažmite aktivnost objašnjavajući da planiranje budžeta nije jednostavan zadatak i da je ponekad potrebno više pokušaja ili kompromisa prije nego što se postigne uravnotežen budžet. Ponekad nemamo

dovoljno prihoda. Ponekad pogriješimo u računanju i shvatimo da smo planirali premalo novca. Ponekad se cijene promijene neposredno prije kupovine. Ipak, planiranje budžeta je važna vještina koju treba stalno vježbati. Uravnotežen budžet je važan jer pomaže da pokrijemo neophodne rashode bez zaduživanja. Ako rashodi premaše prihode, nastaje budžetski manjak, što može izazvati finansijske teškoće. Ako prihodi premaše rashode, nastaje budžetski višak i taj dodatni novac možemo uštedjeti ili uložiti. Uravnoteženje budžeta podrazumijeva pažljivo planiranje i razmatranje finansijskih prioriteta. Ono nam pomaže da rasporedimo resurse tako da možemo zadovoljiti potrebe i uštedjeti dio novca, a možda će preostati i nešto za troškove koji nijesu neophodni.

PRILAGOĐAVANJE

Ako je moguće, organizujte zamišljeni zabavni sajam sa štandovima i aktivnostima poput pričanja priča, pričanja viceva i sličnog. Neki učesnici mogu raditi na štandovima, a ostali treba da dobiju zamišljeni iznos koji mogu potrošiti na sajmu.

Refleksija | 10 minuta |

Dovrši rečenicu

1. Recite učesnicima da ćete započeti rečenicu, a da je oni treba da dovrše. U jednom trenutku govori samo jedna osoba, ali rečenica se može završiti na različite načine. Učesnici koji žele da doprinesu treba da podignu ruku, a vi ćete izabrati ko govori.
2. Kao podsticaj možete koristiti sljedeće početke rečenica:
 - Budžet je...
 - Važno je planirati budžet zato što...
 - Ponekad je teško planirati budžet zato što...

Materijali za vođitelja/ku

Cjenovnik sajma u zajednici

Ponuda	Cijena
Vožnje	
Brza željeznica	5
Velika ljuđjaška	4
Karting	4
Igre	
Bušenje balona	3
Nabacivanje obruča na boce	3
Gađanje mete	3
Hrana	
Kokice	3
Šećerna vuna	2
Hot-dog	3
Piće	2

Budžet

Stavka	Iznos
Prihod - novac koji imate	
1.	
2.	
Ukupan prihod - saberite sve iznose prihoda	
Rashod - novac koji trošite	
1.	
2.	
3.	
4.	
5.	
Ukupni rashodi - saberite sve iznose rashoda	
Stanje - novac koji je preostao	
Ukupan prihod - ukupni rashodi = stanje	

Scenarij 4.2 Šta se dešava kada se dogodi nešto neočekivano?

Specifični ishod

Učesnici cijene načine na koje se pojedinci i porodice suočavaju sa vanrednim ili neočekivanim situacijama i pripremaju za njih.

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- prepoznaju moguće nepredviđene ili neočekivane situacije koje mogu imati finansijske posljedice za porodicu;
- razumiju potrebu za uzimanjem zajma ili traženjem drugih oblika pomoći tokom vanrednih situacija.

Strategije

- **Početak:** Pozorište slika
- **Učenje:** Dijagram „Strane svijeta“ i otvoreni razgovor
- **Refleksija:** Dva pitanja

Materijali

- trake papira sa primjerima vanrednih događaja, na primjer poplava, nezgoda ili bolest;
- list flipčart-papira sa dijagramom „Strane svijeta“, po izboru; dijagram se može nacrtati i na tabli.

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- zajam;
- dug;
- uslovi.

Informacije za voditelja/ku

Prije lekcije pripremite trake papira sa različitim neočekivanim događajima koji se ne mogu kontrolisati, kao što su tajfun, nezgoda, bolest, krađa i slično. Pokušajte izabrati događaje koji su učesnicima poznati. Stavite trake u malu posudu ili ih jednostavno držite u ruci tokom aktivnosti.

Za razgovor u grupi možete unaprijed nacrtati dijagram „Strane svijeta“ na tabli ili flipčartu.

Početak | 20 minuta |

Pozorište slika

1. Podsjetite učesnike da su u prethodnim susretima vježbali planiranje budžeta. Objasnite da će u ovoj lekciji učiti kako nepredviđeni događaji mogu dovesti do potrebe za pozajmljivanjem novca. Nepredviđeni događaji mogu izazvati dodatne troškove koji nijesu planirani budžetom.
2. Formirajte grupe od pet do sedam učesnika.
3. Pripremite trake papira na kojima su zapisani različiti događaji i zamolite svaku grupu da izvuče jednu. Recite im da svoj događaj čuvaju kao tajnu, jer će situaciju prikazati u obliku „pozorišta slika“. Naglasite da događaj moraju prikazati bez glasova, pokreta i rekvizita.
4. Dajte im tri do pet minuta da pripreme scenu.
5. Kada grupe budu spremne, pozovite ih jednu po jednu ispred ostalih da pokažu svoju „zamrznutu sliku“. Postavite sljedeća pitanja:
 - Šta vidite? Šta se dešava na ovoj slici?
 - Koje likove vidite?
 - Šta mislite, kako se različiti likovi osjećaju?
 - Ako smatrate da je grupa spremna za dublji razgovor, pitajte: „Kada bi likovi morali jednom rečenicom da izraze kako se osjećaju, kako bi ta rečenica mogla glasiti?“
6. Kada sve grupe završe predstavljanje, zamolite učesnike da se vrate na svoja mjesta.
7. Postavite sljedeća pitanja kako biste uveli temu pozajmljivanja novca:
 - Šta se dešavalo u scenama koje ste vidjeli?
 - Šta im je bilo zajedničko? Da li su to bili očekivani ili neočekivani događaji?
 - Da li ste vi ili vaša porodica ikada doživjeli neočekivan događaj sličan prikazanim? Želite li podijeliti svoje iskustvo?
 - Kada se dogode ovakvi neočekivani događaji, sa kojim se teškoćama porodice suočavaju? Kako ih mogu prevazići? Postavljajte dodatna pitanja i pokušajte doći do odgovora da je porodicama ponekad potrebna finansijska podrška i da, kada se dogodi nešto neočekivano, mogu morati da pozajme novac.
8. Sažmite aktivnost objašnjavajući da, bez obzira na to koliko dobro planiramo život, nepredviđeni događaji poput nezgoda, bolesti ili prirodnih katastrofa mogu uticati na naš način života. U nekim slučajevima postoje i finansijske posljedice. Na primjer, osoba zbog bolesti određeno vrijeme možda neće moći da zarađuje ili će nešto na imovini morati da se popravi. Porodice mogu na različite načine odgovoriti na takve događaje.

PRILAGOĐAVANJE

Ako je prostor ograničen, aktivnost možete sprovesti na drugačiji način. Na primjer, organizujte kratku igru pantomime u kojoj se scene odglume ili igru „pogodi crtež“, u kojoj jedan učesnik crta scenu na tabli, a ostali pogađaju šta je prikazano.

Strane svijeta i otvoreni razgovor

1. Pitajte učesnike:
 - Šta je „zajam“? Zajam znači pozajmiti nešto sa namjerom da se to vrati.
 - Šta ste vi nekada pozajmili? Pozajmljivanje predmeta od druga ili drugarice iz razreda, na primjer gumice ili olovke, može se opisati kao zajam. Pozajmljeni predmet namjeravamo da vratimo.
 - Da li ste čuli za novčani zajam? Novac se može pozajmiti, često uz dogovor da se prilikom vraćanja punog iznosa plati i dodatni iznos koji se naziva kamata.
 - Od koga ili gdje se može pozajmiti novac? Novac se može pozajmiti od ljudi - prijatelja, porodice ili poznatih osoba koje pozajmljuju novac - ili od institucija, kao što su banke ili zadruge.
 - Šta znači „dug“? To je iznos koji dugujete osobi ili instituciji. Na primjer, ako od nekoga pozajmite 100 jedinica lokalne valute, tih 100 jedinica predstavlja dug koji treba da vratite.
2. Recite učesnicima da ćete pročitati kratku priču o porodici koja se suočila sa neočekivanim događajem. Nakon priče razgovaraće o odlukama koje je porodica donijela kao odgovor na taj događaj.
3. Pročitajte naglas priču „Dan kada je Mario pao“.
4. Zamolite učesnike da se vrate u prvobitne grupe od pet do sedam članova i da zajedno odluče da li bi novac pozajmili od zajmodavca ili od prijateljice Lise.
5. Uputite ih da pogledaju dijagram „Strane svijeta“ u Materijalima za voditelja/ku. Objasnite da taj dijagram pomaže u promišljanju odluke.
6. U grupama treba kratko da razgovaraju o pitanjima raspoređenim prema stranama svijeta i da zapišu bilješke. Naglasite da nema tačnih i netačnih odgovora i da je važno da svako dobije priliku da iznese mišljenje. Zamolite ih da zamisle da su Sara i Mario dok razmatraju naslove na dijagramu:
 - **I = Interesantno/uzbudljivo:** Šta bi ih moglo obradovati ili privući kod ideje da pozajme novac od te osobe - zajmodavca ili prijateljice? Koja je moguća prednost?
 - **Z = Zabrinjavajuće:** Šta bi ih zabrinjavalo u vezi sa pozajmljivanjem od te osobe? Koji je nedostatak?
 - **S = Saznati:** Šta još treba da znaju ili saznaju o mogućnosti pozajmljivanja novca od te osobe? Koje dodatne informacije bi im pomogle da procijene mogućnost?
 - **O = Odluka** ili prijedlog za dalje: Koju odluku donose?
7. Dajte grupama deset do petnaest minuta da razgovaraju i odgovore na pitanja sa dijagrama.
8. Kada budu spremne, pozovite dvije grupe da predstave rad. Neka jedna govori o zajmodavcu, a druga o prijateljici Lisi. Ako vrijeme dozvoljava, nakon svakog predstavljanja pozovite učesnike da postavljaju pitanja. Možete pozvati i više grupa da predstave rezultate.

PRILAGOĐAVANJA

Učesnici sa oštećenjem sluha treba da sjede blizu vas kako bi mogli dobro da čuju priču i jasno vide vizuelna sredstva. Ako nema dovoljno vremena za grupni rad, ovu aktivnost možete sprovesti sa cijelom grupom.

Otvoreni razgovor

1. Postavite učesnicima sljedeća pitanja:
 - Možete li se sjetiti sličnog nepredviđenog događaja koji se desio vama ili vašoj porodici?
 - Možete li opisati taj događaj? Kako se porodica sa njim suočila?
 - Šta ste naučili o pozajmljivanju novca?
2. Sažmite lekciju objašnjavajući da se ljudi tokom života mogu suočiti sa brojnim neočekivanim događajima, poput nezgoda, bolesti ili oštećenja kuće izazvanih prirodnim katastrofama. Ti događaji mogu ih primorati da pozajme novac. Prilikom pozajmljivanja važno je istražiti različite mogućnosti i razumjeti uslove zajma. Važno je imati i plan vraćanja duga. U priči su Sara i Mario mogli pozajmiti od zajmodavca ili prijateljice Lise. U drugim situacijama možda postoji više mogućnosti. Poznavanje i procjenjivanje mogućnosti predstavlja najodgovorniji način pozajmljivanja novca.

MATERIJALI ZA VODITELJA/KU

Dan kada je Mario pao

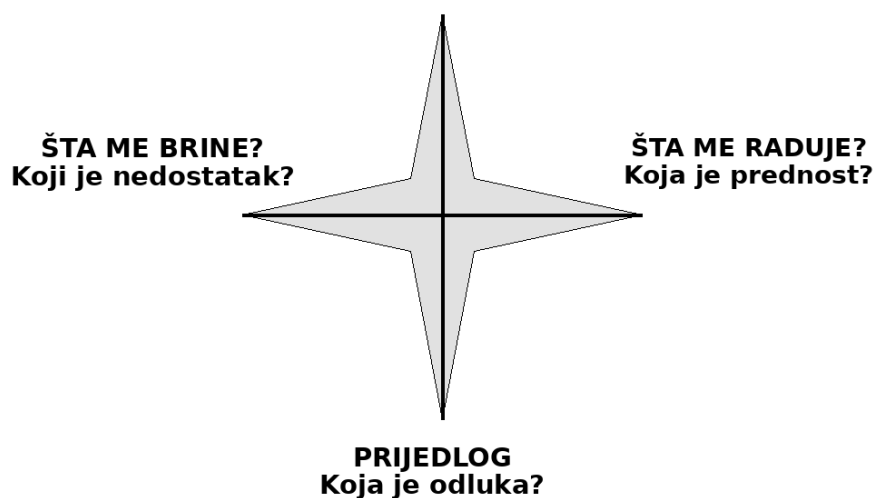
Sara i Mario su uzgajivači pirinča koji posjeduju sopstvenu zemlju. Tokom sezone žetve mogu zaraditi dovoljno novca za sebe i svoje dvoje djece. Međutim, tokom kišne sezone moraju pažljivo trošiti, jer tada nema žetve.

Jednog kobnog jutra Mario se popeo na krov da provjeri da li je spreman za kišnu sezonu. Dok je silazio, slučajno je promašio prečku, pao i teško povrijedio nogu. Morali su ga odvesti u bolnicu.

Nepokretan i suočen sa velikim troškovima liječenja, Mario i Sara našli su se u teškoj situaciji. Nijesu imali dovoljno novca da plate bolničke račune i morali su da ga pozajme. Trebalo je da odluče od koga će pozajmiti novac. Imali su dvije mogućnosti: lokalnog zajmodavca, poznatog po tome što postavlja brojne uslove, uključujući visoku kamatu, ili blisku prijateljicu Lisu, koja je tokom godina uštedjela veliki iznos.

Uprkos hitnosti situacije, oklijevali su. Čuli su priče o postupcima zajmodavca zbog kojih su drugi dugo ostajali u dugovima. Ipak, ponos im je otežavao da zatraže pomoć od Lise, iako su tokom godina dijelili brojne radosti i teškoće.

ŠTA TREBA DA ZNAM?

Dijagram „Strane svijeta“ - mogući odgovori

Dio dijagrama	Pitanja	Zajmodavac	Lisa
I - Interesantno/uzbudljivo	Šta bi ih moglo privući kod pozajmljivanja od te osobe? Koja je moguća prednost?	Pozajmljivanje novca tretira kao posao. Postupak je neposredan i uslovi su jasno određeni.	Prijateljica od povjerenja. Vjerovatno neće postavljati mnogo zahtjeva.
Z - Zabrinjavajuće	Šta bi ih zabrinjavalo? Koji je nedostatak?	Može postaviti veoma zahtjevne uslove.	Odnos bi mogao postati neprijatan ako ne budu mogli da vrate novac.
S - Saznati	Šta još treba da saznaju? Koje dodatne informacije pomažu procjeni?	Koji su uslovi? Da li su pravedni? Da li su konačni ili se o njima može pregovarati? Šta će se dogoditi ako ne vrate novac na vrijeme?	Postoje li uslovi i koji su? Šta će se dogoditi ako ne vrate novac na vrijeme?
O - Odluka ili prijedlog za dalje	Koju odluku donose?		

Scenarij 4.3 Šta je kredit?

Specifični ishod

Učesnici razumiju rizike i koristi kredita.

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- definišu kredit;
- prepoznaju različite načine pozajmljivanja novca od ljudi ili institucija;
- razumiju potrebu za jasnim pravilima i uslovima prilikom korišćenja kredita.

Strategije

- **Početak:** Igra „Uhvati zmajev rep“ i tabela ZŽN
- **Učenje:** Razmisli - radi u paru - podijeli
- **Refleksija:** Tabela ZŽN

Materijali

- maramica ili komad tkanine;
- tabela ZŽN - znam, želim da znam, naučio/la sam;
- radni list „Različiti načini pristupa kreditu“.

Trajanje

- 55 minuta

Ključne riječi

- kredit;
- dužnik;
- zajmodavac;
- povjerilac.

Informacije za voditelja/ku

Slobodno prilagodite radni list tako što ćete navesti načine pozajmljivanja novca koji više odgovaraju vašem kontekstu. Možete se, na primjer, usredsrijediti na mogućnosti koje su dostupne porodicama učesnika. U nekim okolnostima možete dodati više digitalnih ili internet mogućnosti, na primjer mrežne zajmodavce poput platforme kiva.org.

Tokom ove aktivnosti razgovaraćete o sljedećim pojmovima:

- Kredit je širok pojam koji označava mogućnost pozajmljivanja novca ili dobijanja robe i usluga uz dogovor da će plaćanje biti izvršeno kasnije. Može se pojaviti u različitim oblicima, kao što su kreditne kartice, kreditne linije ili drugi aranžmani u kojima institucija ili povjerilac omogućava korišćenje novca do određenog ograničenja.
- Zajam je određeni iznos novca koji se pozajmljuje pojedincu ili preduzeću. Najčešće se dobija kao jedinstven iznos koji treba vratiti u ratama tokom određenog perioda.

Početak | 20 minuta |

Igra „Uhvati zmajev rep“ - 10 minuta - i tabela ZŽN - 10 minuta

1. Podsjetite učesnike da su u prethodnim susretima naučili da nepredviđeni događaji mogu izazvati potrebu za pozajmljivanjem novca. Objasnite da će sada saznati više o različitim načinima pozajmljivanja novca, odnosno od ljudi ili institucija. Napomenite da pozajmljivanje ponekad ima nedostatke; na primjer, osoba koja duguje novac zajmodavcu ili povjeriocu može imati osjećaj da je neko progoni.
2. Pozovite jednog do tri učesnika da budu „lovci“, a ostale podijelite u grupe od po troje.
3. Objasnite da će grupe postati zmajevi. Učesnici u svakoj grupi treba da stanu u red, tako da svako drži za struk ili ramena osobu ispred sebe. Zajedno predstavljaju glavu, tijelo i rep zmaja.
4. Neka svaka grupa odluči ko predstavlja glavu, tijelo i rep. Učesnik koji predstavlja rep drži maramicu ili jedan njen kraj stavlja u zadnji džep kako bi predstavljao zmajev rep.
5. Grupe moraju sarađivati kako bi izbjegle lovce. Lovci pokušavaju da uhvate zmajeve dodirivanjem maramice.
6. Ako se zmaj razdvoji ili lovac dodirne rep, osoba na čelu zmaja postaje novi lovac.
7. Nakon nekoliko krugova postavite cijeloj grupi sljedeća pitanja:
 - U kojoj ste ulozi najviše uživali i zašto?
 - U kojoj ste ulozi najmanje uživali i zašto?
 - Kako ste se osjećali dok su vas jurili? Kako ste se osjećali dok ste vi jurili druge?
8. Podsjetite učesnike da su u prethodnim susretima učili o pozajmljivanju novca. Predstavite sljedeće situacije:
 - Zamislite da nekome dugujete novac i da imate teškoće da ga vratite. Kako biste se osjećali?
 - Zamislite da ste nekome pozajmili novac, a ta osoba ga nije vratila. Kako biste se osjećali?
9. Sažmite aktivnost objašnjavajući da pozajmljivanje i davanje novca na zajam mogu izazvati probleme između dužnika i zajmodavca. Zato je važno da obje strane imaju jasan dogovor. On treba da sadrži pojedinosti, kao što su rok plaćanja i posljedice ako se novac ne vrati na vrijeme. Objasnite da pozajmljivanje može uticati na kreditnu istoriju i mogućnost budućeg zaduživanja.

Izvor: *Right to Play - prilagođeno prema materijalu „Play Opportunities for Wellness and Education Resource“.*

Tabela ZŽN

1. Zamolite učesnike da se vrate na svoja mjesta.
2. Podsjetite ih da su u prethodnoj lekciji pročitali priču o Sari i Mariju, koja je pokazala šta se može dogoditi kada nastupi nešto neočekivano. U nekim slučajevima ljudi moraju pozajmiti novac. To se naziva zajam. Podsjetite ih na sljedeće definicije:

- Zajam je određeni iznos novca koji se pozajmljuje pojedincu ili preduzeću. Najčešće se dobija kao jedinstven iznos koji treba vratiti u ratama tokom određenog perioda.
 - Kredit je širi pojam i označava mogućnost pozajmljivanja novca ili dobijanja robe i usluga uz dogovor da će plaćanje biti izvršeno kasnije. Može biti u obliku kreditnih kartica, kreditnih linija ili drugih dogovora u kojima institucija ili povjerilac omogućava korišćenje novca do određenog ograničenja. Na primjer, možda u zajednici postoji prodavnica u kojoj porodica ima „kreditnu liniju“. To znači da može dobiti robu od prodavca uz dogovor da dugovani novac plati kasnije. Ponekad postoji kreditno ograničenje, odnosno najveći iznos novca koji se može pozajmiti ili najveća vrijednost robe i usluga koja se može dobiti bez trenutnog plaćanja.
 - Zajam, odnosno pozajmljeni novac, predstavlja jedan oblik kredita.
3. Predstavite učesnicima tabelu ŽŽN i objasnite da će danas učiti o kreditu. Postavite sljedeća pitanja i zapišite odgovore u tabelu:
 - Šta znate o kreditu? Zapišite oko pet odgovora u kolonu Z - Znam.
 - Šta biste željeli da saznate o kreditu? Zapišite oko pet odgovora u kolonu Ž - Želim da znam.
 4. Objasnite da će kolonu **N - Naučio/la sam** popuniti na kraju susreta.

PRILAGOĐAVANJE

Ako je igra preteška, djeca je mogu igrati bez lovaca. Umjesto toga, zadajte glavi svakog zmaja da pokuša uhvatiti rep drugog zmaja. Ako je igra previše laka, povećajte broj učesnika koji čine tijelo zmaja.

Učenje | 30 minuta |

Razmisli - radi u paru - podijeli

1. Predstavite učesnicima sljedeće tačke:
 - Kredit znači da nešto možemo koristiti sada, bez trenutnog plaćanja, uz obećanje da ćemo platiti kasnije. To je pomalo kao kada pozajmimo igračku od prijatelja i kažemo da ćemo je vratiti sutra.
 - U svijetu novca kredit može značiti pozajmljivanje uz dogovor da će se iznos vratiti kasnije, često uz dodatni iznos - kamatu - ili uz neki drugi uslov.
 - Kredit nam može omogućiti da dobijemo ono što nam je potrebno čak i kada nemamo sav novac odmah. Međutim, moramo se pobrinuti da novac vratimo onako kako smo obećali.
2. Pitajte učesnike da li su čuli za pojam „kamata“.

Živi promišljeno, živi održivo

3. Objasnite da je kamata slična naknadi za korišćenje tuđeg novca. Kada pozajmite novac, zajmodavcu plaćate kamatu kao cijenu korišćenja njegovih sredstava. To znači da, pored pozajmljenog iznosa, vraćate i nešto dodatnog novca. Kamata se obično izražava kao procenat pozajmljenog iznosa i može se uvećavati tokom vremena, u zavisnosti od toga koliko dugo vraćate novac.
4. Ako učesnici već znaju da računaju procenat, možete koristiti sljedeći primjer kako biste objasnili jednostavnu kamatu. U ovom primjeru osoba je pozajmila 150 novčanih jedinica - unesite lokalnu valutu - i treba da vrati novac uz kamatu od 10%.

PRIMJER JEDNOSTAVNE KAMATE

Izračunajte kamatu: 10% pozajmljenog iznosa od 150 novčanih jedinica.

Kamata = $150 \times 0,10 = 15$.

Saberi prvobitno pozajmljeni iznos od 150 i kamatu od 15.

Ukupan iznos za vraćanje = 150 + 15 = 165 novčanih jedinica.

5. Zamolite učesnike da formiraju parove. Svakom paru dajte radni list „Različiti načini pristupa kreditu“ ili nacrtajte obrazac na flipčartu da ga koriste kao podsjetnik.
6. Podsjetite ih na priču iz prethodnog susreta: Mario je doživio nezgodu i morao da plati bolničke troškove. Uputite parove da pročitaju radni list i, na osnovu sopstvenog znanja o različitim zajmodavcima, razgovaraju o prednostima i nedostacima svake mogućnosti. Podstaknite ih da zamisle kako bi izgledalo pozajmljivanje od svakog od navedenih izvora i da razmisle koje bi mogućnosti Mario i Sara željeli da su imali. Imajte u vidu da učesnici mogu imati ograničeno znanje o opisanim zajmodavcima.
7. Dajte parovima oko 20 minuta da razgovaraju o prednostima i nedostacima svakog izvora kredita.
8. Kada budu spremni, zamolite nekoliko parova da predstave odgovore.
9. Ako vrijeme dozvoljava, nastavite razgovor pitanjima:
 - Gledano iz ugla Sare i Marija, koja mogućnost ima najviše prednosti, a koja najviše nedostataka? U oglednom radnom listu nalaze se mogući odgovori.
 - Koje činioce treba uzeti u obzir prilikom pozajmljivanja novca? Kako uporediti ponuđene mogućnosti? Primjeri uključuju:
 - **kreditno ograničenje:** koji je najveći iznos koji mogu pozajmiti;
 - **kamatna stopa:** koliko kamate treba da plate pored pozajmljenog iznosa;
 - **period vraćanja:** koji raspored moraju pratiti i koliko novca vraćaju pri svakoj uplati;
 - **novčane kazne:** da li će, ako ne vrate novac na vrijeme, morati da plate dodatnu kaznu.

PRILAGOĐAVANJE

Ako u grupi imate učesnike koji tek uče da čitaju ili ne čitaju, umjesto radnog lista možete organizovati igru uloga. Podijelite učesnike u grupe i svakoj dodijelite po jednog povjerioca. Grupe razgovaraju o prednostima i nedostacima dobijanja kredita od dodijeljenog povjerioca, a zatim odgovore predstavljaju kroz igru uloga.

Refleksija | 5 minuta |

Tabela ZŽN

1. Vratite se tabeli ZŽN.
2. Prođite kroz pitanja u koloni „Ž - želim da znam“ i pozovite učesnike da sami daju odgovore. Ako neka pitanja ostanu bez odgovora, recite im da ćete pokušati da ih obradite u narednim lekcijama.
3. Za kolonu „N - naučio/la sam“ pozovite učesnike da kažu šta su naučili iz priče. Zapišite odgovore u odgovarajući dio tabele.
4. Završite susret objašnjenjem da ljudi imaju mnogo različitih razloga za pozajmljivanje novca. Ipak, takvu odluku nikada ne treba donositi olako, jer pozajmljivanje uvijek podrazumijeva odgovornost da se dug vrati.

Različiti načini pristupa kreditu

Osoba ili mjesto od kojeg se može dobiti kredit - pozajmiti novac	Prednosti	Nedostaci
Banke i kreditne unije: Tradicionalne finansijske institucije nude različite kreditne proizvode, kao što su lični krediti, stambeni krediti, krediti za vozila i kreditne kartice.		
Kreditne kartice: Omogućavaju korisnicima da kupuju do određenog ograničenja i da dug vraćaju tokom vremena, uz kamatu.		
Maloprodajne prodavnice: Prodavci, uključujući prodavnice u zajednici, nude kupovinu na kredit kako bi kupci mogli dobiti ono što im je potrebno i platiti kasnije.		
Zajmodavci do plate i kratkoročni zajmodavci: Nude male, kratkoročne zajmove sa visokim kamatnim stopama, često osobama koje imaju malo drugih mogućnosti za kredit.		
Porodica i prijatelji: Pozajmljivanje od članova porodice ili prijatelja predstavlja neformalni izvor kredita.		
Državni zajmovi: Državne institucije mogu nuditi različite programe zajmova, kao što su zajmovi za mala preduzeća ili državni studentski zajmovi za obrazovanje.		

Ogledni primjer sa mogućim odgovorima

Osoba ili mjesto od kojeg se može dobiti kredit	Prednosti	Nedostaci
Banke i kreditne unije: Tradicionalne finansijske institucije nude različite kreditne proizvode, uključujući lične i stambene kredite, kredite za vozila i kreditne kartice.	Dostupno je više finansijskih proizvoda ili vrsta zajma. Najvjerovatnije nude lične kredite.	Mogu imati stroge kriterijume za odobravanje kredita.
Kreditne kartice: Omogućavaju kupovinu do određenog ograničenja i vraćanje duga tokom vremena, uz kamatu.	Jednostavne su za plaćanje troškova poput bolničkih računa.	Mogu nastati velike novčane kazne ako se dug ne vrati na vrijeme. Dobijanje kreditne kartice može biti teško.
Maloprodajne prodavnice: Prodavci, uključujući prodavnice u zajednici, nude kupovinu na kredit kako bi kupci mogli dobiti ono što im je potrebno i platiti kasnije.	Kredit u prodavnici u zajednici može omogućiti kupovinu hrane i pokrivanje drugih troškova domaćinstva kada je to najpotrebnije.	Postoji rizik da dug neće biti vraćen i da prodavnica više neće nuditi kredit.

Osoba ili mjesto od kojeg se može dobiti kredit	Prednosti	Nedostaci
Zajmodavci do plate i kratkoročni zajmodavci: Nude male, kratkoročne zajmove sa visokim kamatnim stopama, često osobama koje imaju malo drugih mogućnosti za kredit.	Novac može biti lakše pozajmiti jer kriterijumi nijesu strogi.	Visoka kamatna stopa.
Porodica i prijatelji: Pozajmljivanje od članova porodice ili prijatelja je neformalni izvor kredita.	Novac se možda može lako pozajmiti.	Ako se dug ne vrati, odnos može biti narušen.
Državni zajmovi: Državne institucije mogu nuditi različite programe, kao što su zajmovi za mala preduzeća ili državni studentski zajmovi.	Mogu imati najnižu kamatnu stopu.	Mogu biti teško dostupni i imati zahtjevne uslove.

Scenarij 4.4 Šta znači imati dobru kreditnu istoriju?

Specifični ishod

Učesnici mogu prepoznati rizike i koristi kredita, odnosno pozajmljivanja novca.

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- definišu dobru kreditnu istoriju;
- navedu moguće prednosti i nedostatke pozajmljivanja novca.

Strategije

- **Početak:** Igra „Pogodi moj crtež“
- **Učenje:** Grupni rad „Krug gledišta“
- **Refleksija:** Kratki sažeci

Materijali

- flipčart i markeri ili tabla za igru „Pogodi moj crtež“;
- radni listovi „Dobra kreditna istorija“ i „Uslovi za dobijanje zajma“, ili obrasci na tabli.

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- dobra kreditna istorija.

Informacije za voditelja/ku

Ako smatrate da je potrebno, možete izmijeniti tekstove „Dobra kreditna istorija“ i „Uslovi za dobijanje zajma“.

Primjeri u ovoj lekciji odnose se na odrasle. Pripremite i primjere koji mogu biti relevantniji i primjereniji učesnicima.

Budite spremni da pružite podršku dok učesnici čitaju i tumače informacije iz ugla dužnika ili zajmodavca.

Početak | 10 minuta |

Igra „Pogodi moj crtež“

1. Podsjetite učesnike da su u prethodnoj lekciji učili o kreditu. Objasnite da će u ovoj lekciji učiti šta znači imati „dobru kreditnu istoriju“.
2. Podijelite učesnike u dvije približno jednake grupe.
3. Objasnite da ćete igrati igru „Pogodi moj crtež“. U svakom krugu po jedan dobrovoljac iz svake grupe crtaće na tabli, a ostali članovi pokušavaće da pogode šta crta. Imaće jedan minut za pogađanje, a po potrebi vrijeme možete produžiti. Ako neko iz grupe pogodi, grupa dobija poen.
4. Ako članovi grupe ne pogode za jedan minut, druga grupa dobija priliku da odgovori i osvoji poen.
5. U svakom krugu tiho recite pojam dobrovoljcu. Pobrinite se da ga čuje samo osoba koja crta. Birajte među sljedećim pojmovima:
 - vrijeme;
 - kuća;
 - novac;
 - automobil;
 - radnik.
6. Zapišite riječi kako ih učesnici pogađaju, jer ćete o njima kasnije razgovarati. Nakon svakog odgovora možete dodati objašnjenje koje povezuje pojam sa temom lekcije:
 - **Novac:** Najčešće se pozajmljuje novac, iako ljudi mogu pozajmiti i automobil, igračku, opremu za domaćinstvo ili odjeću. Pozajmljeni novac smatra se kreditom i mora se vratiti.
 - **Vrijeme:** Kada pozajmimo novac, najčešće dogovaramo rok u kojem ćemo ga vratiti.
 - **Kuća:** Neki ljudi pozajmljuju novac od banke kako bi izgradili ili kupili kuću. Mjesečno vraćaju manje iznose, pa otplata traje duže.
 - **Automobil:** Automobil može služiti kao sredstvo obezbjeđenja. To je imovina koja garantuje vraćanje zajma. Ako se zajam iz bilo kojeg razloga ne vrati, zajmodavac može preuzeti sredstvo obezbjeđenja.
 - **Radnik:** Prije nego što odobre zajam, većina zajmodavaca provjerava da li dužnik ima posao ili drugi izvor prihoda iz kojeg može vratiti pozajmljeni novac.
7. Sažmite igru objašnjavajući da su svi razmatrani pojmovi povezani sa obilježjima dobre kreditne istorije.

PRILAGOĐAVANJE

Igru možete učiniti zahtjevnijom tako što će dobrovoljci pojmove prikazivati pantomimom umjesto crtanjem.

Učenje | 40 minuta |

Krug gledišta

1. Podsjetite učesnike da su u prethodnoj lekciji učili o različitim načinima pristupa kreditu ili pozajmljivanju novca. Objasnite da pozajmljivanje nosi rizike i za zajmodavca i za dužnika. Zato je važno razumjeti šta znači dobra kreditna istorija.
2. Pitajte učesnike šta, prema njihovom mišljenju, predstavlja dobru kreditnu istoriju. Zapišite odgovore na tabli. Objasnite da ona znači da je pojedinac ili grupa poznata po odgovornom vraćanju dugovanog novca. Dobra kreditna istorija znači da je osoba ranije pozajmljivala novac ili koristila kredit i da ga je vraćala u potpunosti i na vrijeme. To pokazuje zajmodavcima da je pouzdan dužnik koji će vjerovatno buduće obaveze izmiriti prema dogovoru.

3. Podijelite učesnike u četiri približno jednake grupe.
4. Svakoj grupi dodijelite jednu od sljedećih uloga:
 - **Dobra kreditna istorija - zajmodavac:** grupa dobija listu „Dobra kreditna istorija“ i posmatra je iz ugla zajmodavca.
 - **Dobra kreditna istorija - dužnik:** grupa proučava listu iz ugla osobe koja pozajmljuje novac.
 - **Uslovi za dobijanje zajma - zajmodavac:** grupa proučava listu „Uslovi za dobijanje zajma“ iz ugla zajmodavca.
 - **Uslovi za dobijanje zajma - dužnik:** grupa proučava istu listu iz ugla osobe koja pozajmljuje novac.
5. Zamolite grupe da pročitaju dodijeljeni dio i razgovaraju iz ugla svoje uloge. Mogu koristiti sljedeće početke rečenica:
 - Kao zajmodavac/dužnik, mislim da je ovaj kriterijum dobre kreditne istorije dobar/loš zato što...
 - Kao zajmodavac/dužnik, imam pitanje o ovom uslovu za dobijanje zajma zato što...
6. Dajte grupama 15 minuta za razgovor. Kada budu spremne, pozovite svaku da predstavi rad.
7. Tokom predstavljanja pozovite ostale grupe da daju komentare ili postavite pitanja.

PRILAGOĐAVANJE

Vježbu možete prilagoditi tako što će grupe odigrati situaciju. Treba da razmotre različite kriterijume i zamisle kako se, kao zajmodavci ili dužnici, osjećaju u vezi sa svakim od njih.

Refleksija | 10 minuta |

Kratki sažeci

1. Zamolite učesnike da ukratko sažmu lekciju. Neka u jednoj rečenici pokušaju izraziti o čemu se razgovaralo i šta su naučili.
2. Započnite krug kratkih sažetaka pozivanjem dobrovoljca. Dvoje učesnika može sažeti isti dio susreta, pod uslovom da ga izraze na različite načine.
3. Podsjetite ih da pozajmljivanje novca nosi više rizika. Završite tako što ćete zamoliti grupu da navede neke od njih.

Materijali za voditelja/ku

Dobra kreditna istorija

- **Plaćanje na vrijeme:** Vraćanje zajma u cjelosti ili djelimično prema dogovorenim datumima.
- **Nizak dug:** Pozajmljivanje relativno malih iznosa i njihovo vraćanje prema dogovoru.
- **Dužina kreditne istorije:** Dugotrajnije iskustvo odgovornog pozajmljivanja i vraćanja kredita.
- **Ograničena negativna istorija:** Nepostojanje ranijih kašnjenja, neizvršavanja obaveza - potpunog neplaćanja - ili negativnih finansijskih događaja, kao što su bankrot ili prinudno oduzimanje založene imovine.

Uslovi za dobijanje zajma

- **Kreditna sposobnost:** Zajmodavci procjenjuju da li ste pouzdani tako što provjeravaju jeste li ranije vraćali kredit na vrijeme.

- **Prihod i zaposlenje:** Zajmodavci uglavnom žele da osoba koja pozajmljuje novac ima stabilan izvor prihoda. Žele biti sigurni da može vratiti zajam.
- **Sredstvo obezbjeđenja:** Za neke zajmove, na primjer kredit za automobil ili kuću, zajmodavac može zahtijevati imovinu koja se daje kao obezbjeđenje vraćanja. Ako zajam ne bude vraćen, zajmodavac može preuzeti vlasništvo nad tom imovinom.
- **Iznos i svrha zajma:** Zajmodavci žele da znaju čemu je zajam namijenjen. U nekim slučajevima mogu postaviti posebne zahtjeve i uslove u zavisnosti od iznosa i svrhe.
- **Rok zajma:** Period u kojem dužnik treba da vrati zajam prema dogovoru sa zajmodavcem.
- **Uzrast i zakoniti boravak:** Podnosilac zahtjeva mora ispunjavati minimalni uzrast za zajam i obično mora biti zakoniti stanovnik ili državljanin zemlje u kojoj podnosi zahtjev.

Scenarij 4.5 Šta je rizično finansijsko ponašanje?

Specifični ishod

Učesnici mogu procijeniti posljedice finansijske odluke i izbjegavati rizično finansijsko ponašanje.

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- razumiju šta se može smatrati rizičnim finansijskim ponašanjem;
- prepoznaju primjere takvog ponašanja.

Strategije

- **Početak:** Kratki igrokazi
- **Učenje:** Grupni rad sa mapom uma
- **Refleksija:** Prsti moje ruke

Materijali

- kartice likova „Rizično finansijsko ponašanje“ - jedan komplet;
- flipčart-papiri;
- markeri.

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- rizično finansijsko ponašanje.

Informacije za voditelja/ku

Kartice likova možete prilagoditi ponašanjima koja su poznatija u vašem kontekstu. Pripremite primjere ponašanja koja se mogu smatrati finansijski rizičnim.

Početak | 15 minuta |

Kratki igrokazi

1. Podsjetite učesnike da su u prethodnim lekcijama učili o dobroj kreditnoj istoriji i odgovornom upravljanju dugom. Objasnite da će se današnja lekcija baviti primjerima osoba koje su imale teškoće pri donošenju odluka ili upravljanju novcem i ponašale se na načine koji se mogu smatrati finansijski rizičnim.
2. Formirajte šest grupa sa približno jednakim brojem učesnika.
3. Svakoj grupi dodijelite jednu karticu lika sa rizičnim finansijskim ponašanjem.
4. Objasnite da svaka grupa treba da pripremi kratak igrokaz u trajanju od dva do tri minuta, u kojem će prikazati dodijeljeno ponašanje.
5. Dajte grupama pet minuta za pripremu.
6. Kada budu spremne, neka svaka grupa izvede igrokaz, dok ostali pogađaju koje ponašanje prikazuje.
7. Nakon svih predstavljanja objasnite da su to samo neki primjeri rizičnog finansijskog ponašanja. Svaka grupa će sada detaljnije istražiti njegove uzroke i posljedice.

Učenje | 35 minuta |

Grupni rad sa mapom uma

1. Zamolite učesnike da ostanu u grupama. Svakoj grupi dajte dva lista flipčart-papira i marker.
2. Objasnite da na osnovu dodijeljenog lika treba da naprave dvije različite mape uma:
 - Jedna mapa treba da se bavi razlozima: Šta bi moglo navoditi lik na takvo rizično ponašanje? Podstaknite učesnike da neprestano pitaju „Zašto?“ i pronalaze dodatne razloge.
 - Druga mapa treba da se bavi posljedicama: Šta bi se moglo dogoditi ako lik nastavi sa rizičnim ponašanjem? Podstaknite učesnike da pitaju „I šta onda?“ kako bi došli do više posljedica.
3. Podstaknite ih da razmisle i o tome kako ponašanje može uticati na različite osobe, na primjer na zaposlodavce, same dužnike i ljude u njihovom okruženju.
4. Dajte grupama 15 minuta za razgovor. Kada budu spremne, svaka grupa predstavlja rad tri do pet minuta.
5. Tokom svakog predstavljanja pozovite ostale grupe da daju komentare i postavite pitanja.
6. Sažmite lekciju ponavljajući da se rizično finansijsko ponašanje odnosi na postupke ili odluke koji mogu dovesti do finansijske nestabilnosti, gubitka imovine ili drugih nepovoljnih finansijskih posljedica. Za sopstvenu dobrobit i buduće ciljeve važno je takva ponašanja prepoznati i izbjegavati. Razvijanje dobrih navika potrošnje, traženje savjeta kada je potrebno i pridržavanje pažljivo osmišljenog plana mogu smanjiti finansijske rizike.

Refleksija | 10 minuta |

Dva pitanja

Zamolite učesnike da navedu:

1. jednu novu stvar koju su danas naučili;
2. jednu stvar koju, na osnovu naučenog, žele da nastave da rade.

MATERIJALI ZA VODITELJA/KU

KARTICE LIKOVA: RIZIČNO FINANSIJSKO PONAŠANJE

Debra u dugovima

Prekomjerno nagomilavanje duga: Pozajmljivanje previše novca putem kreditnih kartica ili ličnih zajmova bez realnog plana vraćanja.

Nemarni Nestor

Zanemarivanje štednje za hitne situacije: Neformiranje i neodržavanje fonda za vanredne situacije.

Rastrošna Elena

Život iznad sopstvenih mogućnosti: Stalno trošenje više nego što osoba zarađuje, oslanjanje na kredit za pokrivanje troškova i nepridržavanje budžeta.

Impulsivni Ian

Impulsivna potrošnja: Kupovina bez prethodnog razmišljanja o budžetu ili dugoročnim finansijskim ciljevima.

Leo nema osiguranje

Nedostatak osiguranja: Nepostojanje odgovarajućeg osiguranja, kao što su zdravstveno, imovinsko ili životno osiguranje.

Gina voli igre na sreću

Igre na sreću ili rizični poduhvati: Trošenje novca na igre na sreću, spekulativne poduhvate ili planove koji obećavaju brzo bogaćenje.

5

ČINI DOBRO, BUDI
PREDUZIMLJIV

Scenarij 5.1 Gdje se dešava promjena?

Specifični ishod

Učesnici mogu prepoznati i razumjeti sve složenije probleme u svojoj zajednici i zemlji.

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- definišu i prepoznaju nosioce odgovornosti kao pojedince i organizacije koji imaju obavezu da podržavaju dobrobit djece;
- razumiju da nosioci odgovornosti imaju mišljenja koja utiču na njihove odluke.

Strategije

- **Početak:** Igra „Pogodi vođu“
- **Učenje:** Priča „Krug gledišta za Čuskit“ i razgovor
- **Refleksija:** Pogledaj oko sebe

Materijali

- flipčart sa vizuelnim prikazom „Krug nosilaca odgovornosti“.

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- gledišta;
- nosioci odgovornosti.

Informacije za voditelja/ku

U ovoj lekciji uvodite pojam nosilaca odgovornosti. Pokušajte da razmislite o nosiocima odgovornosti koji bi učesnicima mogli biti poznati.

Za igru uloga u dijelu „Učenje“ pokušajte da izaberete dobrovoljce koji mogu samouvjereno prikazati likove i jasno izraziti njihova razmišljanja.

Kako biste produbili razgovor, pripremite primjere načina na koje djeca mogu izraziti svoj glas u zajednici, na primjer u javnom prostoru, na internet platformama i slično.

U ovoj lekciji razmatra se pojam nosioca odgovornosti. Nosioci odgovornosti su pojedinci, grupe ili organizacije koji imaju odgovornost ili obavezu da štite

određena prava ili ispune konkretne dužnosti. Od njih se očekuje da preduzmu mjere kako bi se određena prava poštovala ili određeni zadaci izvršili.

Početak | 10 minuta |

Igra „Pogodi vođu“

1. Pozovite jednog učesnika da bude „pogađač“. Zamolite ga da izađe iz prostorije ili ode na mjesto sa kojeg ne može čuti razgovor grupe.
2. Zamolite ostale da formiraju veliki krug. Jednog učesnika odredite za „vođu“. Objasnite da svi oponašaju njegove pokrete, a pogađač treba da otkrije ko je vođa. Važno je da vođa pravi male pokrete koji pogađaču neće biti previše očigledni.
3. Pozovite pogađača da se vrati i objasnite da se u grupi nalazi vođa čije pokrete svi oponašaju. Njegov zadatak je da otkrije ko je to.
4. Kada se vođa pravilno prepozna, pogađač se vraća u grupu. Prethodni vođa postaje novi pogađač, a novi vođa može biti dobrovoljac.
5. Nakon nekoliko krugova zahvalite svima i zamolite ih da se vrate na svoja mjesta.
6. Postavite sljedeća pitanja:
 - Kako ste se osjećali u ulozi vođe, pogađača ili osobe koja prati vođu?
 - Postoje li ljudi u vašem životu za koje osjećate da treba ili želite da ih slijedite, na primjer roditelji, nastavnici, uprava škole ili lokalni lideri?
 - Postoje li lideri koji donose odluke koje utiču na ljude u zajednici, uključujući djecu? Kakve odluke donose? Na primjer, uprava škole može utvrđivati školska pravila, a lokalni lideri organizovati sportske događaje za djecu.
 - Da li ponekad imate priliku da promijenite odluke lidera ili utičete na njih?
7. Sažmite aktivnost podsjećajući učesnike da su u prethodnim lekcijama učili o zajednici i o tome kako mogu imati ulogu u njoj. U ovoj lekciji učiće da situacije posmatraju iz ugla drugih članova zajednice.

Učenje | 45 minuta |

„Krug gledišta za Čuskit“

1. Zamolite sve učesnike da pažljivo slušaju priču o djevojčici po imenu Čuskit:

Čuskit ima devet godina, ali nikada nije išla u školu jer je rođena sa invaliditetom zbog kojeg joj noge nijesu dovoljno snažne za hodaње. U početku ju je otac svuda nosio.

Kasnije je dobila invalidska kolica, ali ni tada nije mogla da ide u školu. Put do škole bio je pretežak, kretanje po školi kolicima nije bilo jednostavno, a nije postojao ni toalet sa dovoljno prostora za osobu koja koristi kolica. Svi se slažu da sva djeca, uključujući djecu sa invaliditetom poput Čuskit, treba da pohađaju školu. Ipak, neki ljudi imaju nedoumice u vezi sa prilagođavanjem prostora. Zato je sazvan sastanak zajednice i pozvano je više osoba.

2. Pozovite pet dobrovoljaca. Objasnite da svako predstavlja jedan lik iz kratke priče:
 - Čuskit - dijete koje ima pravo da ide u školu;
 - jedan od Čuskitinih roditelja;
 - nastavnik/ca u školi;

- direktor/ka škole;
 - službenik/ca lokalne uprave.
3. Uputite dobrovoljce da zamisle šta bi njihovi likovi mislili i osjećali na sastanku i da u skladu s tim iznesu mišljenje. Možete im pomoći oglednim izrazima iz Materijala za voditelja/ku. Svi ostali učesnici predstavljaju članove zajednice.
 4. Kada dobrovoljci budu spremni, pozovite svaki lik da iznese mišljenje. Podstaknite ostale članove zajednice da postavljaju pitanja. Razvijajte razgovor tako što ćete neka pitanja uputiti cijeloj grupi, na primjer: „Da li se neko slaže sa njenim gledištem?“
 5. Nastavite dok svi likovi ne dobiju priliku da govore.
 6. Nakon predstavljanja postavite grupi pitanja:
 - Da li smatrate da su neke nedoumice iznesene u igrokazu opravdane?
 - Kada ste čuli nedoumice nosilaca odgovornosti, jeste li smislili načine na koje bi se na njih moglo odgovoriti ili kako bi se mogle riješiti? Kako biste vi odgovorili kada bi odluka zavisila od vas?
 - Zna li šta znači izraz „nosioci odgovornosti“? Nosilac odgovornosti je osoba koja ima obavezu da nešto učini ili da zaštiti nešto ili nekoga. Na primjer, roditelj ima obavezu da brine o svom djetetu i nosilac je odgovornosti za njegovu dobrobit.
 7. Pokažite vizuelni prikaz „Krug nosilaca odgovornosti oko Čuskit“ iz Materijala za voditelja/ku. Objasnite da u ovoj situaciji postoji više nosilaca odgovornosti. Direktor škole, lokalni lideri, pa i roditelji, treba zajedno da rade kako bi Čuskit mogla da ide u školu.
 8. Nastavite razgovor pitanjima:
 - Da li se osjećate dovoljno samouvjereno da u stvarnom životu iznesete mišljenje nosiocima odgovornosti? Zašto da ili zašto ne?
 - Na koje načine možete izraziti svoje nedoumice različitim nosiocima odgovornosti, kao što su članovi porodice, uprava škole ili lokalni lideri? Na primjer, možete napisati pismo, zatražiti sastanak ili im se neposredno obratiti.
 9. Sažmite riječima: „Iako ste mladi, i dalje možete imati riječ u tome kako stvari treba da izgledaju. Možete iznijeti mišljenje i predložiti šta bi se moglo poboljšati kod kuće, u školi ili zajednici.“

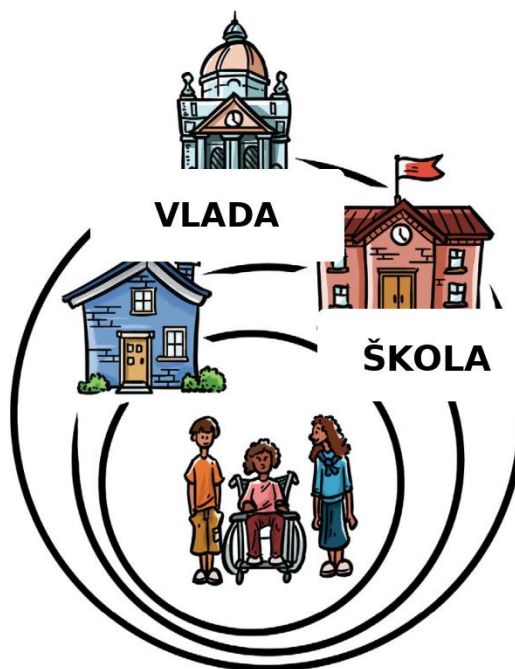
Refleksija | 5 minuta |

Pogledaj oko sebe

1. Recite: „Zamislite da je vaša škola ona koju Čuskit želi da pohađa. Koje bi promjene bile potrebne da bezbjedno stigne do nje i da se u njoj prijatno osjeća?“
2. Uputite učesnike da pogledaju prostoriju i razmisle šta bi trebalo poboljšati ili promijeniti. Jedan primjer je izgradnja pristupačnijih staza i učionica za korisnike invalidskih kolica u cijeloj školi. Takva promjena bila bi zajednička odgovornost direktora škole i školskog upravljačkog odbora.

Vizuelni prikaz „Krug nosilaca odgovornosti“

Ogledni počeci rečenica

- Kao [lik], neke teškoće i nedoumice koje vidim u vezi sa Čuskitinim odlaskom u školu jesu...
- Kao [lik], radujem se što će Čuskit ići u školu zato što...
- Kao [lik], jedno pitanje koje imam jeste...

Scenarij 5.2 Kako možemo uticati na promjenu?

Specifični ishod

Učesnici uvažavaju činjenicu da građani mogu uticati na različite nivoe upravljanja.

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- prepoznaju načine na koje građani mogu izraziti mišljenje relevantnim nosiocima odgovornosti;
- definišu pojam aktivnog građanstva.

Strategije

- **Početak:** Igra „Jedno od nas, svi mi“
- **Učenje:** Priča „Čuskit ide u školu“ i aktivnost „Djelovi i gledišta“
- **Refleksija:** Dva pitanja

Materijali

- slikovnica „Čuskit ide u školu“.*

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- inkluzivno obrazovanje

Informacije za voditelja/ku

U ovoj lekciji obrađuju se inkluzivno obrazovanje i pravo djece na obrazovanje. U grupi mogu biti djeca sa invaliditetom, a učesnici mogu već imati iskustva sa ovim izazovima. Temi pristupite osjetljivo.

*Izvor: StoryWeaver - dostupno na:

<https://storyweaver.org.in/en/stories/21-chuskit-goes-to-school>

„Inkluzivno obrazovanje“ podrazumijeva da sva djeca i učenici, bez obzira na njihove različitosti, sposobnosti ili potrebe, uče zajedno u istom obrazovnom okruženju.

Ovaj koncept zasniva se na tome da se svakom djetetu i učeniku, uključujući one sa smetnjama u razvoju, invaliditetom ili posebnim obrazovnim potrebama, obezbijedi osjećaj prihvaćenosti i pripadnosti, kao i

odgovarajuća podrška koja će im omogućiti da uspješno uče i ravnopravno učestvuju u svim školskim aktivnostima.

U inkluzivnom obrazovanju naglasak je na uvažavanju različitosti i stvaranju podsticajnog okruženja u kojem svako dijete i učenik može razvijati svoje potencijale, ostvarivati uspjeh i biti aktivan član školske zajednice.

Početak | 10 minuta |

Igra „Jedno od nas, svi mi“

1. Podsjetite učesnike da su u prethodnoj lekciji naučili da djeca mogu imati ulogu u pokretanju pozitivnih promjena, na primjer u obezbjeđivanju da djeca sa invaliditetom mogu ići u školu. U ovoj lekciji nastaviće da uče kako to mogu činiti.
2. Podijelite učesnike u dva tima i zamolite ih da se rasporede po prostoru za igru. Pokažite loptu i objasnite da ona predstavlja pravo koje treba da pripada svoj djeci, na primjer „obrazovanje za sve“.
3. Dodajte loptu dobrovoljcu iz Tima A. Da bi osvojio jedan poen, Tim A mora deset puta uzastopno dodati loptu između svojih članova. Igrač se ne smije kretati dok drži loptu niti je vratiti osobi od koje ju je dobio. Članovi tima treba da komuniciraju kako bi loptu dodavali samo svojim saigračima.
4. Objasnite da dodavanje lopte simbolizuje zajednički rad na ostvarivanju cilja.
5. Tim A glasno broji dodavanja. Ako lopta padne, brojanje počinje iznova.
6. Zadatak Tima B je da osvoji loptu prije nego što Tim A izvrši deset dodavanja. Kada Tim B dođe do lopte, timovi mijenjaju uloge.
7. Objasnite da timovi mogu osvojiti dodatne poene ako objasne zašto svi imamo odgovornost da obezbijedimo dostupnost obrazovanja svakome.
8. Podstaknite timove da tokom igre isprobavaju različite strategije i razmjenjuju ideje o tome kako bi sljedeći krug mogli odigrati drugačije.
9. Nakon igre postavite pitanja:
 - Kako je na vas uticalo kada su saigrači izgubili ili osvojili loptu?
 - Kada sva djeca, uključujući marginalizovanu djecu i djecu sa invaliditetom, imaju pristup obrazovanju, kako cijela zajednica dobija?
 - Kome se možete obratiti ako saznate da neka djeca u zajednici ne mogu da idu u školu?
 - Šta svi možemo učiniti da obezbijedimo da sva djeca mogu ići u školu?

PRILAGOĐAVANJE

Video igre dostupan je na: <https://youtu.be/eXTu6OKdKM>.

Ako je igra preteška, smanjite broj dodavanja potreban za poen. Ako je previše laka, učesnici mogu odrediti poseban način dodavanja lopte, na primjer iznad glave.

Učenje | 45 minuta |

Priča „Čuskit ide u školu“ i aktivnost „Djelovi i gledišta“

1. Recite učesnicima da ćete kroz priču nastaviti da pratite Čuskitino putovanje.
2. Pročitajte priču „Čuskit ide u školu“ iz Materijala za voditelja/ku. Tokom čitanja postavljajte pitanja kako biste provjerili da li učesnici prate sadržaj.
3. Nakon priče zamolite učesnike da navedu različite osobe koje su doprinijele tome da Čuskit može ići u školu. Zapišite odgovore na tabli.
4. Zamolite učesnike da formiraju parove i objasnite da će u njima nastaviti razgovor o priči.
5. Neka razmotre sljedeća pitanja:
 - Kakvu su ulogu različite osobe imale u omogućavanju Čuskitinog odlaska u školu?
 - Sa kojim su se teškoćama suočile te osobe ili grupe?
 - Šta bi se dogodilo da jedna osoba ili grupa nije ispunila svoj dio odgovornosti?
 - Kakvu su ulogu imala djeca?
6. Dajte parovima sedam do deset minuta za razgovor. Kada budu spremni, pozovite nekoliko učesnika da podijele zaključke.
7. Ponovo okupite sve i postavite dodatna pitanja:
 - Šta, prema vašem mišljenju, znači aktivno građanstvo? Aktivno građanstvo znači biti odgovoran i uključen član zajednice ili države. Ljudi učestvuju u aktivnostima poput glasanja, pomaganja drugima i zalaganja za ono u šta vjeruju kako bi svoje društvo učinili boljim.
 - Šta su djeca u priči učinila da bi se njihov glas čuo? Na primjer, zalagala su se za Čuskit i pomogla da se poboljša put do škole.
8. Sažmite objašnjavajući da kao građani imamo odgovornost da doprinesemo tome da sva djeca mogu ostvarivati svoja prava, kao što je odlazak u školu. To možda neće uvijek biti lako. Neki ljudi mogu misliti da ste premladi ili da još nemate vještine potrebne za promjenu. Ipak, zapamtite da kada doprinesemo pozitivnoj promjeni u zajednici, svi dobijaju.

Refleksija | 5 minuta |

Dva pitanja

Zamolite učesnike da navedu:

1. jednu novu stvar koju su danas naučili;
2. jednu stvar koju žele početi ili nastaviti da rade kako bi druga djeca mogla ostvarivati svoja prava.

Čuskit ide u školu

Čuskit se tog jutra probudila rano. Bio je to veoma poseban dan i bila je previše uzbuđena da bi spavala. Nestrpljivo je kroz prozor pored kreveta gledala napolje.

U Ladaku je bilo proljeće i stabla kajsije bila su u punom cvatu. Dvije svrake već su započele dan, užurbano tražeći insekte za jelo. I njena Amaley bila je budna. Čula ju je u kuhinji kako priprema gur-gur čaj.

Čuskit je bila budna već sat vremena. Ovaj dan pamtiće dugo. Možete li pogoditi zašto? Ne, nije bio Losar, praznik Nove godine. Do njega su ostajali mjeseci. Nije bio ni neki poseban dan u njenom selu, poput praznika Gonpa, niti dan vjenčanja. Danas je bio Čuskitin prvi dan škole. Sa devet godina na njega je čekala veoma, veoma dugo.

Škola nije bila daleko od njene kuće. Da bi se do nje stiglo, trebalo je izaći na glavni put. Neposredno prije molitvenog točka skretalo se na stazu lijevo od puta, koja je vodila uz uski potok. Kod stabala topole potok se prelazio skakanjem preko velikog kamenja. Sa druge strane, kratka šetnja uz padinu vodila je do škole. Sva djeca iz Skitpo Jula, Čuskitinog sela, svakog dana su bez teškoća išla tim putem. Ali Čuskit nije mogla. Imala je invaliditet i nije mogla da hoda.

Čuskit je rođena sa nogama koje nijesu funkcionisale kao kod drugih. Otac ju je vodio seoskom amčiju, a zatim ljekarima u Lehu, ali joj nijedan lijek nije pomogao da prohoda. U početku nije shvatala da se po nečemu razlikuje od mlađeg brata Stobdana ili rođaka. Ipak, ubrzo je bilo mnogo stvari koje nije mogla raditi jednako lako kao oni.

- To nije važno - govorio bi joj Aba-ley kad god bi bila tužna. - Ti šiješ bolje od svih njih. I veoma lijepo crtaš.

Aba-ley joj je često iz Leha donosio bojice. Čuskit bi svakog dana sjedjela kraj kuhinjskog prozora i crtala ono što vidi dok je Ama-ley kuvala. Mogla je da posmatra porodične životinje koje su svakog jutra vodili na ispašu. Vidjela je plavu vodu obližnjeg potoka i uvijek je prva najavljivala dolazak posjetioca u njihovu kuću.

Čuskit se kretala pomoću stolice sa točkovima. Stariji su je zvali invalidska kolica. Mogla ih je pokretati naprijed, lijevo, desno, pa čak i unazad, okrećući točkove rukama. Za guranje težine tijela i kolica bile su potrebne veoma snažne ruke. Kada je Aba-ley prvi put donio kolica kući, svi u porodici bili su uzbuđeni.

- Sada više neću morati svuda da nosim Čuskit. Moći ću da je vozim - rekla je Ama-ley, sa suzama radosnicama u očima.
- A ja ću moći da idem gdje god poželim! - uzviknula je Čuskit.
- Molim te, molim te, mogu li se jednom provozati u tvojim kolicima? - preklinjao je Stobdan. I on je želio da ih vozi; izgledalo je zabavno. Billa, velika crna mačka, skočila je na kolica i opružila se preko sjedišta.
- Da, ovo je mnogo udobnije od vreće na kojoj spavam - zadovoljno je zamijaukala.

Čuskit je polako naučila da koristi kolica. Svake večeri zamolila bi majku da je smjesti u njih ispred kuće. Odatle je posmatrala djecu koja su se vraćala iz škole, veselo razgovarajući i smijući se u grupama.

Ubrzo bi se iz Leha vraćao večernji autobus, donoseći ljude sa posla i pijace. Koliko je svijet odavde bio zanimljiviji nego kroz kuhinjski prozor!

Jedne večeri, dok je Čuskit sjedjela ispred kuće sa djedom, prišao joj je dječak. Nosio je pismo koje je predao njenom djedu.

- Julley! Vozač autobusa me je zamolio da vam ovo dam - rekao je.

Zatim se okrenuo Čuskit:

- Zovem se Abdul. Idem u šesti razred državne škole. Često sam se pitao zašto ti ne dolaziš u školu.
- Julley, Abdul - rekla je Čuskit. - Nikada nijesam išla u školu. Staza do škole je previše neravna i puna kamenčića, pa bi se moja kolica zaglavila. Osim toga, ne mogu preći mali potok ispred škole. Roditeljima bi bilo veoma teško da me svakog dana nose do škole i nazad.
- Ali da li bi željela da ideš u školu? - upitao je Abdul.
- Naravno! - odgovorila je Čuskit. - Slušam mlađeg brata kako priča o svemu što radi u školi. Želim da učim kao svi vi, stičem prijatelje, igram igre, nosim uniformu, pa čak i polažem ispite. Ponekad me brat uči pjesmama koje je naučio u školi i to obožavam. Možda nećeš vjerovati, ali ponekad sanjam da nosim školsku torbu, pa čak i da jedem užinu koju sam ponijela...
- Dosta! Dosta! - prekinuo ju je djed. - Prestani da sanjaš, Čuskit. Znaš da ne možeš ići u školu. Mnogo puta sam ti to rekao. Nauči kod kuće koliko možeš.
- Meme-ley, molim te - tiho je preklinjala Čuskit sa suzama u očima, dok se djed ljutito udaljavao.

- Meme-ley ne razumije kako se osjećam - rekla je Čuskit. - Sjećam se dana kada je moj brat tako ponosno recitovao tablicu množenja, pa i kada je naučio da čita! Moji roditelji bili su veoma srećni, jer oni nikada nijesu išli u školu. I ja želim da naučim da čitam i računam. Razumiješ li?
- Razumijem - rekao je Abdul. - Čuskit, ponovo ću doći. Sada moram da idem. Majka me čeka. Julley!

Sjutradan, nakon okupljanja, Abdul je otišao pravo u kancelariju direktora.

- Julley, Azhang-ley! - rekao je. - Želim da razgovaram sa vama o djevojčici iz našeg sela koja ne ide u školu. Zove se Čuskit i Stobdanova je sestra.
- O, da - odgovorio je direktor. - Znam je. Ona ima invaliditet, zar ne?
- Da, Azhang-ley. Koristi invalidska kolica, ali ne može stići do škole jer je put od njene kuće previše grub i neravan. Razmišljao sam da li bismo mogli nešto da učinimo kako bismo joj pomogli. Mogli bismo se svi okupiti, poravnati stazu i izgraditi mali most preko potoka.
- Veoma je pažljivo od tebe što si na to pomislio, Abdul - rekao je direktor i potapšao ga po leđima. - Šta te je navelo da razmišljaš o Čuskit i njenim teškoćama?
- Azhang-ley, prošle sedmice smo na građanskom vaspitanju učili o osnovnim pravima građana. Sva djeca imaju pravo na obrazovanje. To obuhvata i Čuskit, zar ne?
- Da, u pravu si, Abdul. Razgovaraću sa drugim nastavnicima - odgovorio je direktor.

Sjutradan je direktor pozvao sve nastavnike na sastanak. Podijelio je sa njima Abdulove ideje i pitao ih šta misle.

- Nemoguće! - rekao je jedan nastavnik. - Kako možemo imati dijete sa invaliditetom u školi? Kako će pisati, igrati se i koristiti toalet kao druga djeca?
- Upravo to moramo da osmislimo - rekao je direktor. - Čuo sam da je u selu Mentok Jul seoski odbor za obrazovanje pomogao da se izgradi poseban toalet za jedno dijete sa invaliditetom. Možemo ih pitati šta su uradili. Ali najprije moramo omogućiti Čuskit da stigne do škole. Zatim možemo razmišljati kako da joj pomognemo da učestvuje u školskim aktivnostima.

Dvije sedmice kasnije u državnoj školi vladalo je veliko uzbuđenje. Sva djeca okupila su se napolju, na igralištu. Došla su bez školskih torbi: tog dana nije bilo nastave.

Nastavnici su podijelili djecu u grupe. Jedna grupa radila je ispred Čuskitine kuće, a druga na stazi duž potoka. Treća grupa, u kojoj su bila neka starija djeca, vrijedno je pomagala nastavnicima da preko potoka izgrade čvrst drveni most.

Djeca su se smijala i pjevala dok su uklanjala kamenje, ravnala staze i nosila drvene daske do potoka. Direktor je obilazio grupe i provjeravao da li sve napreduje prema planu.

Čuskitini roditelji poslužili su svima vruć čaj i keks. Njen djed sjedio je ispod vrbe kraj potoka i posmatrao vrijedne učenike.

„Nikada nijesam sanjao da ću vidjeti ovakav dan“, pomislio je brišući suzu koja mu se kotrljala niz obraz.

Na kraju dana umorna, ali srećna grupa djece vratila se kućama. Put od Čuskitine kuće do škole bio je spreman.

Čuskit je prvi put u životu išla u školu. Zato je bila toliko uzbuđena!

Scenarij 5.3 Razmjena ideja za promjenu

Specifični ishod

Učesnici mogu prepoznati izazove sa kojima se osoba može suočiti kada pokušava da pokrene pozitivnu promjenu.

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- procijene da li je njihova škola inkluzivna;
- istraže moguće aktivnosti za prevazilaženje izazova na putu ka inkluzivnoj školi.

Strategije

- **Početak**: Igra „Bježi, bori se, udruži se“
- **Učenje**: Školska kartica za procjenu i mapa uma
- **Refleksija**: Dovrši rečenicu

Materijali

- školska kartica za procjenu za svakog učesnika;
- po jedan list flipčart-papira za svaku grupu za aktivnost „Uzroci i rješenja“;
- referentni materijal za aktivnost „Uzroci i rješenja“.

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- kartica za procjenu;
- inkluzivne škole.

Informacije za voditelja/ku

Ova lekcija nadovezuje se na prethodne dvije, u kojima su učesnici naučili da sva djeca imaju pravo na obrazovanje. Sada će procjenjivati sopstvenu školu i utvrđivati u kojoj je mjeri inkluzivna.

Kao i u prethodnim lekcijama, u grupi mogu biti djeca sa invaliditetom ili se o invaliditetu možda već razgovara. Temi pristupite osjetljivo.

Za aktivnost sa karticom za procjenu u dijelu „Učenje“ pokušajte organizovati obilazak škole kako bi učesnici neposredno posmatrali i procijenili uslove.

Igra „Bježi, bori se, udruži se“

1. Podsjetite učesnike da su u prethodnoj lekciji čuli priču o Čuskit. Vidjeli su kako su joj ljudi iz okruženja pomogli da škola postane inkluzivnije mjesto, spremno da je dočeka i odgovori na njene potrebe. U ovoj lekciji produbiće znanje tako što će procijeniti sopstvenu školu i istražiti šta je potrebno učiniti da bude inkluzivnija.
2. Kao zagrijavanje pozovite ih da zvukom ili pokretom tijela prikažu značenje riječi „bježi“, „bori se“ i „udruži se“.
3. Zajedno odredite zvuk ili pokret za svaku riječ. Na primjer, „bježi“ može biti kretanje u suprotnim pravcima, „bori se“ podizanje pesnica i uzvikivanje, a „udruži se“ rukovanje sa drugom osobom.
4. Podijelite učesnike u dvije grupe i neka stanu na suprotne krajeve prostora. Na zemlji označite tri paralelne linije: po jednu ispred svake grupe i jednu po sredini.
5. Svaki tim u tišini bira jednu radnju. Kada čuju „Kreni!“, timovi dolaze do sredine i izvode izabrani odgovor.
6. Ako odgovori nijesu isti, timovi se vraćaju na svoje linije i biraju novu radnju.
7. Postavite pitanja:
 - Koje ste odgovore izvodili i kada se vaš odgovor nije podudarao sa odgovorom drugog tima?
 - Možete li se sjetiti situacija iz svakodnevnog života u kojima nijeste uspjeli postići saglasnost ili ste se sa nekim razilazili u mišljenju?
 - Razmislite o lekcijama o aktivnim građanima i pokretačima promjena. Da li se pokretači promjena često ne slažu sa drugim ljudima?
 - Kako vam tri odgovora - borba, bijeg ili udruživanje - mogu pomoći sljedeći put kada se sa nekim ne složite?
8. Sažmite objašnjavajući da učimo kako da budemo aktivni građani i pokretači promjena. To ponekad znači da ćemo se razilaziti sa ljudima koji imaju drugačija mišljenja. Kao u igri, tokom donošenja odluka možda nećemo odmah pronaći zajednički stav. To je normalan dio procesa promjene. Aktivni građani i pokretači promjena treba da budu spremni na različita mišljenja, ali i da prepoznaju prilike da se udruže sa ljudima koji dijele slične stavove i ciljeve.

PRILAGOĐAVANJE

Ako je igra preteška, prije svakog kruga timovima možete dati nagovještaje. Ako je previše laka, timovi se mogu smjenjivati u osmišljavanju kratke igre uloga kojom prikazuju situaciju koja bi izazvala izabrani odgovor.

Učenje | 45 minuta |**Školska kartica za procjenu i mapa uma**

1. Objasnite da su u prethodnim lekcijama učesnici naučili da neka djeca ne mogu ići u školu. Čuli su i kako se jedna zajednica udružila da bi djeca sa invaliditetom, poput Čuskit, mogla pohađati školu.
2. Zamolite ih da zajedno razmisle o sopstvenoj školi. Koliko je pristupačna djeci sa invaliditetom?
3. Uputite ih na „Školsku karticu za procjenu“ iz Materijala za voditelja/ku, koju unaprijed treba prepisati na flipčart. Objasnite da traže obilježja inkluzivne škole. Inkluzivna škola spremna je da prihvati i podrži svu djecu u učenju, uključujući djecu sa invaliditetom.
4. Zajedno prođite kroz karticu:

- Fizički pristupačna škola: Mogu li djeca sa invaliditetom pristupiti školi? Postoje li fizičke prepreke?
 - Pristupačne učionice: Ima li škola učionicu sa dovoljno prostora, osvjetljenja i odgovarajućim uslovima za djecu sa invaliditetom?
 - Pristupačni toaleti: Postoji li toalet sa dovoljno prostora, osvjetljenja i odgovarajućim uslovima?
 - Pomagala: Postoje li dodatni materijali ili pomagala za djecu sa invaliditetom kada su im potrebna, na primjer knjige na Brajevom pismu ili nastavnici koji poznaju znakovni jezik?
 - Prijateljski nastrojeni ljudi: Da li su svi odrasli i djeca ljubazni prema djeci sa invaliditetom i spremni da ih prihvate?
5. Zajedno razgovarajte o svakom obilježju i dogovorite ocjenu. Mogu koristiti sljedeće izraze ili simbole:
 - zadovoljni - škola ispunjava obilježje;
 - nezadovoljni - škola ne ispunjava obilježje;
 - ni zadovoljni ni nezadovoljni - škola je djelimično ispunila obilježje.
 6. Ako je moguće, prije popunjavanja kartice učesnici mogu obići školu. Odredite vrijeme do kojeg treba da se vrate.
 7. Kada popune karticu, izdvojite obilježja koja su dobila nisku ocjenu, odnosno ona kojima nijesu zadovoljni.
 8. Podijelite učesnike u grupe od pet do sedam članova. Svaka grupa bira jedno slabo ocijenjeno obilježje. Koristeći tabelu „Uzroci i rješenja“, pokušava odgovoriti na pitanja za izabrano obilježje. Na primjer, ako je najnižu ocjenu dobio pristupačni toalet, razmatraju:
 - **ŠTA** su uzroci ili razlozi zbog kojih je škola dobila nisku ocjenu? Na primjer: škola nema sredstva za izgradnju pristupačnog toaleta; nema dovoljno tekuće vode; trenutno nema djece kojoj je takav toalet potreban.
 - **ZAŠTO?** Podstaknite učesnike da tri puta pitaju „zašto“ kako bi produbili odgovore i otkrili dodatne uzroke.
 - **ŠTA** se može učiniti? Na primjer: pokrenuti kampanju da se objekat uključi u školski budžet ili zatražiti donacije.
 - **KO** može pomoći? Na primjer: direktor škole, službenici lokalne uprave nadležni za obrazovanje ili lideri zajednice.
 - **KAKO** možemo uvjeriti ili podsjetiti ljude da pomognu? Na primjer: pisanjem pisama ili traženjem sastanaka.
 9. Dajte grupama 15 do 20 minuta da popune tabelu. Kada budu spremne, neka svaka predstavi rad. Pozovite ostale da postavljaju pitanja i daju povratne informacije.
 10. Sažmite objašnjavajući da promjena ponekad znači obezbijediti da i druga djeca mogu ostvariti svoja prava. Neka rješenja zahtijevaju postupke koje sami možemo preduzeti, a druga postupke drugih ljudi. Ipak, imamo odgovornost da koristimo svoj glas i podsjetimo odgovorne osobe da djeluju.

Refleksija | 5 minuta |

Dovrši rečenicu

1. Recite učesnicima da ćete započeti rečenicu, a oni treba da je dovrše. U jednom trenutku govori samo jedna osoba, ali može postojati više različitih završetaka. Učesnici koji žele da doprinesu podižu ruku, a vi birate dobrovoljca.
2. Primjeri:
 - Saznanje da neka djeca ne idu u školu čini da se osjećam... zato što...
 - Ako u moju školu dođe dijete sa invaliditetom, mogu mu pomoći da se osjeća uključeno tako što ću...
 - Smatram da je biti aktivan građanin ili pokretač promjena... zato što...

Školska kartica za procjenu

Kriterijum	Ocjena	Obrazloženje ocjene
Fizički pristupačna škola - Mogu li djeca sa invaliditetom pristupiti školi? Postoje li fizičke prepreke?		
Pristupačne učionice - Ima li škola učionicu sa dovoljno prostora, osvjetljenja i odgovarajućim uslovima za djecu sa invaliditetom?		
Pristupačni toaleti - Postoji li toalet sa dovoljno prostora, osvjetljenja i odgovarajućim uslovima za djecu sa invaliditetom?		
Pomagala - Postoje li dodatni materijali ili uređaji za djecu sa invaliditetom kada su im potrebni, na primjer knjige na Brajevom pismu ili nastavnici koji poznaju znakovni jezik?		
Ljubazni odrasli i djeca - Da li su svi uglavnom prijateljski nastrojeni i spremni da pruže dobrodošlicu?		
Drugo:		

Napomena: Standardnim invalidskim kolicima potreban je otvor vrata širine 32 inča, odnosno približno 81 centimetar.

Ogledna tabela: Uzroci i rješenja

Izabrano obilježje škole: Toaleti nijesu pristupačni.

ŠTA su uzroci ili razlozi zbog kojih je škola dobila nisku ocjenu?	ZAŠTO? - dodatni uzroci	ŠTA se može učiniti?	KO može pomoći?	KAKO možemo uvjeriti ili podsjetiti ljude da pomognu?
Škola nema potrebna sredstva.		Pokrenuti kampanju kod predsjednika opštine za dodatna sredstva; pokušati pribaviti donacije preduzeća; istražiti može li neko pomoći dobrovoljnim radom.	Predsjednik opštine; lokalna preduzeća.	Organizovati sastanke; pokrenuti kampanju za donacije.

Scenarij 5.4 Šta se nalazi na tržištu?

Specifični ishod

Učesnici mogu navesti različite korake i resurse potrebne za pokretanje preduzetničkog poduhvata.

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- prepoznaju različite proizvode i usluge dostupne u zajednici;
- pokažu osnovno razumijevanje ponude i tražnje.

Strategije

- **Početak:** : Igra „Navedi za jedan minut“
- **Učenje:** Priča „Akorov posao sa bananama“ i istraživanje tržišta
- **Refleksija:** Igra „Tačno ili netačno“

Materijali

- priča „Akorov posao sa bananama“;*
- dijagrami ponude i tražnje.

Trajanje

- 60 minuta.

Ključne riječi

- istraživanje tržišta;
- poslovanje.

Informacije za voditelja/ku

U ovoj lekciji učesnici će učiti o još jednom obliku građanstva: ekonomskom građanstvu. Saznaće kako kao potrošači mogu uticati na tržište.

Pripremite se tako što ćete proučiti dijagram ponude i tražnje i razmotriti kako njihov odnos utiče na cijene proizvoda na tržištu. Osmislite lokalne primjere koji su učesnicima poznati, na primjer hranu, popularne igračke ili igre.

Izvor: StoryWeaver - dostupno na: <https://storyweaver.org.in/en/stories/145445-akoro-s-banana-business>

Igra „Navedi za jedan minut“

1. Podijelite učesnike u grupe od pet do sedam članova.
2. Objasnite da imaju jedan minut da navedu što više proizvoda koji se mogu naći na tržištu. Primjeri treba da budu što precizniji: „banana“, a ne „voće“. Pobjeđuje grupa sa najviše stavki.
3. Svaka grupa bira jednog učesnika koji zapisuje, dok ostali izgovaraju sve stavke kojih se sjete.
4. Kada budu spremni, recite „Kreni!“ i dajte im jedan minut.
5. Kada vrijeme istekne, zaustavite grupe i neka prebroje stavke. Svaka grupa saopštava broj.
6. Zatim neka svaka grupa pročita svoju listu. Počnite od pobjedničke grupe i zapisujte stavke na tabli.
7. Kada sljedeća grupa izlaže, dodajte nove stavke, a kod onih koje su već zapisane samo označite još jedno pojavljivanje. Ponovite sa svim grupama.
8. Kada završe, zajedno razmotrite dobijeni pregled i pitajte:
 - Šta primjećujete na listi?
 - Koje su stavke pomenute najviše puta? Da li su to proizvodi koje najčešće srećete na tržištu?
 - Koje su pomenute najmanje puta? Da li ih rjeđe vidite na tržištu?
9. Sažmite objašnjavajući da se proizvodi dostupni na tržištu mogu opisati kao **ponuda**. Što više prodavaca nudi određeni proizvod, ponuda je veća. Najavite da će o tom pojmu više učiti u sljedećoj aktivnosti.

Učenje | 40 minuta |

Priča „Akorov posao sa bananama“ i grupni razgovor

1. Recite učesnicima da ćete pročitati priču o čovjeku po imenu Akoro koji je želio da prodaje banane. Tokom čitanja postavljajte pitanja.
2. Nakon priče postavite pitanja:
 - Da li je Akoro znao da će uspjeti u prodaji banana? Zašto da ili zašto ne?
 - Šta su drugi mislili o tome što Akoro prodaje banane? Na primjer, neki su smatrali da muškarac ne treba da ih prodaje.
 - Zašto je, prema vašem mišljenju, bio uspješan?
 - Da li su u istom području i drugi prodavci nudili banane?
 - Da li je mnogo ljudi željelo da kupi banane?
3. Objasnite da **tražnja** opisuje koliko ljudi na određenom području želi da kupi neki proizvod. Kada više ljudi želi da ga kupi, tražnja je visoka; kada ga želi manje ljudi, tražnja je niska.
4. Pokažite dijagrame koji prikazuju odnos ponude i tražnje. Najprije pokažite „Ponuda i tražnja u ravnoteži“. Objasnite da djeluju poput klackalice. Kada su u ravnoteži, postoji dovoljna količina proizvoda da zadovolji tražnju. To se dogodilo u Akorovoj priči: bilo je dovoljno banana za ljude koji su željeli da ih kupe.
5. Zamolite učesnike da u parovima razmotre mogućnosti:
 - Šta bi se dogodilo da malo ljudi želi da kupi banane, odnosno da je tražnja niska? Šta bi Akoro morao učiniti da ih proda?
 - Šta bi se dogodilo da Akoro postavi štand i brzo otkrije da mnogo više ljudi želi da kupi banane nego što je očekivao, odnosno da je tražnja visoka?
6. Dajte parovima pet do sedam minuta za razgovor, a zatim pozovite neke da podijele zaključke.

7. Objasnite da su u Akorovoj priči ponuda i tražnja za bananama ostale jednake, ali se u stvarnom životu često mijenjaju poput klackalice:
 - Pokažite dijagram „Ponuda je veća od tražnje“. Kada je tražnja niska, malo ljudi želi da kupi određeni proizvod. Prodavci će možda morati da smanje cijenu kako bi ga prodali, jer se takmiče sa drugim prodavcima.
 - Pokažite dijagram „Tražnja je veća od ponude“. Kada je tražnja visoka, ljudi se takmiče da kupe proizvod. Kupci su spremni da plate više, pa prodavci mogu više zaraditi.
8. Sažmite:
 - Ponuda je količina nečega što prodavci imaju i žele da prodaju. Kada je ponuda velika, cijene najčešće padaju jer se prodavci međusobno takmiče.
 - Tražnja pokazuje koliko ljudi nešto žele. Kada mnogo ljudi želi isti proizvod, tražnja raste, a često rastu i cijene jer prodavci mogu naplatiti više.

Refleksija | 10 minuta |

Tačno ili netačno

1. Pripremite tvrdnje koje ćete čitati naglas. Neke su tačne, a druge netačne.
2. Zamolite učesnike da stanu u red, rame uz rame.
3. Objasnite da ćete čitati jednu po jednu tvrdnju. Ako smatraju da je tačna, napraviće korak naprijed; ako smatraju da je netačna, korak unazad.
4. Ako se odgovori razlikuju, objasnite tačan odgovor prije prelaska na sljedeću tvrdnju.
5. Pročitajte sljedeće tvrdnje:
 - Količina u kojoj ljudi nešto žele naziva se ponudom. - Netačno. Tražnja opisuje koliko ljudi nešto želi.
 - Kada postoji mnogo prodavaca koji nude uslugu, na primjer vožnju motociklom, ponuda je visoka. - Tačno. Ponuda se može odnositi i na pružaoce usluga; veliki broj prodavaca znači visoku ponudu.
 - Kada su ponuda i tražnja u ravnoteži, cijene obično ostaju stabilne. - Tačno. Veća konkurencija među ponuđačima snižava cijene, a veća konkurencija među potrošačima, odnosno veća tražnja, podiže ih. Kada su ponuda i tražnja uravnotežene, cijene uglavnom ostaju stabilne.
 - Kada je ponuda visoka, a tražnja niska, cijena proizvoda može pasti. - Tačno. Ako se nudi previše istog proizvoda ili usluge, a nema dovoljno kupaca, ponuđači mogu smanjiti cijenu kako bi podstakli kupovinu.

Dijagrami

- Ponuda i tražnja u ravnoteži: količina koja se nudi odgovara količini koju kupci žele.
- Ponuda je veća od tražnje: proizvoda ili usluga ima više nego zainteresovanih kupaca; cijena može padati.
- Tražnja je veća od ponude: zainteresovanih kupaca ima više nego raspoloživih proizvoda ili usluga; cijena može rasti.

Diagram - Supply and demand at a balance

Diagram - Supply is higher than Demand

Diagram - Demand is higher than Supply

Akorov posao sa bananama

Akoro je mladić oženjen ženom po imenu Čiči. Žive u selu Kanam, u okrugu Turkana. Akoro ima zasad banana koji daje dobar rod.

Jednog jutra, prije nego što je sunce postalo jako, Akoro je krenuo sa sandukom banana na glavi. Samouvjereno je hodao prema pijaci Kilindo, udaljenoj samo kilometar od kuće.

Usput su ga muškarci i žene njegovih godina iznenađeno posmatrali. Neki su se čak glasno smijali i dovikivali:

Akoro je sigurno začaran. Kako može da radi takav posao? Muškarci iz naše zajednice ne prodaju banane!

Akoro nije obraćao pažnju. Bio je odlučan i vrijedan čovjek, spreman da radi svaki posao.

Čim je stigao na pijacu, složio je banane na štand i stao pored njih da čeka kupce. Pitao se: „Hoće li iko stati da kupi moje banane?“

Nekoliko minuta kasnije žena u ljubičastoj haljini zaustavila se pored štanda.

Koliko košta kilogram banana? - upitala je.

Pedeset šilinga, gospođo - ljubazno je odgovorio Akoro.

Spakujte mi kilogram i po. Pošto kupujem toliko, morate sniziti cijenu - rekla je žena.

Nema problema, gospođo. Smanjiću cijenu za deset šilinga. Vi ste moja prva mušterija - odgovorio je.

Akoro joj je predao banane i počeo da uživa u poslu. Lijepe zrele banane i njegove prijatne riječi navodile su svakog prolaznika da poželi da ih proba.

U podne je već bio umoran od stajanja. Donio je stolicu i sjeo da nastavi prodaju.

Žena u tamnoplavoj haljini došla je i kupila veliku količinu banana.

Oni koji su se ranije smijali Akoru počeli su da se čude njegovom uspješnom poslu.

Oko tri sata poslije podne obavio je posljednju prodaju. Dvojici muškaraca koji su ostali uz njegov štand dao je po dvije banane; tokom dana su ga zabavljali. Posljednje banane prodao je ženi koja se vraćala sa posla.

Kasno uveče Akoro je krenuo kući sa praznim sandukom na glavi.

Hodao je i pjevao veselu pjesmu, ponosan na sebe. Pomislio je:

„Vrijedan rad i odlučnost ključ su uspjeha u životu.“

Blizu kuće zaustavio se kod kioska i za porodicu kupio kukuruzno brašno, ulje za kuvanje, čaj, šećer i hljeb. Zatim je veoma srećan otišao kući, pun planova o tome kako će proširiti posao sa bananama.

Scenarij 5.5 Šta kupci vole?

Specifični ishod

Učesnici razumiju vrijednost poznavanja potreba i ponašanja kupaca. Mogu prepoznati tržišne prilike u zajednici koje mogu donijeti finansijsku korist.

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- definišu ko je kupac;
- sprovedu anketu radi razumijevanja ponašanja i potreba kupaca;
- primijene kritičko mišljenje kako bi prepoznali moguće prilike za jednostavan poslovni projekat.

Strategije

- **Početak:** Anketa kupaca
- **Učenje:** Grupni rad i otvoreni razgovor
- **Refleksija:** Dva pitanja

Materijali

- Anketa kupaca
- Učenje: Grupni rad i otvoreni razgovor
- Refleksija: Dva pitanja.

Trajanje

- 70 minuta

Ključne riječi

- tržište;
- kupac;
- anketa.

Informacije za voditelja/ku

Ova lekcija zavisice od interesovanja učesnika i njihovog postojećeg znanja o ponašanju kupaca. Nadovežite se na ono što su najvjerojatnije sami posmatrali ili doživjeli u stvarnom životu.

Za dio „Učenje“ budite spremni da podstaknete učesnike da smisle što više ideja. Glavni cilj vježbe je naučiti kako se ideje razvijaju na osnovu podataka iz ankete kupaca.

Anketa kupaca

1. Okupite učesnike na prijatnom mjestu i objasnite ciljeve aktivnosti: učenje o anketama kupaca i prepoznavanje poslovnih prilika.
2. Počnite pitanjem: „Kako biste definisali riječ kupac?“
3. Objasnite da je kupac osoba koja kupuje proizvode ili usluge od prodavnice ili preduzeća. Plaća novac u zamjenu za ono što želi ili joj je potrebno. Kupci imaju veoma važnu ulogu u uspjehu poslovanja.
4. U ovoj aktivnosti učesnici zamišljaju da prodaju proizvod, na primjer limunadu ili sok. Podstaknite grupu da predloži i druge proizvode, a zatim zajedno izaberite jedan.
5. Razgovarajte o tome zašto je poznavanje kupaca veoma važno za uspjeh poslovanja.

Osmišljavanje anketnih pitanja

6. Podijelite učesnike u manje grupe od troje ili četvoro.
7. Svakoj grupi dajte papir i markere.
8. Uputite svaku grupu da osmisli pet do sedam pitanja za moguće kupce. Cilj je prikupiti informacije o njihovim sklonostima prema štandu sa limunadom. Ako je potrebna pomoć, koristite primjer iz Materijala za voditelja/ku.

Sprovođenje ankete

9. Kada pitanja budu spremna, objasnite da će se grupe smjenjivati u ulogama kupaca i prodavaca na štandu sa limunadom.
10. Grupe kupaca prilaze štandu i iskreno odgovaraju na pitanja.
11. Prodavci postavljaju pitanja i zapisuju odgovore na podlozi za pisanje ili papiru.

Grupni rad i otvoreni razgovor

1. Dok grupe saopštavaju rezultate, zapisujte ih na tabli ili flipčartu. Zamolite učesnike da pogledaju podatke, a zatim pitajte:
 - Šta primjećujete u rezultatima?
 - Da li vas je nešto iznenadilo?
 - Šta rezultati govore o potrošačkom ponašanju ljudi koji idu na tržište? Šta najčešće kupuju?
2. Dok prolazite kroz rezultate svakog pitanja, pitajte: „Kada bismo željeli da otvorimo pravi štand sa limunadom ili drugo preduzeće, koje bismo ideje mogli dobiti iz ankete?“
3. Naglasite da nema tačnih ni netačnih odgovora. Učesnici jednostavno razmatraju podatke i stvaraju ideje. Na primjer: Koji dodatni ukusi bi bili poželjni? U koje doba dana bi poslovanje trebalo da radi?

Odvojite dovoljno vremena da o ovome razgovarate kao grupa.

4. Sažmite objašnjavajući da uspjeh poslovanja zavisi od toga koliko ono odgovara sklonostima, potrebama i željama kupaca.

Dva pitanja

1. Zamolite učesnike da razmisle:
 - Koja poslovna ideja vas interesuje?
 - Ko bi mogli biti vaši mogući kupci?
2. Neka odgovore podijele u parovima.

MATERIJALI ZA VODITELJA/KU

Ogledna anketa kupaca na tržištu

Pitanje	Mogući odgovor
Koliko često pijete limunadu?	Stalno, svakog dana; jednom dnevno; ne baš često; gotovo nikada.
Koji poseban ukus volite?	Mogućnost 1; mogućnost 2; mogućnost 3.
U koje doba dana volite da pijete limunadu?	Ujutro; u podne; poslije podne; uveče.
Koji je vaš glavni razlog za kupovinu limunade? Izaberite sve odgovore koji važe.	Žedan/na sam; vruće mi je; umoran/na sam; ne osjećam se dobro; drugi razlog: _____.
Koliko ste spremni da platite čašu limunade?	Manje od 10 novčanih jedinica lokalne valute; 10-15 novčanih jedinica; više od 15 novčanih jedinica.

Scenarij 5.6 Da li bi mi se dopao taj posao?

Specifični ishod

Učesnici razumiju kako se njihove snage i talenti mogu koristiti za obavljanje različitih zadataka i poslova.

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- razmišljaju o zadovoljstvu ili nezadovoljstvu povezanim sa različitim radnim obavezama;
- razmotre kako uzori mogu biti izvor nadahnuća u ostvarivanju željene karijere.

Strategije

- **Početak:** Igra „Muzičke stolice“
- **Učenje:** Priča „Arja u pilotskoj kabini“
- **Refleksija:** Prsti moje ruke

Materijali

- priča „Arja u pilotskoj kabini“.*

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- poslovi;
- profesije;
- uzori.

Izvor: StoryWeaver - dostupno na: <https://storyweaver.org.in/en/stories/12180-arya-in-the-cockpit>

Informacije za voditelja/ku

U prethodnim lekcijama učesnici su učili o ulogama koje već danas mogu preuzeti, kao što su aktivni građani, pokretači promjena i mali preduzetnici. U ovoj lekciji razmišljaće o budućim zanimanjima.

Vodite ih primjerima poslova koji su im poznati, ali i nekih za koje možda nijesu čuli. Podstaknite ih da razmišljaju o mogućim karijerama na osnovu svojih sklonosti. Nemojte odlučivati umjesto njih koji bi posao mogli dobro obavljati. Usredsrijedite se na njihove vještine, stavove i interesovanja, na primjer: „Zaista si dobar/dobra u...“, umjesto: „Treba da budeš...“

Igra „Muzičke stolice“

1. Podijelite učesnike u dvije grupe jednake veličine.
2. Jedna grupa formira krug okrenuta ka spolja. Druga formira veći krug oko prve i okrenuta je ka unutra. Svaka osoba iz unutrašnjeg kruga treba da bude naspram nekoga iz spoljašnjeg.
3. Objasnite da ćete zajedno pjevati kratku pjesmu. To može biti jednostavna dječja pjesma ili druga pjesma po izboru, u trajanju od 15 do 20 sekundi. Dok pjevate, unutrašnji krug kreće se u smjeru kazaljke na satu, a spoljašnji u suprotnom smjeru.
4. Kada pjesma završi, svaki učesnik naći će se naspram nove osobe. Ponekad se mogu formirati grupe od po troje.
5. Pitajte: „Koji je bio prvi posao o kojem ste sanjali? Zašto ste ga izabrali?“ Neka odgovore podijele sa partnerom. Objasnite da je posao iz snova zanimanje koje veoma želimo jer nas čini srećnim i uzbuđenim. To je posao koji bismo voljeli da obavljamo i možemo zamisliti da ga radimo dugo. Djeluje kao pravi izbor za nas i donosi osjećaj ispunjenosti i zadovoljstva.
6. Dajte učesnicima oko dva minuta da razmijene odgovore.
7. Ponovo otpjevajte pjesmu kako bi se krugovi pomjerali. Ovoga puta postavite drugo pitanje. Ponovite četiri ili pet krugova.
8. Primjeri pitanja:
 - Koji bi vam se zadaci u poslu iz snova dopali?
 - Koji vam se zadaci možda ne bi dopali?
 - Koje vještine treba da naučite za taj posao?
 - Da li mislite da će biti teško dobiti taj posao?
 - Poznajete li osobe koje već rade taj posao?
 - Postoje li drugi poslovi koje biste željeli da radite kada odrastete?
9. Kada završite sa pitanjima, okupite grupu i pitajte:
 - Da li vas je nešto iznenadilo u vezi sa poslovima iz snova drugih učesnika?
 - Koji su se poslovi najčešće pominjali?
 - Koje su razloge ljudi navodili za izbor određenog posla?

Čini dobro, budi preduzimljiv/a

- Da li je stav važan činilac pri izboru posla? Na koji način?
 - Da li su vještine važan činilac pri izboru posla? Na koji način?
10. Sažmite objašnjavajući da će svako razmišljati o tome kakav posao ili ulogu želi u budućnosti. Neki će željeti zaposlenje, neki da vode sopstveni posao, neki da se više uključe u rad zajednice, a neki više različitih poslova. Izbor uključuje razmišljanje o sklonostima, interesovanjima, stavu i sposobnostima. Iako je traženje posla možda udaljeno više godina, o njemu možemo početi da razmišljamo već sada. Možda ćemo promijeniti mišljenje kada naučimo nešto novo i upoznamo nove ljude.

PRILAGOĐAVANJE

Ako je prostor ograničen, učesnici mogu razgovarati sa različitim osobama koje sjede oko njih, na primjer ispred njih ili sa lijeve strane.

Učenje | 35 minuta |

Priča „Arja u pilotskoj kabini“

1. Recite učesnicima da će učiti o djevojci po imenu Arja i njenom poslu iz snova.
2. Pročitajte priču „Arja u pilotskoj kabini“. Tokom priče postavljajte pitanja kako biste provjerili da li je prate.
3. Nakon čitanja zamolite učesnike da navedu osobe iz priče koje su Arji bile uzori.
4. Neka formiraju parove i u njima nastave razgovor.
5. Postavite pitanja:
 - Zašto je Arji bilo važno da ima uzore?
 - Sa kojim se teškoćama Arja, prema vašem mišljenju, suočila dok je postajala pilotkinja? Kako ih je prevazišla?
 - Kada razmišljate o sopstvenom poslu iz snova, sa kojim biste se teškoćama mogli suočiti u budućnosti?
 - Imate li uzore u kojima možete pronaći nadahnuće?
6. Dajte parovima sedam do deset minuta. Kada budu spremni, pozovite nekoliko učesnika da podijele zaključke.
7. Sažmite ukazujući da su učesnici još mladi i imaju mnogo mogućnosti. Treba da pokušaju pronaći posao koji odgovara njihovim interesovanjima i vještinama. Ako već znaju šta žele da rade, mogu početi da planiraju svoj profesionalni put. Uzori mogu pomoći da zadrže nadahnuće. Najvažnije je da saznaju više o različitim poslovima i procijene da li oni pružaju dostojanstven rad koji svako zaslužuje.

Refleksija | 10 minuta |

Prsti moje ruke

1. Podijelite svim učesnicima listove papira ili ih zamolite da koriste svesku.
2. Neka zatvore oči i zamisle svoj budući posao. Zatim stavljaju šaku na papir i iscrtavaju njen obris.
3. Objasnite da svaki prst predstavlja jedan korak prema budućem poslu:
 - Šta želim da budem?
 - Kada i šta želim da postignem u tom poslu ili uloži?
 - Kako ću ostvariti tu promjenu i koje su mi vještine potrebne?
 - Zašto želim taj posao?
 - Sa kim ili kod koga mogu pronaći nadahnuće?

Arja u pilotskoj kabini

Arja je oduvijek željela da leti.

Kada je imala četiri godine, željela je da bude Rosamma. Vidjela ju je u cirkusu. Rosamma je bila umjetnica na trapezu. Arja je željela da leti kroz vazduh sa jedne ljuljaške na drugu. Njena odjeća blistala bi kao Rosammina. Stotine ljudi bi joj aplaudirale. Svakog dana jela bi šećernu vunu, a najbolji prijatelj bio bi joj klovn.

Umjetnici na trapezu penju se visokim ljestvama, stanu na usku dasku, uhvate prečku i zaljuljaju se. Na drugoj strani najčešće ih čeka drugi umjetnik da ih uhvati.

Kada je Arja imala osam godina, željela je da bude Kalpana Čavla. Napravila je narandžasto svemirsko odijelo i nosila ga danju i noću. Majka ju je pitala:

- Arja, zar ti nije vruće u tom odijelu?
- Astronauti moraju da se naviknu na odijelo, Amma - odgovorila je Arja. - Svemir nije bezbjedan kao Zemlja. Odijelo će me zaštititi.

Kalpana Čavla odrasla je u Harjani, u Indiji. Kao astronautkinja obišla je Zemlju 252 puta. Poginula je tokom obavljanja posla, pri povratku svemirske letjelice na Zemlju.

Kada je imala dvanaest godina, Arja je željela da bude Amelija Erhart. Za školski projekat napravila je model aviona. Nije mogao da leti, ali je ipak osvojila drugu nagradu. Arja se čak ošišala poput Amelije.

Amelija je bila prva žena koja je sama preletjela Atlantski okean. Sanjala je da obleti svijet duž ekvatora. Krenula je na let iz snova, ali je nestala iznad Tihog okeana.

Ubrzo je Arja čula za Anguliju Bai, Kumudammal i Sarlu Takral, prve Indijke koje su upravljale avionom. Angulija Bai imala je samo šesnaest godina.

- Jedva čekam da postanem tinejdžerka! - rekla je Arja.
- Da bi mogla da voziš? - upitala je majka.
- Ne.
- Da bi mogla da glasaš?
- Ne.
- Pa zbog čega onda?
- Da bih mogla da letim.

Dana 30. maja 1935. godine devetnaestogodišnja Kumudammal i šesnaestogodišnja Angulija Bai postale su prve žene koje su u Indiji dobile pilotsku dozvolu kategorije „A“. Obučavale su se u Letačkom klubu Madras.

Kada je Arja imala osamnaest godina, željela je da postane vojna pilotkinja.

- Ko su one, Chechi? - upitao je njen mlađi brat Radžu, gledajući poster na zidu.
- To su Bavana, Avani i Mohana, prve žene koje su u Indiji upravljale borbenim avionima.
- Jesu li ti prijateljice?

Arja se nasmijala.

- Možda jednog dana, Radžu...

Mohana, Bavana i Avani su vojne pilotkinje. Prije njih samo je muškarcima bilo dozvoljeno da u Indiji upravljaju borbenim avionima. One iz vazduha štite državne granice, a tokom katastrofa poput poplava i zemljotresa učestvuju u spasilačkim misijama.

Arja je štedjela novac kako bi pohađala školu letenja. Godinama je učila. Sjedjela je sa pilotima i učila od njih. Vrijedno je radila i jela mnogo šargarepe. Amma je uvijek govorila da je šargarepa dobra za oči.

Konačno je bila spremna da sama sjedne u pilotsku kabinu. Danas je poseban dan za Arju. To je ona u kabini. Veoma je uzbuđena jer su tog jutra u njenom avionu dva posebna putnika.

- Dame i gospodo, ovdje vaša kapetanica Arja. Dobro došli u avion!
- Chechi! - uzviknuo je Radža. - Sestro!
- To je moja kćerka! - rekla je Arjina majka.

Stichting Aflatoun International

IJsbaanpad 9-11 | 1076 CV Amsterdam | The Netherlands